T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂN VE HADİSLERE GÖRE HZ. PEYGAMBER'İN KİŞİLİĞİ

Nadibe GÜL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2007

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'ÂN VE HADİSLERE GÖRE HZ. PEYGAMBER'İN KİŞİLİĞİ

Nadibe GÜL

Danışman: Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2007

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ
(Danışman)

Üye: Yrd. Doç. Dr. Muhammed YILMAZ

Üye: Yrd. Doç. Dr. Asım YAPICI

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

…/…/2007

Prof. Dr. Nihat KÜÇÜKSAVAŞ

Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ÖZET

KUR'ÂN VE HADİSLERE GÖRE HZ. PEYGAMBER'İN KİŞİLİĞİ

Nadibe GÜL

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ
Nisan 2007, 118 Sayfa.

Bir insanın söylediği sözler, farklı ve özel durumlara verdiği tepkiler, bu durumlarda gösterdiği tutum ve davranışlar, o insanın kişilik yapısı hakkında önemli ipuçları taşımaktadır. Bu bakımdan çeşitli durumlar hakkında söylenen sözler ve bu durumlarda gösterilen tutum ve davranışlar üzerine yapılan analizlerle kişilik kodlarına ulaşmak mümkündür.

Biz bu çalışmamızda, Hz. Peygamber'in hayatı boyunca değişik ortamlarda sarf ettiği sözler ve çeşitli durumlara verdiği tepkilerden yola çıkarak onun kişiliğini ve kişiliğinin beslendiği hayat felsefesini ortaya koymaya çalıştık.

Bu araştırmada Hz. Peygamber'in kendisiyle, yaratıcısıyla, diğer insanlarla ve canlı-cansız tüm varlıkla nasıl bir ilişki sürdürdüğünü, bunlarla tam bir uyum sağlayacak en güzel ahlâka nasıl ulaştığını ve mükemmel bir model insanı nasıl oluşturduğunu anlatmaya gayret ettik.

Anahtar Kelimeler: Hz. Muhammed, kişilik, tutum ve davranışlar, model insan, en güzel ahlak.

ABSTRACT

PERSONALITY OF THE PROPHET MUHAMMAD ACCORDING TO KORAN AND HADITH

Nadibe GÜL

Master Thesis, Basic Islam Sciences Department

Advisor: Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ

April 2007, 118 Pages.

The words a man said, his reactions to different and special conditions, the behaviors and attitudes towards these conditions, include important clues about this man personality. From this point of view, it is possible to reach personality codes by way of words said about various situations and analyses were made on behaviors in this situation.

In this study, we tried to bring up the personality of the Prophet Muhammad and his life philosophy which nourishing his personality, by way of words the Prophet said through his whole life and his reactions to various conditions.

In this study, we tried to tell about what kind of relationship the Prophet carried with himself, his creator, and other people and animated or in animated all existence, how he reached the best moral with adapting these and how he created a flawless model person.

Key Words: Prophet Muhammad, personality, behaviors and attitudes, model person, the best moral.

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber, doğuştan getirdiği özelliklerini İslam Dini'yle (dinî kimliğiyle) birleştirip güçlü ve çekici bir kişilik oluşturmuştur. İlahî vahyin geldiği toplumda anlaşılması, insanların kendilerine teklif edilen yaşam tarzını benimsemeleri ve içselleştirmeleri, kendileri gibi beşeri özelliklere sahip olan Hz. Peygamber'in dikkat çekici kişiliği üzerinde örgülenmiştir.

"Kur'an ve Hadislere Göre Hz. Peygamber'in Kişiliği" adını verdiğimiz bu çalışmamızda Hz. Peygamber'in kişiliğinin davranışlarına ve sözlerine yansıyan taraflarını ortaya koymaya çalıştık. Bunu yaparken onun tebliğ ettiği ve bizzat sahip olduğu hayat felsefesi bağlamında bir yaklaşım getirdik.

Çalışmamız dört ana bölümden meydana gelmiştir. Birinci Bölümü kişilik ve karakter kavramlarının benzer yönlerini ve ayrıldığı noktaları ortaya koyduğumuz kuramsal çerçeve oluşturmaktadır.

İkinci bölümde Hz. Peygamber'in temel kişilik özelliklerinden bahsetmeye çalıştık. Üçüncü bölümde Hz. Peygamber'in toplumun farklı kesimleriyle, dördüncü bölümde ise varlıkla sürdürdüğü münasebetlerini anlatmaya çalıştık.

Çalışmamız esnasında yüksek fikir ve engin tecrübelerinden yaralandığım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ali Osman Ateş'e, gerek tashih ve gerekse değerlendirme noktasında ilgi ve yardımlarını esirgemeyen ve bana kütüphanelerini açan değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Muhammed Yılmaz'a ve Yrd. Doç. Dr. Asım Yapıcı'ya, İF2005YL1 numaralı projemi destekleyen Çukurova Üniversitesi Araştırma Projeleri Fon Merkezi'ne, ayrıca çalışmamın başından sonuna maddi ve manevi desteğini üzerimde hissettiğim sevgili eşim Veysel Gül'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Nadibe GÜL

2007, ADANA

Sayfa

İÇİNDEKİLER

ÖZET……....ii
ABSTRACT……...….iii
ÖNSÖZ……...……iv
KISALTMALAR……...…vii
GİRİŞ…….....1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kişilik Kavramı…….....…4
1.2. Karakter Kavramı…….……10
1.3. Karakter ve Kişilik Kavramlarının Farkı…….…11

İKİNCİ BÖLÜM

ANALİTİK AÇIDAN HZ.PEYGAMBER'İN TEMEL KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

2.1. Emin Oluşu (Güvenilirliği)……...…12
2.1.1. Güven Toplumu Oluşturma Çabası……....13
2.1.2. Rabbinden Emin Oluşu ve Tevekkülü……....18
2.1.3. Davasından Emin Oluşu…….....19
2.1.4. Kendinden Emin Oluşu ve Lider Kişiliği……...20
2.2. Sadakat (Doğru Sözlülüğü)……..30
2.3. Ahde Vefakârlığı (Sözünde Durması)……...…....35
2.4. İnsan Sevgisi…….....39
2.5. Hilm İnsanı Oluşu……44
2.6. Affediciliği ve Hoşgörüsü……53
2.6.1. Affediciliği……..54
2.6.2. Hoşgörüsü……...60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN ÇEŞİTLİ TOPLUM KESİMLERİ İLE İLİŞKİLERİ

3.1. Hz. Peygamber'in Çocuklara Yaklaşımı……..67
3.2. Hz. Peygamber'in Kadınlara Yaklaşımı……...80
3.2.1. Değer Açısından Kadın Cinsine Bakışı……...……...80
3.2.2. Karşı Cinsle İlişkiler Konusunda Yaklaşımı……...……..... 84

Sayfa

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN CANLI VE CANSIZ VARLIKLARLA MÜNASEBETİ

4.1. Tabiata Bakışı……...…93

4.1.1.Tabiatın Manevi Değeri (Gerçek Konumu)…… ……..…..93

4.1.2.Tabiattan İstifade Ve Sorumluluk……....95

4.1.3.Hz. Peygamber'in Tabiatla Münasebetleri……....…..97

4.2. Dünya Malına Bakışı……98

4.2.1. Zahidâne Yaşayışı ve Kanaatkâr Tutumu……...98

4.2.2. Mal Biriktirmeye Bakışı……...101

4.2.3. Haksız Kazanca Bakışı…….....103

4.2.4. Malı Temizleme Vasıtaları……...104

SONUÇ…….…….....…..106

KAYNAKÇA….……...109

ÖZGEÇMİŞ….....118

KISALTMALAR

a.g.e.	**:Adı geçen eser**
a.g.m.	**:Adı geçen makale**
b.	**:bin**
Bkz.	**:Bakınız**
b.y.y.	**:Baskı yeri yok**
c.	**:cilt**
C.Ü.İ.F.D	**:Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**
çev.	**:Çeviren**
D.İ.B.	**:Diyanet İşleri Başkanlığı**
Hz.	**:Hazreti**
İFAV	**:İlahiyat Fakültesi Vakfı**
İ.F.D.	**:İlahiyat Fakültesi Dergisi**
md.	**:maddesi**
M.Ü.	**:Marmara Üniversitesi**
s.	**:Sayfa**
sdl.	**:sadeleştiren**
T.D.V.İ.A.	**:Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**
trz.	**:tarihsiz**
Ü.	**:Üniversite**
v.	**:Vefatı**
vb.	**:Ve benzeri**
vs.	**:Ve saire**
Yay.	**:yayınları**
y.y.	**:yayınevi yok**

GİRİŞ

Konunun Belirlenmesi ve Sınırlandırılması

Bu çalışma Kur'an ve hadislerden hareketle ve psikolojik bir bakışla Hz. Peygamber'in kişiliğini incelemeyi konu edinmiştir.

Biz bu çalışmamızda yer yer ikinci ve üçüncü el kaynaklara başvursak ta Kur'an'dan sonra hadisler için özellikle sıhhat açısından diğer kaynaklara nispetle, ayrıcalıklı bir yere sahip olan Kütüb-i Sitte çerçevesinde şekillendirdiğimizi söylemeliyiz.

Hz. Peygamber'in kişiliğini incelemeye aldığımız bu çalışmada onun bütün yönlerini kapsamlı olarak ortaya koyma iddiasında değiliz. Biz onun kişiliğinin temsil noktasında ve örnek olarak benimseme bağlamında en belirgin noktalarını tespite ve yorumlamaya çalıştık.

Bir insanın söylediği sözler, o insanın kişilik yapısı üzerinde önemli ipuçları taşımaktadır. Bu bakımdan söylem analizi ve içerik yorumlama metotlarıyla kişinin iç dünyasına, duygu ve düşüncelerine, dini-manevi ve ahlaki değerlerine bu bağlamda onun hem mevcut benine hem de ideal benine, kısaca ferdin kimlik tasarımına ve kişiliğine ulaşabilmek mümkündür. Biz de buradan hareketle Hz. Peygamber'in hayatı boyunca değişik ortamlarda sarf ettiği sözlerden yola çıkarak onun kişilik yapısını ortaya koymaya çalıştık. Bunu yaparken onun bizzat kendisini tanıttığı hadislerine, ashabından çeşitli kimselere yaptığı tavsiyelerine ve bu tavsiyelerle kendi hayatı arasındaki ilişkilere, onlardan herhangi biri üzerine yaptığı çözümlemelere başvurduk.

Hz. Peygamber'in kişiliğini anlamaya çalışırken, dönemindeki farklı inanç ve fikir yapısındaki insanların onun hakkındaki görüşlerini de dikkate aldık. Kuşkusuz bu tür görüşlerin bir kısmı objektif, bir kısmı da subjektiftir. Bu noktada, mümkün olduğu ölçüde Hz. Peygamber hakkındaki nesnel değerlendirmeleri yakalamaya çalıştık.

Hz. Peygamber'in toplumun farklı katmanlarındaki insanlarla olan ilişkilerindeki davranış biçimlerini ve bunların arkasında yatan ilkeleri belirlemeye çalıştık. Ayrıca onun canlı–cansız varlıklara, maddeye ve tabiata bakışını, kısaca temel hayat felsefesini ortaya koymaya çalışmış bulunuyoruz.

Çalışmanın Amacı ve Hedefi

Kuşkusuz Hz. Peygamber, insanüstü vasıflarla donatılmış bir kişilik değildi. Hepimiz gibi bir insandı. Üzülür, sevinir, heyecanlanır, telaşlanır, duygulanır, ağlar ve gülerdi. Bunun gibi insana ait duygu ve düşünceleri yaşar; fakat bunların dışında diğer insanlardan farklı olarak vahiy tecrübeleri yaşardı.

Hz. Peygamber taşıdığı kişilik özellikleriyle temayüz etmiş bir insandı. Onun kişiliği, getirdiği mesaj, oluşturduğu medeniyet ve düşünce sistemi birbirlerinden ayrılamaz. Hz. Muhammed'in peygamberlik vazifesine seçilmesinde kişiliği ile ilgili yönlerinin büyük tesiri olmuştur. Mesajında getirdiği evrensel değerleri bizzat kendisi yaşamak suretiyle bu değerlere işlevsellik kazandırmıştır. Hz. Aişe'nin de ifade ettiği gibi ahlakı Kur'an'dı (Müslim, Müsafirûn, 139) ve dinî değerler onun şahsında somutlaşıp yaşantı haline gelmişti. Böylece dini değerleri yaşamın sonra da kişiliğinin bir parçası haline getirerek yüksek standartlarda insani bir hayat yaşanabileceğini ispat etmiş oluyordu.

Her düşünce sistemi kendi örnek şahsiyetini üretir ve onun sayesinde istediği yönde bir değişimi gerçekleştirir. Hz. Muhammed güzel ahlakı tamamlamak için gönderildiği için (Muvatta', Hüsnü'l-Huluk, 1) onda inanan insanlar için güzel örnekler bulunmaktadır (33. Ahzab, 21).

Hz. Peygamber'i tanımak demek kendi tarihi şartları içinde yaşamış bir peygamberi, dönemin şartları ve imkânlarını hiç düşünmeden alıp bugüne bire bir taşımak demek değildir. Bu sebeple onu tanımak, onun kişilik yapısını kavramak, hem gündelik yaşantısını hem de getirdiği evrensel değerleri anlamakla mümkün olabilir.

Bir toplumun mutluluğu tek tek kişilerinin olumlu kişilik özellikleri göstererek, hem kendi vicdanlarıyla hem birbirleriyle hem de diğer canlı ve cansız varlıklarla uyum sağlaması neticesinde gerçekleşir. Acaba böylesine uyumlu bir kişiliği oluşturmak nasıl mümkün olabilir? İşte biz bu çalışmamızda bu örnek kişilik modelini, Kur'an'ın ifadesiyle üsve-i hasene (33. Ahzab, 21) olan Hz. Muhammed modelini anlatmaya çalıştık.

Araştırmada Yöntem Meselesi

Yaptığımız bu araştırmada veriler güvenilir ve geçerlilik ölçütlerine göre toplanmaya ve bilimsel kriterlere uygun metot ve tekniklerle yorumlanmaya çalışıldı.

Araştırmamızda hadis usulünün kullandığı metotlardan isnad tenkidi ile birlikte metin tenkidini de ihmal etmedik. Anlayıcı-fenomonolojik yöntemle karşılaştırmalar yaparak çalıştık. Örnekleme yöntemini kullandık. Bununla birlikte araştırmamız içinde tarihi ya da tasviri açıklamalara girdik. Yorumlama metodunun yanı sıra zaman zaman genel açıklama metodunu da kullandık.

"Kur'an ve Hadislere Göre Hz. Peygamber'in Kişiliği" adlı bu araştırmamızda özellikle Kur'an ayetlerinden ve çeşitli tefsirlerden faydalandık. Belirlenen konu ile ilgili hadisler içinse özellikle Kütüb-i Sitte'den ve Kütüb-i Tis'a'yı oluşturan diğer eserlerden, şerh kitaplarından, zevâid kitaplarından, Buhari'nin edeble ilgili hadislerini topladığı el-Edeb'ül-Müfred adlı eserinden, çeşitli siyer ve tarih kitaplarından faydalandık. Bu anlamda çalışmamız kaynak taramasına dayalı teorik-kurgusal bir karakter arz etmektedir.

Çalışmamızda tefsir ve hadis ilminden başka psikolojinin de verilerinden yararlandık. Kuramsal çerçeveyi oluştururken kişilik ve karakter kelimelerine karşılıklı olarak açıklamalar getirdik. Bunun dışında Hz. Peygamber'in kişiliğini inceleme konusu yaptığımız bölümlerde de psikoloji alanında yazılmış eserlerden istifade ettik.

Şu halde bu çalışma, konusu ve amacı gereği hadis ile din psikolojisinin kesişme noktasında yer almaktadır. Ancak temel bakış açımız din psikolojik bir çözümleme olmadığı için, çalışmamızı din psikolojisi destekli hadis çalışması olarak tasvir etmemiz mümkündür. Bu anlamda araştırmamız disiplinler arası bir duruşa sahiptir, diyebiliriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kişilik Kavramı

Kişilik kavramı günlük hayatımızda sıklıkla kullandığımız bir kavramdır. Buna rağmen tanımlanmasında güçlük çekilmektedir. Bu güçlük insan denen varlığın çok karmaşık bir yapıya sahip olmasından ve bu yapının net bir şekilde belirlenmesinin zorluklarından kaynaklanmaktadır.

Batı dillerinde **"kişilik"** karşılığı olarak kullanılan **personality** kelimesi Latince **"persona"** sözcüğüne dayanmaktadır.[1] Persona'nın ilk anlamı eski Roma döneminde tiyatro oyuncularının yüzlerine taktıkları maskelerdi. Bu maskelerin oyuncular tarafından kullanılma amacı belli bir kişiliği temsil etmek, onun yansıyan özelliklerini ortaya koymaktı.[2] Bu kelimenin Arapça karşılığı **"şahsiyet"**tir. **"ŞHS"** kökünden türeyen kelime "yükselmek, görünmek, ortaya çıkmak, açıklamak" gibi anlamlara gelir.[3] Bu tabir, Arapçadaki karşılığını koruyarak, Türkçede de kullanılmaktadır.[4]

Nasıl kültür bir toplumun yaşam tarzını gösteriyorsa kişilik de ferdin yaşama tarzını, bireyin özel yanını ifade etmektedir. Ancak yaşam tarzının içinde çok sayıda özellik, bilinen ve bilinmeyen birçok boyut vardır.[5]

Psikologların ve davranış bilimcilerin çoğu için kişilik kavramı *bireylerin karakteristik özelliklerinin ve bu özellikler arasındaki ilişkilerinin, kişinin diğer insanlar ve durumlara uyum gösterme yollarının incelenmesini kapsayan bir kavram* olarak düşünülür. Ancak kişiliğin, bireyleri diğerlerinden ayıran davranış, tutum ve değerler gibi en temel özellikleri olduğu anlaşılmaktadır.[6] Tanımdaki *karakteristik* kelimesi, davranışta bir tutarlılığın olduğunu –insanların birçok farklı durumda belli şekillerde davrandığını ya da düşündüğünü- ima etmektedir. Davranış, kişilik özellikleri

---

[1]Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, s. 42.
[2]Aytaç, *İnsanı Anlama Çabası*, s. 153 (Ayrıca bkz. Lahbâbî, *İslam Şahsiyetçiliği*, s. 21, 22).
[3]Mehmedoğlu, *a.g.e*., s. 43.
[4]Gökmenoğlu, *İslam'da Şahsiyet Hakları*, s. 46.
[5]Aytaç, *a.g.e*.,s. 155.
[6]Aytaç, *a.g.e* , s. 155.

ile çevrenin fiziksel ve sosyal koşulları arasındaki etkileşimin bir sonucudur. Kişilik kuramcıları bununla ilgili olarak davranışın *içsel denetimli (*bireyin kişisel özellikleri tarafından belirlenen ve bu nedenle oldukça tutarlı olan davranış) ya da *dışsal denetimli* (meydana geldiği özel durum tarafından belirlenen davranış) olduğunu düşünmeleri ile bağıntılı olarak kişiliğe farklı yaklaşımlar getirmişlerdir.[1]

Davranıştan bahsederken başkalarının gözlemleyebildiği *toplumsal kişilikten* söz etmekteyiz. Ancak kişiliğin özel ve saklı bir kısmı da vardır. *Özel kişilik* kavramı içinde, başkalarıyla paylaşılmayan fanteziler, düşünceler ve yaşantılar bulunur. Özel kişiliği incelemek zor olduğundan psikologlar toplumsal kişilik üzerinde yoğunlaşmışlar, özel kişiliği roman ve biyografi yazanların analiz ve betimlemesine bırakmışlardır.[2]

Allport'un da dediği gibi insanın en ayırt edici özelliği onun bireyselliğidir. Onun gibi bir kişi dünyaya asla gelmemiştir ve bundan sonra da gelmeyecektir. İşte insana bu **"bireyselliği"** kazandıran özellikler kişilik dediğimiz onun başkalarına benzemeyen kendine özgü bir biçimde geliştirdiği ilişki bütünüdür.[3]

Kişilik, bireyin kendisinden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçlerdir. Burada önemli olan nokta davranışın **tutarlı** olmasıdır. Yani kişinin sahip olduğu belli bir davranış kalıbını her zaman ve her durum karşısında gözlemeyi bekleriz. Bugün dışa dönük bir insanın yarın da dışa dönük olması beklenir. Bir diğer nokta da kişilik içi sürecin ele alınmasıdır. Kişiler arası süreçlerden farklı olarak, kişilik içi süreçler, nasıl davranacağımızı ve hissedeceğimizi etkileyen ve içimizde gelişen bütün duygusal, güdüsel ve bilişsel süreçleri kapsar. Bu süreçlerin bireyden kaynaklanıyor olması dış tesirlere kapalı olduğu anlamına gelmez. Yalnızca dış etmenler ve durumlar davranışı belirlemez; bu etmenlere verdiğimiz cevap içimizden kaynaklanır.[4]

Kişilik beden özelliklerinin, davranış tarzlarının, kabiliyet ve istidatların, ihtiyaç, ilgi ve tavırların meydana getirdiği bir özellikler organizasyonudur.[5]

Ferdin kişiliği içgüdüler, dürtüler, arzu ve istekler gibi biyo-psişik faktörlerle din, ahlak kuralları, kültür ve medeniyet gibi sosyo-psikolojik faktörlerin bütünleşmesinden

---

[1]Atkinson, *Psikolojiye Giriş,* II, 523.
[2]Atkinson, *a.g.e.,* s. 523.
[3]Aytaç, *a.g.e.,* s. 154.
[4]Burger, *Kişilik,* s. 23, 24.
[5]Ünal, *Eğitim Psikolojisi*, s. 250.

meydana gelmektedir.[1] Yani kişilik hamurunda doğuştan getirilen özelliklerle çevreden etkilenen davranışlar bütünleşmiştir.

Biyolojik faktörler mizaç kavramı altında toplanmaktadır. Mizacın sabit yönlerini morfoloji (beden yapısı), dinamik yönlerini ise fizyoloji olarak adlandırabiliriz.[2]

Mizaç, psikoloji araştırmalarının kişiliği tanımlarken üzerinde ısrarla durdukları noktalardan biridir. Diğer ikisi ise hususiyet ve tavırdır.[3] Bu unsurlar kişiliğin yegâne değil, bariz üç cephesidir.

Mizaç, bio-kimyasal bünyenin tabiatına yakından bağlıdır, bu sebeple o kalıtımın etkisindedir ve devamlılık arz eder. Sıcakkanlı, soğukkanlı, ateşli mizaçlı, çabuk kızan, kötümser, içine kapanmış, geçinilmesi kolay vs. gibi nitelikler mizaç özellikleridir. Kişiye özgü nitelikler, onu diğer insanlardan ayıran vasıflar olarak tanımlanabilir. Bu ise şahsın herkesten az veya çok farklılaştığı anlamına gelmektedir. (Yemek yeme biçimi, giyinme şekli vs.) Tutumlarsa kişinin içinde bulunduğu toplumdan öğrendiği, çevrenin etkisine açık yönlerini oluşturur.[4] Bu tutumlardan özellik gösterenleri ve son derece kişisel olan davranış ve düşünceler mizacı oluşturur.[5] Allport'a göre mizaç, biyolojik ve fizyolojik faktörlere bağlı olarak doğuştan getirilmesinden ötürü kişiliğin hammaddesini oluşturmaktadır. Bu bakımdan öğrenme ile çok az değişebilen bir yönelimdir.[6]

Bireye özgü duygu, düşünce ve davranışların örgütlenip bütünleşmesi, onun kişiliğini oluşturur.[7] Kişiliği oluşturan davranışlar, onu başkalarından ayırır. Onun için kişilik hem **özel** (sıklıkla yapılan) hem de **ayırıcı** (başkalarından farklı, daha az veya daha çok olan) davranışları kapsamaktadır.[8] Davranışın özel ve ayırıcı niteliklerinin saptanabilmesi için izlenebilecek temel yol ise kişinin belirli durumlarda neler yaptığının anlaşılmasıdır.[9]

---

[1]Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, s. 26; Uysal, *Psikososyal Açıdan Oruç*, s. 25.
[2]Uysal, *Din Psikolojisi Açısından Dinî Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, s. 25.
[3]Atav, "Şahsiyetin Gelişiminde Aile Çevresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkileri" *Birey Kişilik ve Toplum,* s. 27.
[4]Atav, *a.g.m.,* s. 2, 3.
[5]Aytaç, *İnsanı Anlama Çabası*, s. 156.
[6]Aytaç, *a.g.e.,* s. 192.
[7]Kara, *Kur'an'da Beden Dili*, s. 144.
[8]Morgan*, a.g.e.*, s. 311.
[9]Morgan*, a.g.e*., s. 318.

İnsan duygu, düşünce ve inanç gibi değişik yönleri olan karmaşık bir varlıktır. Bu sebeple kişilik bir şahsın veya şahısların girdikleri davranışların yapısal ve dinamik özelliklerini gösterir.[1]

Bir kişiyi ele alıp yoğun bir şekilde incelemek istersek, bu kişinin neye benzediğini (özellikleri, bu özellikleri nasıl düzenlediği), bu tarzını nasıl elde ettiğini (şahsiyetinin belirleyici öğeleri, genetik ve çevresel güçleri) ve niçin bu şekilde davrandığını (kişinin motivasyonel yönlerini) araştırmamız gerekir.[2]

Buna göre kişilik *"bir insanı nesnel ve öznel yanlarıyla diğerlerinden farklı kılan, duygu, düşünce, tutum ve davranış özelliklerinin tümü ve bireyin yapılaşmış bir ilişki biçimi"*[3] şeklinde tanımlanabilir. Eğer duygu, düşünce, tutum ve davranışlarda tutarlılık gerçekleşmişse o kişideki kişisel bütünlüğün varlığından söz edilmektedir.[4]

Kişiliğin tanımındaki bu öğeler, insanın görünüşü, hareketleri, jestleri, mimikleri ve çevreye uyumuyla dışarıya yansır. Bu özellikler kişinin giyim, kuşam, yürüyüş biçimi, el-kol hareketleri, ses tonu, öfkelenme ve hoş karşılama gibi bütün davranışlarında kendini gösterir.[5]

Geniş açıdan bakıldığında kişilik, bir kişiyi öbüründen ayıran bütün çizgileri ve nitelikleri kapsar. Zira onun fiziki, zihni ve hissi yapısı, güdüleri, tecrübeleri, alışkanlıkları, çevresi, çevresinde kendisine açık olan imkânların hepsi ve bunların birbirlerine etkisi, organize olmuş bir sistem olarak ferdin kişiliğini etkiler. Kişilik yapısı olarak ferdin davranışları, düşünceleri, duyguları, söyledikleri ve yaptıkları bu faktörlerden etkilenir.[6]

Sağlıklı bir şahsiyetin taşıması gereken özellikler şunlardır: bütünlük, devamlılık, uyum ve müstakillik. Bu vasıfların tezahür ettiği sosyal ortamları da unutmamak gerekir. Çünkü ferdin davranışları, sosyal etkilerden uzak tutulamaz.[7]

Şahsiyetin iki ana özelliği vardır; *ferdi ve sosyal*. Ferdi yönü iç gözlemle tanınabilen sübjektif dünyasını, sosyal yönü de dışarıdan görünen, başkalarına bakan, başkalarıyla ilgili taraflarını oluşturur.[1]

---

[1]Arkonaç, *Psikoloji Zihin Süreçleri Bilimi*, s. 358.
[2]Arkonaç, *Psikoloji Zihin Süreçleri Bilimi*, s. 358.
[3]Baymur, *Genel Psikoloji*, s. 253; Cüceloğlu, *İnsan Ve Davranışı*, s. 404.
[4]Cüceloğlu*, İçimizdeki Biz*, s. 97.
[5]Kara, *a.g.e.*, s. 144.
[6]Uğurel, *Gençlik Psikolojisi*, s. 97.
[7]Şentürk*, Psikoloji Açısından Hz. Peygamber'in İbadet Hayatı*, s. 38.

Kişiliğin başkalarıyla ilgili taraflarını oluşturan sosyal yönü, bu kavramın **kimlik** kavramıyla olan bağlantısını açıklamaktadır. Çünkü kişilik temelde bireye özgü olsa da bireyin kimliğiyle de yakından ilişkilidir. Bir grubu, bir milleti, bir topluluğu diğerlerinden farklılaştıran özelliklere bağlı olarak şekillenen kimlik ferdin aidiyet hissiyle bağlı olmasından kaynaklanmaktadır.[2] Ancak unutmamak gerekir ki ait olunan grupların dünya görüşü, ideal insan tasarımı vs. o gruplardaki bireylerin kişilik yapılarını derinden etkilemekte ve biçimlendirmektedir. Aslında kişilik ile kimlik arasındaki ilişki bireysel ile toplumsal olan arasındaki ilişkiyi özetlemektedir. Üst çatı olarak kimlik bizi ötekinden ayırırken, kişilik beni diğerinden ayırmaktadır. "Biz" ile "ben" arasındaki ilişki kimlik ile kişilik arasındaki bağlantıyı oluşturmaktadır.

Kişilik, *benlik* ve *kimlik* kavramlarını da içinde taşımaktadır. Benlik bireyin kendine bakış tarzı, kendini algılaması ve değerlendirmesi hakkındaki görüşleridir. Bireyin davranışını tespit eden değerlerin, amaçların ve ideallerin bir organizasyonu olarak tanımlanmaktadır[3] "Kimlik ise insanın sosyal dünyada kendisini nasıl tanımladığı ve nereye konumladığını yansıtmaktadır. Bu sebeple o, bireylerin ve grupların ayırıcı özelliklerinin bütünü olarak tanımlanabilir."[4]

İslam'ın kolektivist/toplulukçu yapıya ziyadesiyle önem vermesi İslam kültüründe kişiliğin şekillenmesinde kimliğin çok önemli bir fonksiyon üstlendiğini ortaya koymaktadır. Çünkü hem İslamî kimlik, hem de İslamî kişilik takva üstüne kuruludur. Başka bir deyişle bir müslümanı müslüman olmayanlardan ayıran temel unsur takva olduğu gibi, müslüman bir bireyi diğer müslümanlardan ayıran da duygusal, düşünsel ve davranışsal olarak kişiliğinde takva ölçülerini ne kadar yaşatabildiği meselesidir.

Kişilik kuramcıları, kişilik psikologlarının kişilikle ilgili hangi konuların üzerinde durmaları gerektiği hususunda farklı görüşlere sahiptir:

Frued'a göre kişilik üç bölümden oluşur. Bunlar benlik (ego), alt- benlik (id) ve üst-benlik (süper ego) dur.[5] Freud insan davranışının dürtüler ya da içgüdüler olarak tercüme edilen kuvvetli iç güçler tarafından güdülendiğini belirtmiştir. İki ana tip içgüdümüz olduğunu söyler. Bunlar yaşam ya da cinsellik içgüdüsüyle ölüm ya da

---

[1]Ayhan, *Eğitime Giriş*, s. 108.
[2]Yapıcı, "Algısal Açıdan Müslüman Kimliği ve Dindarlık"*, Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, s. 207.
[3]Aytaç, *İnsanı Anlama Çabası*, s. 158.
[4]Yapıcı, "Algısal Açıdan Müslüman Kimliği ve Dindarlık"*, Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, s. 212.
[5]Atkinson, *Psikolojiye Giriş,* II, 538.

saldırganlık içgüdüsüdür.[1]Ayrıca bilinç, bilinç öncesi ve bilinçaltı ayrımı yapar. Düşüncelerimizin büyük kısmı bilinçaltında bulunmaktadır. Özellikle bozuk davranışın temelinde yatanlara ulaşmanın yolu psikanalizdir.[2]

Yeni Fruedcular olarak adlandırılan Adler, Jung, Erikson, Horney, Fromm, Sullivan gibi kuramcılar bu yaklaşıma çeşitli itirazlar getirmişlerdir. Bu itirazlar çoğunlukla Frued'un kuramının olumsuz tutumuna, yetişkin kişiliğinin yaşamın ilk beş ya da altı yılında gelişip şekillendiğini düşünüp daha sonraki tecrübelere önem vermemesine, içgüdüsel etkileri gereğinden fazla vurgulamasına yöneltilmiştir.[3]

Bu Kuramcılardan Adler'e göre insan, içerisinde yeterli olma, başarılı olma veya "üstün olma" gibi bir duyguyla dünyaya gelmiştir. İnsanın kişiliğini oluşturan bu duyguyu kullanarak gerçekleştirdiği çabadır. Yani insan kişiliğini oluşturan en etkili faktör üstün olma istek ve çabasıdır.[4] Adler yaşamın ilk birkaç yılının kişilik oluşumundaki etkisini kabul etmiş ve buna anne-babaların etkisini de vurgulamıştır.[5]

Jung, kişisel bilinçaltından başka hepimizin ortak bir bilinçaltına sahip olduğumuzu ve bunları atalarımızdan aldığımızı söyler.[6]

Allport kendilik kavramı üzerinde duran kuramcılardan biridir.[7] Allport'a göre insanları önceden belirlenmiş kalıplara sokmaktansa bireyi kendi içinde inceleme yaklaşımıyla kişiliği oluşturan özellikleri yakalamak mümkün olacaktır. Burada incelenecek özellikleri belirleyen araştırmacı değil; bireyin kendisidir. Allport belirli yetişkin davranışlarının izlerinin çocukluğa kadar gittiğini ancak ikisinin aynı güdülerden kaynaklanmadığını söylemiştir.[8]

Eysenck kişilikteki bireysel farklılıkların biyolojiden kaynaklandığını söylemektedir. Henüz iki-üç yaşındaki çocukların bile kişilik farklılıkları söz konusudur.[9]

Carl Rogers, benlik bilincine önem verir. Bir kimsenin benlik bilincini onun kendisiyle ilgili görüşlerinin oluşturduğunu söyler. Olumlu bir benlik bilinci oluşturabilmemiz için koşulsuz sevgi ortamında yetişmemiz gerekmektedir.[1]

---

[1]Burger, *Kişilik,* s. 80.
[2]Usal-Aslan, Davranış Bilimleri, s. 85.
[3]Burger, *a.g.e.,* s. 149.
[4]Adler, İnsan Tabiatını Tanıma, s. 1.
[5]Burger, *a.g.e.,* s. 153.
[6]Burger, *a.g.e.,* s. 157.
[7]Aytaç, *a.g.e.,* s. 192.
[8]Burger, *a.g.e.,* s. 241.
[9]Burger, *a.g.e.,* s. 355.

Görüldüğü üzere yukarıda saydığımız kuramcılar ve başkaları kişiliği incelerken seçtikleri ve odaklandıkları hususlara göre kişiliğe farklı yaklaşımlar getirmişlerdir. Tüm bu değerlendirmelerden yola çıkarak diyebiliriz ki herhangi birinin kişiliğini incelerken üzerinde durulması gereken konular hakkında bir fikir birliği söz konusu değildir.

1.2. Karakter Kavramı

Karakter kelimesi Fransızca asıllı olup "bir bireyin kişiliğini oluşturan ve çevresine gösterdiği tepkileri belirleyen sürekli, duygusal niteliklerin tümüdür."[2]

Bu kelime dilimizde **"tabiat"** kelimesi ile karşılanmaktadır.[3] Tabiat, bir kimsenin temel kişiliğini oluşturan özellikler, eğilimler bütünü, huy, karakter[4] anlamlarına gelmektedir.

Allport kişiliği anlatırken mizaçtan başka karakterden de söz etmiştir. Ona göre karakter ahlaki değer taşır ve bireyin davranışının iyi ya da kötü olarak değerlendirilmesidir.[5]

Karakter kişilerde doğuştan itibaren mevcut bulunmaktadır. Karakter adını verdiğimiz bu eğilimler çevrenin tesiri sonrası kuvvetlenir. Karakter doğuştan olmakla beraber değişmezlik ve süreklilik arz eder. Bireylerin toplum değerlerine, kültürüne ve ahlak kurallarına uygun davranış gösterme özelliği karakter olarak ifade edilir. Karakter kişiliğin iskeletini oluşturur. Mizaç ve karakter birlikte kişiliği oluştururlar.[6]

Karakter özellikleri, insanlar arası ilişkilerde gösterilen tutum ve davranışa, onlar üzerinde bırakılan etki sonucuna göre tayin edilir. Dürüstlük, güvenilirlik, yiğitlik, adaletlilik, şeref ve haysiyetine düşkünlük ve cömertlik gibi bir takım ahlaki ve dini faziletler bu karakter özelliklerinin belirlenmesindeki en önemli ölçülerdir. Bunlar aynı zamanda Müslüman kimliğinin de ayırıcı vasıflarıdır.

Karakter müspet ya da menfi yönde gelişebilir. Bu bakımdan "karaktersiz kişi" den bahsetmemiz mümkün değildir. Bu kişiye "kötü karakterli" demek daha doğru olacaktır. Zira karakter "ruhta iyice yerleşen prensipler vasıtasıyla her irade fiilinin

---

[1]Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı,* s. 428.
[2]*Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, "karakter" md., XII, 6386.
[3]Gülçür, *Kur'an'da Karakter Eğitimi*, s. 6.
[4]*Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, "tabiat" md., XX, 12117.
[5]Aytaç, *İnsanı Anlama Çabası*, s. 192.
[6]Aytaç, *a.g.e.,* s. 156.

kesin ve muayyen olması üzerine ruhun istikrar kazanmış halidir."[1] Bu istikrar müspet ya da menfi yönde olabilir.[2]

1.3. Karakter ve Kişilik Kavramlarının Farkı

Karakter ve kişilik kelimeleri aynı anlamda kullanılabilmektedir. Oysaki bu iki kavram arasında farklılıklar vardır. Kişilik kavramında insanın bütün varlığı, bütün mahiyeti akla geldiği halde; karakter kelimesinde bütün varlık akla gelmez. Kişilikte duygu, düşünce, hareket tarzları topyekûn göz önünde bulundurulur. Karakterde ise daha ziyade yalnız iradeyi harekete getiren düsturlar akla gelir.[3]

Karakter kavramının, kişilikten en önemli farkı; karakter sözcüğünün ekseriyet itibarıyla ahlaksal özellikleri anlatmak üzere kullanılmasıdır. "Karakter, kişiye özgü ahlaki davranışların bütünü olup insanın bedensel, duygusal ve zihinsel faaliyetine çevrenin verdiği değerdir."[4] Bu sebeple karakter toplumun mevcut ve ideal kimlik algılarına göre değerlendirilir.

Kişilik, karakterden daha geneldir ve onu da kapsar. Böylece karakter kişiliğin daha çok toplum değerlerince oluşturulmuş şeklidir. Çünkü kişilik karakteri de içine almak şartıyla bir insanın kendine has fiziksel ve ruhsal bütün özelliklerini içeren bir terimdir.[5]

---

[1]Kerschensteiner, G., Karakter *Kavramı ve Terbiyesi,* s. 15.
[2]Gülçür, *a.g.e.*, s. 8.
[3]Gülçür, *a.g.e.*, s. 10.
[4]Köknel, *Kişilik*, s. 22.
[5]Baymur, *a.g.e.*, s. 252.

İKİNCİ BÖLÜM

ANALİTİK AÇIDAN HZ.PEYGAMBER'İN TEMEL KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

2.1. Emin Oluşu (Güvenilirliği)

Emin kelimesi sözlükte, "kendisine güvenilen, hıyanet etmeyen, sözünde duran, vefalı; başkalarından korkmayan kimse"[1] anlamına gelir.

Emniyet, bütün peygamberlerin ortak özelliğidir.[2] Onların bu özelliği taşımaları aksini düşündürmeyecek katiyette zaruridir. Çünkü onlar ilahi vahyin kaynağıdırlar. Bir peygamber ile halkı arasındaki iletişimin kalitesinden söz etmek için yani etkileyici bir iletişimin gerçekleşebilmesi için *kaynağın güvenilirliği* ön şarttır.[3] Bu açıdan iletişim (tebliğ) in kaynağı olan peygamberlerin de güvenilir olmalarının arandığından söz edebiliriz.

Hz. Muhammed diğer peygamberler gibi güvenilir bir insandı. Risaleti öncesinden beri insanlara güven telkin etmekte bu sayede de emin sıfatıyla tanınmaktaydı.[4] Mekkeliler onun güvenirliliğini çok iyi bilmelerinden ötürü kendisine en kıymetli eşyalarını emanet etmekten çekinmemekteydiler.[5] Bu güvenlerinin boş olmadığını göstermek açısından, Mekke'den Medine'ye hicret etmeden önce, Hz. Ali'yi yerine vekil bırakıp, kendisini öldürmek için gelen kabilesinin değerli eşyalarını sahiplerine iade etmesi hususunda görevlendirmesini zikre değer görüyoruz.

Kureyş'in en tecrübeli adamlarından olan Nadr b. Haris onu şöyle değerlendirmekteydi: *"Ey Kureyş! Başınıza gelen felaketi bertaraf etmediniz. Muhammed sizin gözleriniz önünde büyüdü. Hepinizin en doğrusu, en iyi huylusu, en güvenilir kişisi odur*"[6]

Propaganda hedefini etkilemek için güvenilirliğin şart olmasının yanında güvenilirliğin koşulu da, kaynağın propaganda yardımı ile bir çıkar beklentisi içinde

---

[1]Algül. "Emin" md., *T.D.V.İ.A*., XI, 111.
[2]7. A'râf, 68; 12. Yûsuf, 54; 26. Şuarâ, 107, 125, 143, 162, 178; 27. Neml, 39; 28. Kasas, 26.
[3]Usal, *Davranış Bilimleri*, s. 159.
[4]Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 425.
[5]Algül, *a.g.e*., "emin" md., XI, 111.
[6]Şiblî, *Son Peygamber*, II, 102.

olmamasıdır. Propagandanın ilettiği mesajlar kaynağın çıkarı ile özdeşleştirildiğinde iletişim etkileyici olmaktan çıkar[1]. Hz. Peygamber'in, başlattığı tebliğ çalışmasında hiçbir maddi çıkar beklentisinde olmaması onun güvenilirlik derecesini artırmıştır. Allah onun beklentisizliğini, çıkar peşinde koşmadığını şöyle anlatmaktadır: *"(Resulüm!) Deki: Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum. Ve ben olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim."*[2]

2.1.1. Güven Toplumu Oluşturma Çabası

Hz. Peygamber güvenin ve emniyetin temsilcisi bir insan olmakla beraber yetiştirdiği kimseler de büyük ölçüde kendisi gibi güvenilip dayanılabilecek kimselerdi. Bu kimseler kalplerinde maneviyatın maddiyata galebe çaldığı, öteki hayat ve hesap verme bilincinden ötürü dürüst ve gayretli, idareden sorumlu olunca merhametli, zenginliklerinde cömert, sıkıntılarında sabırlı, adalet konusunda imtiyaz tanımaz, kendilerine emanet edilen konuların üstesinden gelmede gerçek bir namusluluk içinde olan kimselerdi.[3]

Hz. Peygamber emaneti olmayanın imanı olmadığını[4] emanete hıyanetin münafığın alameti olduğunu[5] söyleyerek bu meselede söz verecek kimselere cenneti garanti etmiştir.[6] O gerçek mümini ise şöyle tarif etmektedir: *"Hakiki mümin odur ki, insanlar malları ve canları hususunda ona karşı emniyet içindedirler."*[7]

Yüce Allah müminlerin meziyetlerini sayarken *"Onlar ki emanetlerine ve verdikleri söze riayet ederler. Onlar ki şahitliklerini dürüst yaparlar*"[8] demekte, emanetin önemli bir kişilik özelliği olduğunu vurgulamaktadır.

Yukarıdaki ayete bakıldığında adalet ve emniyet arasındaki sıkı bağlantı dikkatten kaçmayacaktır. Emniyet adaletin hem sebebi hem de sonucudur. Zira adil olmanın yolu emin olmaktan geçer[9], adalet de emniyeti doğurur. Bu konuda Allah şöyle buyuruyor:

---

[1]Usal, *Davranış Bilimleri*, s. 159.
[2]38. Sâd, 86.
[3]Fazlurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, VI, 185.
[4]Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 135.
[5]Buhârî, İman, 24, Mezalim, 17, 111, Cizye, 17; Müslim, İman, 106; Nesâî, İman, 20.
[6]Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 323.
[7]Tirmizî, İman, 12; İbn Mâce, Fiten, 2.
[8]70. Meâric, 32, 33.
[9]Sert, *Kur'an–ı Kerim Işığında İnsan Tipleri,* s. 201.

"Gerçekten Allah size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hüküm vermenizi emreder."[1]

Bir yerde barış ve güvenin devamının güvenilir insanların söz sahibi olmasıyla mümkün olacağı açıktır. Bu konuda Hz. Peygamber şöyle bir tespitte bulunmaktadır; *"Emanet zayi olduğunda kıyameti bekleyin!* " Sahabenin emanetin nasıl zayi olacağı hakkındaki sorusuna "*İş, ehli olmayana verildiği zaman"*[2] şeklinde cevap veren Hz. Peygamber, toplumun güvenini sağlamanın güvenilirlik vasfını taşıyan vazifeliler tarafından oluşturulacağını anlatmış olmaktadır.

Allah emniyet vasfına sahip olmayan kimselerin yapacakları icraatı şöyle anlatmaktadır: *"Onlara yeryüzünde fesat çıkarmayın denildiği zaman 'Biz ancak ıslah edicileriz' derler. Şunu bilin ki onlar bozguncuların ta kendileridir. Lakin anlamazlar."*[3] Bu ayet de yukarıdaki hadisin anlam itibariyle paralelinde bulunmakta ve "*sorumluluk verilme açısından güven telkin etmeyen bir kısım insanlar kurulu düzene zarar veren bozguncular*" olarak nitelenmektedir.

Hz. Peygamber gerçek bir emniyet insanı olmakla beraber toplumun içinde bulunduğu zulüm ve kokuşmuşluğa çareler arıyor, bir güven toplumu oluşturulması hususunda fikir sancısı çekiyordu. Toplumun dertlerine duyarlı bir insandı ve ifsat olmuş bu topluluk hakkında tefekkür etmek amacıyla Hira Mağarası'nda uzlete çekilirdi.[4] İlk vahiy tecrübesi, çektiği fikir sancıları sonrasında yaşadığı bir deneyimdi. Rısaleti öncesinde haksızlığa uğrayanların hakkını korumak için kurulan Hilfu'l-Fudul cemiyetinin aktif üyesiydi.[5] O, böyle bir birlikteliğe katılmaktan iftihar eder, *"Kırmızı develere sahip olmam karşılığında bile onu bozmak istemem"* derdi.[6] Bu cemiyete üye olmaya addettiği bu değer, onun hak gaspları karşısında, mal ve can güvenliği hususunda sahip olduğu hassasiyeti ve bu zaviyeden güvenilir kişiliğinin *İslamî kimliğinden* ayrı olarak tezahürünün belirgin bir örneğidir.

Emin bir toplum oluşturmak için düşmanlığa set çekmeye, kötülüğü ortadan kaldırıp iyiliği ve kardeşlik düşüncesini yaymaya çalışmıştır. Bunun için Müslümanların birbirlerinden emin olması gerektiğini söylemiştir. O, bu doğrultuda şunları

---

[1] 4. Nisâ, 58.
[2] Buhârî, İlim, 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 361.
[3] 2. Bakara, 10–12.
[4] Buhârî, Bed'ul-Vahy, 3.
[5] Müslim, İman, 14.
[6] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 190.

söylemektedir: *"Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir."*[1] *"Müslüman'a sövmek fasıklıktır, ve onu öldürmek küfürdür."*[2]

Onun beyanlarına göre hayırlı bir insan olup cennet ehlinden sayılmak, yalnızca namaz, oruç gibi ibadetlerle yetinmekle mümkün olmaz. Kötülüğünden çevresindekiler emin olmayan kimse cennete giremez."[3] Böyle yoğun bir şekilde ibadet eden ancak komşusuna kötülük yapan bir kadın için Allah Rasûlü *"O kadında hayır yoktur, o cehennemliktir"*[4] demiştir.

Hz. Muhammed, toplumdan kötülüğü kaldırmaya, onun yerine iyiliği ikame etmeye çalışmış, bunun için *"Her iyilik bir sadakadır*"[5] buyurarak hiçbir iyiliği küçük görmemeyi tavsiye etmiştir. Ancak iyiliğin neye göre iyilik olacağı konusunda da yine İslamî kimliğin belirlediği çerçeve referans verilmiştir. Ama yine de iyilik oluşu ile ilgili ittifak edilecek, üzerinde şüphe bulunmayan hususlar söz konusudur. Bu şöyle örneklendirilir. Ebu Hureyre'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber buyurdu ki: *"Bir adam yolda yürürken yol üzerinde bir diken dalına rastladı. Onu alıp dışarı attı. Cenab-ı Hak bu davranışından memnun kalarak onu mağfiret etti."*[6] Burada iyilik düşüncesine sahip olmak, tasvip edilen bir kişilik özelliği olarak İslamî kimliğe bağlanmaktadır.

Müslim şarihi Nevevi'nin "Din nasihattir"[7] hadisi bağlamında getirdiği açıklamalar, vicdanen iyilik olarak görülen şeylerin dini anlamda da iyilik olduğunu, dinin, iyiliği öğütlemek ve bu tavsiyeleri uygulamak olduğunu göstermektedir. Nevevi'ye göre dinin bütün Müslümanlar için nasihat olması, Müslümanları aldatmamak, haset beslememek, onlara ezada bulunmamak, onlara erişecek zararları engellemek, iyiliklerine olacak şeyleri celbetmek, ayıplarını örtmek, kavlen ve fiilen yardımda bulunmak, herkese şefkat beslemek, büyüklere saygılı küçüklere merhametli davranmak ve bu hususlarla ahlaklanmaya teşviktir.[8] Bunlar aynı zamanda dinî kimliği oluşturmaktadır.

---

[1]Müslim, İman, 114.
[2]Buhârî, İman, 36; Müslim, İman, 116.
[3]Müslim, İman, 73; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 387, II, 288.
[4]Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, I, 133.
[5]Müslim, Zekât, 16; Ebû Dâvud, Zekât, 60.
[6]Buhârî, Mezalim, 28, Cemaat, 32; Müslim, Birr, 128; Ebû Dâvud, Edeb, 172; Tirmizî, Birr, 38; Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, Salat'ul-Cemaat, 6;
[7]Buhârî, İman, 42; Müslim, İman, 95.
[8]Nevevî, *Şerhü'n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim*, II, 39.

Allah toplumda güvenin yayılması için iyilik düşüncesine önem vermiş bir iyilik yapana daha iyisi ile karşılık verileceğini söylemiştir."[1] Hz. Peygamber'e göre her iyilik bir sadakadır, ancak bunu da yapamayan birisi kötülük işlemekten kendini alıkorsa bu da onun için bir sadaka olur.[2]

Hz. Peygamber toplumda emniyeti sağlamak ve korumak için inananların birbiriyle kardeş olmasını, dargınlıklara ve küskünlüklere son verilmesini istemiştir.[3]

Medine'de Kureyş'le Ensar arasında kardeşlik sözleşmesi akdederek insanları birbiriyle kardeş ilan etmesi bu konudaki açık örneklerden biridir.[4]

Allah müminler arasındaki kardeşliğe şöyle işaret etmektedir: *"Müminler ancak kardeştirler. Şu halde iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki merhamet olunasınız."*[5] Ayetlerin delaleti ve Hz. Peygamber'in uygulamaları ile toplumda güven ve dolayısıyla huzuru sağlama, yapıcı ve birleştirici olmak gibi karakter özelliklerine sahip olmak, istenilen özellikler olup bunlar önce Hz. Peygamber'de belirginleşip dinî kimliğin içindeki yerini almıştır.

O, kardeşliği bozacak bütün davranışları yasaklayarak, birliği, emniyeti güvence altına almıştır. Bunun için kötü zan, haset, gıybet ve koğuculuk gibi ayrılığa düşürücü tutumlara karşı kesin tavır almıştır. Bu hususlarla ilgili şöyle tespitlerde bulunmaktadır: *"En kötüleriniz, koğuculukla dolaşanlar, dostların arasını bozanlar, birbirlerinden ayrı kalmakla fesadı isteyenlerdir."*[6] "*Zandan sakınınız, çünkü zan sözün en yalanıdır. Alışverişlerinizde birbirinizi aldatıcı hareketlerde bulunmayın, birbirinizi çekememezlik etmeyin."*[7] Öncelikle Hz. Peygamber'in temel karakter özellikleri arasında yer alan bu kişiler arası münasebetlerde hakların korunması ve herkese iyilik düşüncesi ile yaklaşılması prensibi, İslam Dini'nde insanlarla iletişimin düsturları haline gelerek İslamî kimliğin bir öğesi olarak bütün üzerindeki yerini almıştır. Yani Hz. Peygamberin bahsettiğimiz karakter özellikleri modellenmiş bir şahsiyetin unsurları olarak dinî kimliği oluşturmuştur.

---

[1] 10. Yunus, 26; 27. Neml, 89.
[2] Buhârî, Edeb, 33; Müslim, Zekât, 16.
[3] Buhârî, Birr, 25; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 20.
[4] Buhârî, İ'tisâm, 16; Buhârî, *el-Edeb'ül-Müfred*, I, 572; Müslim, Fezâilü's-Sahabe, 205.
[5] 49. Hucurât, 10.
[6] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 459.
[7] Buhârî, Edeb, 57; Müslim, Birr, 28.

Hz. Peygamber ayıplamayı, dil uzatmayı, birbiriyle alay etmeyi yasaklamıştır. Kendisi asla bu nevi davranışlarda bulunmazdı. O şöyle buyurur: *"Mümin, dil uzatan değildir, lanet edici değildir, kötü iş yapan değildir, kötü söz söyleyen değildir."*[1]

Allah bu mevzuda şunları söylemektedir: *"Ey iman edenler! Hiçbir kavim diğer bir kavimle alay etmesin. Olur ki alay edilenler, kendilerinden daha hayırlıdırlar. Bir takım kadınlar da diğer kadınlarla alay etmesinler. Olur ki alay edilenler, kendilerinden daha hayırlı bulunurlar. Hem birbirinizi ayıplamayın ve kötü lakaplarla atışmayın. İmandan sonra fasıklıkla adlanmak ne kötü bir isimdir! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."*[2] :*"Vay haline her gıybetçinin (kaşıyla, gözüyle işaret edip) yüze karşı eğlenenin."*[3]İşte bu ifadeler dinî kimliğin iyilik düşüncesinin yaygınlaştırılıp kötülüğün ortadan kaldırılması içeriğini oluşturan tarafının birinci el kaynaklarıdır.

Hz. Aişe boyunun kısalığı sebebiyle Hz. Safiye'yi ayıplamaya kalkıştığında Hz. Peygamber'in cevabı kötülüğü her ne şekilde olursa olsun önleme şeklinde kendini gösteren birleştirici karakterini ve güvenilir olması şeklinde belirttiğimiz kişilik özelliğini göstermektedir. Bahsettiğimiz mevzuda Hz. Aişe'ye cevabı şöyle olmuştur: *"Bir söz söyledin ki denizin suyuna karıştırılsa onu bile bozardı"* Bu şekilde Hz. Aişe'yi tenkit ettikten sonra, kendisine karşılığında dünyanın en iyi nimetleri verilse bile bir başkasını taklit etmekten hoşlanmayacağını söylemiştir.[4]

Allah Rasûlü toplumda insanların birbirlerinin haklarına saygılı, kötülüğü elinden, dilinden ve zihninden silmiş, hep iyilik düşüncesi ile oturup kalkan kimseler olması hususunu gerçekleştirmek için çabalamış, böyle insanların birbirlerini karşılamalarının ise selamla olacağı üzerinde durmuştur. Selam veren, taşıdığı iyi niyetler hakkında kendisine güvenilebileceğini ifade etmiş olmaktadır. Böylelikle selamın yayılmasıyla toplumda emniyet ve güven yayılmış olmaktadır. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmaktadır:

Abdullah İbni Amr'dan rivayet edildiğine göre, bir adam dedi ki: *"Ya Rasûlullah! İslam'ın hangi işi daha hayırlıdır? Peygamber şöyle dedi; Yemek yedirmen ve tanıdığına, tanımadığına selam vermendir."*[5]

---

[1] Tirmizî, Birr, 48.
[2] 48. Hucurât, 11.
[3] 104. Hümeze, 1.
[4] Ebû Dâvûd, Edeb, 40.
[5] Buhârî, İman, 6; Müslim, İman, 63; İbn Mâce, Et'ime, 45.

Yukarıda güvenilirlik hakkında yapılan Kur'an ve hadis kaynaklı değerlendirmeler, Hz Peygamber'in risalet öncesinde de sahip olduğu bu kişilik özelliğinin İslamî kimliğin vazgeçilmezlerinden olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu bakımdan Hz. Peygamber'in güvenilirlik vasfı onun önemli bir kişilik özelliği olması yanında inananlara daimi surette tavsiye ettiği ve gerçek mümini sahtesinden ayıran bir ölçüt olarak dinî kimliğin de sahasına girmektedir.

2.1.2. Rabbinden Emin Oluşu ve Tevekkülü

Hz. Peygamber tüm insanlar için emniyet kaynağı olmasının yanında rabbine karşı da tam itimat göstermiş hayatını tevekkül ve emniyet içinde geçirmiştir.

Hicret yolculuğu esnasında Sevr mağarasına sığındıkları bir sırada Mekkeliler'in, bulundukları yere yaklaşmaları ve seslerinin çok yakından duyulabilmesi Hz. Ebu Bekir'de endişe yaratmasına rağmen asıl tehlikede bulunan Hz. Peygamber'in endişesizliği ve arkadaşını teskin etmesi kayda değerdir. Bu durum onun rabbine itimadını göstermektedir. Bu vaziyette arkadaşına söylediği sözler şöyledir *"Korkma! Allah bizimle beraberdir. İki kişi hakkında zannın nedir ki onların üçüncüsü Allah'tır."*[1] Allah bu olayı daha sonra ilahi beyanda tasvir etmiş ve Resûl-ü Ekrem'e *'sekine'*yi yani tam bir emniyet halini indirdiğini açıklamıştır.[2]

Allah pek çok yerde Hz. Peygamber'i ve inananları her ne olursa olsun kendisine dayanıp güvenmeye çağırmaktadır. Zira Allah kendisine güvenenler ve sonsuz bir itimat gösterenler için yeterli olduğunu sık sık hatırlatmaktadır.[3] Gerçek tevekkülü yakaladıklarında bir kısım insanların müminleri korkutmaları, yalnızca onların Allah'a imanlarını artırma neticesini doğuracağını söylemektedir[4]

Allah Hz. Peygamber'e kendisini koruyacağı hususunda garanti vermekte ve kendisine güvenmesi gerektiğini hatırlatmaktadır.[5] Hz. Peygamber de bu garantiden hiçbir şüphe duymamaktadır.

Allah Resûlü bir sefer dönüşü, bir ağacın altında dinlenmekte iken bir adam ağaçta asılı duran kılıcını alarak başına dikilip *"Şimdi seni benim elimden kim*

---

[1]Buhârî, Tefsîru Sûre, 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 4.
[2]9. Tevbe, 40.
[3]65. Talâk, 3.
[4]3. Âl-i İmrân, 173.
[5]5. Mâide, 67; 33. Ahzâb, 48.

kurtaracak?" diye sorduğunda Hz. Peygamber'in hiç telaş göstermeden *"Allah*" diye bağırması[1] da önemlidir. Kendine güven davranışı şeklinde bir kişilik özelliği olarak nitelendirilebilecek bu davranıştaki harekete geçirici güç kendine güvenden ziyade Allah'a kesin bir itimatı içeren bir tevekkül davranışıdır diyebiliriz.

2.1.3. Davasından Emin Oluşu

Herhangi bir insanın, basit bir fikir hususunda pek çok insanı ikna etmesi, savunduğu düşüncede gerçekten kararlı olması ile mümkündür. Savunduğuna kendisi inanmayan, ortaya koyduğu şeye güvenip başarı elde edeceğinden emin olmayan bir insanın çabası hedefe ulaşmadan nihayete ermek zorunda kalır.

Hz. Peygamber'in getirdiği hayat nizamı Mekkelilere göre, kabul edilmesi zor mesajlar içermekteydi. Davetini insanlara ulaştırmak isteyen Hz. Peygamber de aslında ağır bir yükün sorumluluğunu taşıdığının farkındadır. Çünkü Mekkelilerin yerleşmiş ve katılaşmış inanç ve alışkanlıkları vardır. Oysaki Hz. Peygamber'e gelen ilahi vahiy, sosyo-kültürel ve dini yapının büyük oranda değiştirilmesini içermektedir.

Hz. Muhammed, yeni bir inanca olan çağrısını, öncelikle kendisi kabul etmiş, kendi çağrısına ilk olarak kendisi iman etmiştir. Allah bunu şöyle açıklamaktadır: *"Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, müminler de (iman ettiler)."*[2] "O, davetini başkalarına iletmeden önce kendi inancının tüm sonuçlarını kabullendi ve hayatını bu inanca adadı."[3]

Mekkeliler, yeni dine karşı amansız bir mücadele içerisine girmeleri, bu süreçte sözlü ve fiili şiddet ve saldırganlık sergilemeye başlamalarına karşılık Hz. Peygamber'in inandığı davasını her şart altında savunmaya devam etmesi, müşriklerin talepleri sonrası yeğeni ile konuşan amca Ebu Talib'e *"Amca! Sen de mi beni terk etmek istiyorsun? Canımı eli altında tutan o Allah'a yemin ederim ki, şu ilahi tebliğ vazifemi terk edeyim diye güneşi sağ elime ayı da sol elime verip bana bağışlasalar, sen bile beni bırakıp terk etmiş olsan onların bu dediklerini yapmam. Rabbim Allah bana yeter.*[4]*"* şeklinde cevap vermesi bize başlattığı hareketin doğruluğuna ve gayretlerinin sonucunu

---

[1]Buhârî, Megâzî, 31, Cihad, 84; Müslim, Fezâil, 13.
[2]2. Bakara, 285.
[3]Hodgson*, İslam'ın Serüveni*, s. 100.
[4]Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, s. 101; Heysemî*, Mecmau'z-Zevâid*, VI, 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 126.

mutlaka göreceğine inanan, azimli, kararlı bir mücadele insanının profilini göstermektedir. Hz. Peygamber'in böylesi sıkıntılı bir dönemde tereddütsüzlük göstermesi onun kişiliğinin sağlamlığını ve davası konusundaki kararlılığının göstergesidir.

Hz. Peygamber *"Senin için netice, başlangıçtan elbette daha hayırlıdır"*[1] *ilahî* vaadine ilk inanan kimsedir. Gördükleri işkenceden şikâyetle yanına gelenlere *"Allah bu işi mutlaka tamamlayacaktır. Öyle ki bir yolcu San'a'dan Harda-mevt'e kadar yürürken sadece Allah'tan ve koyunlarına saldıracak olan kurttan korkacaktı"*[2] demesi başlattığı harekete duyduğu güveni göstermektedir

Hz. Peygamber başaracağına önce kendisi inanmış ve daha sonra da bu inancını gerçekleştirmiştir. "Çünkü insan davranışlarını yönlendiren kuvvetler arasında inançtan daha güçlüsü yoktur."[3] Allah da Hz. Peygamber'in davasının başarıya ulaşacağı hususunda, ona moral desteği olacak ayetlerle desteklemiş, inananların yeryüzünün varisleri olacaklarını açıklamıştır.[4]

2.1.4. Kendinden Emin Oluşu ve Lider Kişiliği

Özgüven ya da kendine güvenmek de diyebileceğimiz bu özellik büyük başarılar kazanan özel insanların temel niteliklerindendir. Çünkü aradığını bulmanın, umduğuna ulaşmanın ilk şartı, önce o şeyin olabilirliğine karşı inanç geliştirmektir. Başarıya ulaşmak için *kararlı* olmak şarttır.[5] Zira başaracağı ile ilgili yoğun bir *inanç* geliştiren insanlar kimilerince imkânsız görülen şeyleri umulmayan bir rahatlıkla başarabilmektedirler.

Bu açıdan bakıldığında Hz. Muhammed, bahsettiğimiz bu özel insanlardan biridir. Çünkü kabalığın, kural dışılığın, vahşetin olağan karşılandığı bedevi bir toplumdan, hassasiyet sahibi, duyarlı medeniler çıkarmak azımsanacak bir başarı olmasa gerektir. Hz. Muhammed bu büyük değişimi gerçekleştirirken, başaracağından ve neticeden hiçbir şekilde şüphe etmemiştir. Sonuçtan öyle *emin*dir ki, kendisine tabi olanların seçimlerinden ötürü en sıkıntılı günleri yaşadığı ve bu durumdan şikâyetle kendisinden

---

[1] 93. Duhâ, 4.
[2] Buhârî, Menâkıb, 25; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 110.
[3] Robbins, *Sınırsız Güç*, s. 60.
[4] 21. Enbiyâ, 105; 24. Nûr, 55.
[5] Robbins, *İçindeki Devi Uyandır*, s. 216.

yardım istedikleri bir zamanda, bu yeni dinin getireceği huzur ortamını o zamandan açıkça görebilmekte ve tasvirini çizebilmektedir.[1]Yine Kureyş yanındayken Ebu Talib'in Hz. Peygamber'e hitaben "Ey kardeşimin oğlu! Kavminden ne istiyorsun" sorusuna cevabı da çok dikkat çekicidir. Tamamen güven içinde şöyle demektedir: "*Kendilerinden bir kelime istiyorum. (La ilahe illallah diyecekler.) Eğer söylerlerse bütün Araplar o kelime sayesinde kendilerine uyacak bütün Acem o kelime sayesinde cizye ödeyecek*."[2] Bu ise onun başlattığı hareketteki ciddiyeti yanı sıra kendine güvenini de açıklamaktadır. Burada ayrıca şu noktaya da değinilmelidir: Hz. Muhammed hakikat olduğu iddiası ile getirdiği şeyleri öncelikle kendisi bizatihi kabul etmiştir. Bu bir inanma fiilidir ve Hz. Muhammed bundan fazlasını da yaparak peygamberlik görevini de üstlenmiştir. Bu üstlenme yalnızca getirdiği değerlere sarsılmaz bir imanı değil, yüksek bir cesareti de gerektirmektedir; çünkü alaylara, tahkirlere ve saygısızlıklara maruz kalacaktır.[3]

Kendine güven, zor durumlara **cesaret**le karşı durabilmeyi sağlayan önemli bir özelliktir. Hz. Muhammed Allah'a tam bir itimat göstermekte ve bundan aldığı güçle kendisine güven içerisinde bulunmaktadır. Onun hakkında harplerdeki şecaati ile tanınan Hz. Ali'nin şöyle dediği belirtilmektedir: *"Biz harp meydanlarında sıkıştığımız ve içimize bir korku girdiği zaman derhal Allah Resulü'nün arkasına sığınır, itminan ve emniyete kavuşurduk."* [4]

Medine halkının bir gece vakti duydukları bir sesten ötürü korkup endişeye kapıldıklarında Hz. Peygamber'in takındığı tutum dikkate değerdir. Onun bir ata binerek Medine'yi dolaşıp hadiseyi incelemesi ve *Endişe edecek bir şey yok, neden korkuyorsunuz*[5] diyerek halkı teskin etmesi bir lider olarak ve diğer insanlardan daha fazla olarak sahip olduğu kendine güven derecesi hakkında bir fikir vermektedir. Görüldüğü üzere Hz. Muhammed kendisine güvenen bir insan olmakla birlikte bir güven kaynağıdır da. Ona bu kazanımı sağlayan sahip olduğu lider kişiliğidir.

Yapılan araştırmalar göstermiştir ki; kişinin **kendine güveni** ile liderlik arasında olumlu bir ilişki vardır. Kendine güveni olanlar lider olma hususunda diğerlerinden

[1]Buhârî, Menâkıb, 25; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 110.
[2]Tirmizî, Tefsîru Sûre, 38.
[3]Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, I, 100.
[4]Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 86.
[5] Buhârî, Edeb, 39; Müslim, Fezâil, 48, Cihad, 78.

daha şanslı iken, grup üyelerine güven aşılamaları bakımından da önemli bir avantaja sahip olmaktadırlar. [1]

Kendine güvenin yanında bir liderde bulunması gereken önemli özelliklerden birisi de, en zor ve tehlikeli durumlarda dahi **sükûnetini** koruyabilmesidir.[2]Allah Resulü'nün bir sefer dönüşü, bir ağacın altında dinlenmekte olduğu bir sırada karşılaştığı bir hadiseye verdiği tepki konumuzla ilgilidir. Bir adamın öldürmek maksadıyla ağaçta asılı duran kılıcını alarak başına dikilip *"Şimdi seni benim elimden kim kurtaracak?"*diye sorduğunda Hz. Peygamber'in hiç telaş emaresi göstermeden *"Allah*" diye bağırması[3] onun her durumda sükûnetini koruyabilmesine yönelik liderlik yanını ortaya koymaktadır.

Lider, kritik zamanlarda duygusal ve düşünsel açıdan **kendisini denetleyebilen** bir insandır. Sinirlerine hâkim olamayan, öfkesine yenilen insanlar lider olamazlar.

Uhud savaşının ilk evresinde İslam ordusunda bir çözülme yaşanmış pek çoğu bozularak kaçmış, Hz. Peygamber'i yaralı halde ve yalnız bırakmışlardı. Yaptıkları seçimi sorgulayan bazıları "Bu işte bize bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik" demeye başlamışlardı. Bir kısmı verilen emri dinlememiş, ganimet arzusuna yenik düşmüştü. Çok kritik bir durumda bulunuluyordu. Böyle bir manzara karşısında lider konumunda bulunan kişinin göstereceği tutum çok önemlidir.

Sinirlerin en gergin olduğu böyle bir durumda Hz. Peygamber kendisini duygusal ve düşünsel açıdan denetleyemeyecek olsaydı, kurmaya çalıştığı tüm yapı dağılır, asıl yenilgiyi o zaman yaşardı. Fakat lider kişiliği ile Hz. Peygamber bu durumu kendi lehine çevirmesini bilmiştir. Tüm bu bilgisizce yapılan davranışlara anlayışla yaklaştığını ilan eden Hz. Peygamber insanları yeniden etrafında toplamayı başarmıştır. Bu durumu Allah şöyle açıklamaktadır*: "O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Şayet sen kaba ve katı yürekli olsaydın hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi."* [4]

Kendisini duygusal ve düşünsel açıdan denetleyip yeniden insanları etrafında birleştiren Hz. Muhammed, ani bir kararla düşman ordusunun üzerine yürüyüp yenilgiyi galibiyete çevirmiştir. Zaten liderlik **hemen karar almayı** ve aldığı kararları da anında

---

[1] Güney, *Davranış Bilimleri*, s. 517.
[2] Güney, *a.g.e*. s. 518.
[3] Buhârî, Megâzi, 31, Cihad, 84; Müslim, Fezâil, 13.
[4] 3. Âl-i İmrân, 159.

uygulamayı gerektirir[1]. Yani lider, **zihinsel nitelikler** bakımından da ayrıcalık sahibidir. Uhud bunun gibi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in lider kişiliğinin önemli tezahürleri ile doludur.

Bir insanın lider olmasında **fiziksel niteliklerinin** etkisinden de söz edebiliriz. Bu durum tek başına yeterli olmasa da başlangıçta grup üyeleri üzerinde olumlu etki yaratır.[2] Hz. Peygamber (s.a.v.) de fiziki yapı bakımından avantajlara sahiptir. Pek çok rivayette Hz. Muhammed'in simasının etkileyici bir güzelliğe sahip olduğu, boyunun münasip uzunlukta bulunduğu ve fiziki açıdan belirgin bir etkileyiciliğe sahip olduğu anlatılmaktadır. Hz. Ali'den gelen bir rivayete göre kendilerini ansızın görenler onun heybeti karşısında sarsıntı geçirirler fakat üstün vasıflarını bilerek sohbetinde bulunanlar ise onu her şeyden çok severlerdi. Onun üstünlüklerini ve güzelliklerini tanıtmaya çalışan kimse: Ben gerek ondan önce, gerek ondan sonra onun gibi birisini görmedim demek suretiyle onu tanıtma hususundaki aczini ve yetersizliğini itiraf ederdi.[3]

Bir liderin yönlendirdiği kitle üzerinde etkili oluşu, onun güçlü bir **konuşma yeteneği** ve **ikna kabiliyeti** sayesinde mümkün olabilmektedir. Güçlü bir hitabete sahip olmayan ve ikna kabiliyetinden yoksun olan birinin başarılı bir lider olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Bu şart tek başına yeterli olmasa da liderliğin tamamlayıcı unsurlarındandır.

Hz. Peygamber yaşadığı toplumun en duru konuşanlarındandı. Bunda onun çocukluğunu sütanne yanında geçirdiği Beni Sa'd yurdunun etkisi büyüktür. Burası dilin en bozulmamış ve sade haliyle konuşulduğu bir çevredir. Hz. Peygamber de kimi zaman bu durumdan iftiharla söz ederdi: "*Ben sizin en fasihinizim. Ben Kureyşliyim ve Beni Sa'd bin Bekr'de süt emzirildim.*"[4] Konuşması açık ve seçikti. Sözleri tane tane söylerdi, hatta söylediği kelimeleri saymak mümkündü[5]. Hz. Peygamber kendisinde bulunan ifade kudretini şöyle anlatmaktadır: "Ben cevami'u'l-kelim ile gönderildim."[6] Cevami'u'l-kelim az sözle birçok manayı bir araya getirmek demek olup Hz. Peygamber'in zorlanmadan konuşmasını ve ifadelerindeki akıcılığı belirtmektedir.

---

[1]Güney, *Davranış Bilimleri*, s. 517.
[2]Güney, *a.g.e*. s. 516.
[3]Yardım, *Peygamberimiz'in Şemaili,* s. 52.
[4]İbn Hişâm, *Sire*, I, 224.
[5]Buhârî, Menâkıb, 23; Müslim, Fezâilü's-Sahabe, 160.
[6]Nesâî, Gusl, 26.

Hz. Peygamber'in ifadelerinin veciz ve akıcı olması yanında en önemli özelliği, güçlü bir **tesir** gücüne sahip olmasıdır. Sahabeden Hâkim b. Hizam Rasulullah'a birkaç defa müracaat etmiştir ve her defasında kendisine mal verilmiştir. Daha sonra Hz. Peygamber'in kendisini, dilenciliğe ve hazırcılığa karşı bir dünya görüşünü yansıtarak, *veren el alan elden üstündür* şeklinde uyarması, onda gerekli tesiri icra etmiştir ve Hâkim, ömrünün sonuna kadar hiç kimseden hiçbir talepte bulunmamıştır.[1]

Hz. Peygamber **üstün zekâsı** ve **ifade kudretiyle** pek çok meseleyi çözmüştür. Huneyn zaferi sonunda 'müellefe-i kulub' denilen ve yeni Müslüman oldukları için kalpleri İslam'a ısındırılmak istenen kimselere, İslam'a henüz girmemekle beraber meyli olanlara, hoşnut tutulmazlarsa zararlı olabilecek kimselere, ileri gelen şahsiyetlere elde edilen ganimetten fazla miktarda pay verilmesi, Ensar gençleri arasında huzursuzluğa sebep olmuştu. "Dar zamanda biz çağrılıyoruz, ganimet başkalarına veriliyor", "Resulullah bu taksimle Allah'ın rızasını gözetmemiştir" şeklinde sızlanmaların yüksek sesle dillendirilmeye başlanması aynı zamanda Hz. Peygamber'in otoritesini de sarsabilirdi. Bu söylentiler üzerine Hz. Peygamber sadece Ensar grubunun çağrıldığı bir toplantı tertip ederek onlara şu etkileyici konuşmayı yapmıştır:

—Sizden bana kadar ulaşan bu sözler nedir? Siz yolunuzu şaşırmış bir haldeyken ben sizi buldum da Allah benim vasıtamla sizi doğru yola hidayet etmedi mi?

—Evet ya Resululah! Vallahi Allah'ın ve Resulü'nün nimet ve ihsanı ile öyle oldu.

—Sizi fakir kimseler olarak buldum da Allah Teala benim vasıtamla sizi zengin etmedi mi?

—Evet, vallahi, Allah'ın ve Resulünün fazl ve keremi ile öyle olmuştur.

—Sizi birbirinize düşman halde iken buldum da benim vasıtamla Allah Teala sizin kalplerinizi birbirine ısındırıp dost ve kardeş hale getirmedi mi?

—Evet, vallahi, Allah'ın ve Resulü'nün sayesinde öyle olmuştur.

—Bana cevap vermiyor musunuz?

—Nasıl cevap verelim ya Resulullah?

—Vallahi isteseniz şöyle der ve doğru söylemiş olursunuz: Sen bize kavmin tarafından tekzip edilmiş olduğun halde geldiğinde biz tasdik etmedik mi? Perişan bir halde geldiğinde sana yardım etmedik mi? Kovulmuş bir halde geldiğinde seni

[1]Buhârî, Zekat, 50; Müslim, Zekat, 31.

bağrımıza basmadık mı? Muhtaç halde geldiğinde sana arka çıkmadık mı? bunları diyebilirdiniz.

Ey Ensar İslam'a ısınmaları için onlara dünyanın yeşertisinden bazı nimetler vererek, sizi dininize havale etmeme mi gücendiniz? İnsanlar koyun ve develerden meydana gelen bir hayvan sürüsüyle buradan ayrılırken siz Allah'ın Resulü ile yurdunuza dönmeye razı olmaz mısınız? Ruhum elinde olan Allah'a yemin ederim ki, şayet hicret sevabı olmasaydı, mutlaka Ensar'dan bir fert olurdum. İnsanların tamamı bir vadiye sapsa Ensar bir başka vadinin yolunu tutsa, elbette Ensar'ın koyulduğu yola koyulurdum. Allah'ım Ensar'a rahmetinle muamele buyur. Ensar'ın çocuklarına da, torunlarına da rahmetini ulaştır.

Ensar grubu bu sözler karşısında sakalları ıslanıncaya kadar ağlayarak *"Resulullah'ın taksimine de, bu taksimden nasibimizin Resulullah olmasına da razı olduk"*[1] demişlerdir.

Eğer Hz. Muhammed bir lider olarak açık ve etkileyici bir konuşmaya, yüksek bir ikna gücüne sahip olmasaydı, çıkan bu huzursuzlukta, kurmaya çalıştığı bütün düzen yıkılır, başarısızlık kaçınılmaz bir sonuç olurdu. Fakat o böyle bir durumda yüksek bir siyaset izleyerek gönülleri yine kendisine çevirmiştir. Bu da onun etkili bir liderlik özelliğine sahip olduğunu göstermektedir.

Hz. Muhammed büyük grupları etkilemede başarılı bir siyaset izlediği gibi tek tek fertleri ikna konusunda da üstün zekâ örnekleri göstermiştir. Zinaya ruhsat istemek amacıyla gelen gence yönelttiği zekâ ürünü etkileyici sözleri, ikna gücünü göstermektedir. Bu sözlerinde gencin yapmak istediği çirkin işin kendi yakın akrabası ile yapılmasını isteyip istemediği sorularak[2] muhatap empati yapmaya çağrılmaktadır.

Bir liderin taşıması gerekli temel niteliklerden bir diğeri de **sorumluluk** sahibi olma, sorumluluklarının bilincinde olmadır. Yaptığı işin sorumluluğundan kaçan birinin lider olması düşünülemez. Hz. Muhammed doğuştan bu duyguya sahip olmakla beraber çocukluğunda sıklıkla yaptığı çobanlığın, ondaki bu duygunun inkişafında etkili olduğunu düşünüyoruz. Çünkü çoban belli sayıda ki hayvanın güvenliğinin sorumluluğunu yüklenir. Çocuk yaşta yüklenilen bu vazife sorumluluk duygusunun gelişimine büyük katkı sağlar.

---

[1]Buhârî, Megâzî, 56; Müslim, Zekat, 46; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VIII, 50.
[2]Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 256, 257.

Hz. Peygamber'in amcası ile birlikte çıktığı ticari yolculukların da bu duygunun şiddetinin artmasında tesiri olmuştur. Çünkü bu yolculuklarda kervanın güvenliği de bir sorumluluğu gerektirir. Zira kervan yolları çölün tehlikeleri ile doludur. Bu tehlikelere karşı kervanı korumak, düşman tehlikesi karşısında bir komutanın ordusunu yönlendirmesine benzemektedir. Tüm bunlara dayanarak diyebiliriz ki Hz. Peygamber bir liderin sahip olması gereken sorumluluk duygusuna yeterince sahip olma imkânını yakalamıştı. Çünkü yaptığı çobanlık ve ticari yolculuklarda edindiği tecrübeler, onun bir lider olarak yetişmesini sağlamıştır.

İnisiyatif sahibi olmak liderde bulunması gereken bir diğer özelliktir. İnisiyatif sahibi bir lider bağımsız hareket edebilir. Yani tek başına bir hareket başlatabilir. Hz. Peygamber'in peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkışında ilk göze çarpan bu yönüdür. Çünkü o hiç kimse kendine inanmazken kurduğu yeni dini, tek başına başlattığı bir hamle ile oluşturmuştur. Ve yine hicretten sonra hac için Kâbe'nin yakınlarına kadar gelmişken ve herkes aksini düşünüyorken onun Hudeybiye antlaşmasını imzalaması inisiyatifini kullanması neticesi gerçekleşmiştir. Zamanın geçmesi ile kararındaki isabetin daha net bir şekilde anlaşılması liderliğine de katkıda bulunmuştur.

Liderlikle ilgili bazı nitelikler, sonradan eğitimle ya da deneyimle kazanılabilmektedir. Bu açıdan, çocuğun büyüdüğü aile ortamının, içinde yaşadığı yakın çevrenin kişiliğin oluşumunda ve bazı kişisel niteliklerin kazanılmasında büyük etkisi vardır. Kişinin yaşadığı ortamda bireyler arasındaki ilişkiler onu çok yönlü etkilemektedir. Yani kişiliğin oluşumunda psikolojik faktörler yanında sosyo-ekonomik faktörler de rol oynamaktadır.

Hz. Peygamber yetim büyümüştü. Yetim olmak yani babadan yoksun oluş belki güçlü bir kişiliğin oluşumu için olumsuz bir neden sayılabilir. Fakat Hz. Muhammed ana-baba yokluğundan doğan bu açığı, o dönem toplumunda söz sahibi bulunan iki önemli lider kişilikle kapatmıştır. Dedesi Abdülmuttalib büyük bir nüfuza sahipti ve Hz. Muhammed'in altı yaşına kadar yetiştirilmesi sorumluluğunu üzerine almıştı. O çocukluğunu, yani kişiliğin büyük oranda oluştuğu altı yaşa kadar olan bu çok önemli devreyi bir toplum liderinin terbiye ve desteğinde, gözlemler yaparak geçirdi. Ondan iltifat gördü, desteklendi, ruh dünyasını hep onun izleriyle doldurdu. O dönem yaşantısı ile ilgili şu örnek bir fikir vermesi açısından önemlidir: "Abdülmuttalib'in Kâbe yakınlarında bulunan bir minderi vardı. Ona oturmaya kimse cesaret edemezdi. Fakat torun Muhammed ona oturmakta serbestti. Amcaları kendisini bu yerden kaldırmaya

çalıştıklarında dedesi tarafından şu sözlerle savunulurdu: "*Bırakın onu, onun büyük bir şerefi vardır"*[1]. Bunun dışında da Abdülmuttalib torununa **olumlu bir benlik bilinci** oluşturmasını destekleyen bir tutum izlemiş, ona büyük bir değer verdiğini gösteren davranışlar sergilemiştir. Kendisi olmadan sofraya oturmamış, yemeklerin en iyisini ona ayırmış,[2] onun hareketlerini izlemekten mutluluk duyduğunu kendisine hissettirmiştir. [3]

Kişilik kuramcılarından *Carl Rogers*'a göre bir insanın olumlu bir benlik bilinci geliştirebilmesi için koşulsuz sevgi ortamında yetişmesi gerekmektedir.[4] Hz. Muhammed başta ilk çocukluk devresini yanında geçirdiği dedesi olmak üzere amcaları ve halalarını da içine alan geniş bir akraba grubunun sevgi ve ilgisine muhatap olmuştur. Kendisine daha sonra şiddetli bir karşı duruş sergileyen Ebu Leheb bile o doğduğunda kendisini emziren Süveybe adlı cariyeyi azat ederek bu çocuğa ilgisini göstermiştir.

Görüldüğü gibi Hz. Muhammed yetim bir çocuk olarak büyümüştür ancak **özsaygısını** ve **benlik bilincini** etkileyecek şekilde yetimliğin yalnızlığını, itilmişlik ve dışlanmışlığını yaşamamıştır. Çünkü doğup yetiştiği çevrenin akrabalık bağları ana-baba yokluğunu hissettirmeyecek ölçüde güçlüydü ve bir diğer yönden de mensup olduğu kabile şehrin en itibarlı kabilesi, kendisini himaye eden kişiler de çevrelerinin sözü dinlenen en itibarlı kimseleriydi.

Abdülmuttalib'in onun şuuraltı dünyasını ne denli etkilediği yıllar sonra Huneyn Savaşı'nda Müslüman kuvvetlerin gerilemeye başlaması esnasında düşman ordusunun önlerine yalnız olarak ilerleyip dillendirdiği şu sözlerde kendisini göstermektedir: "*Ben Allah'ın Resulüyüm bunda yalan yok! Ben Abdülmuttalib'in torunuyum, bunda da yalan yok!"*[5] O böyle söylemekle Allah'ın Resulü olmakla beraber, lider bir dedenin yanında yetişmiş bir lider olduğunu, kendi arkasından gelenlerin bir liderin arkasında zafere ulaşabileceklerini hatırlatmış oluyordu.

Abdulmuttalib'in ölümünden sonra yanında kaldığı amcası Ebu Talib de babası gibi sosyal nüfuza sahip sözü dinlenen bir liderdi. Onun toplum içindeki konumu ve kişiliği Hz. Peygamber'in bir lider olarak yetişmesinde elverişli bir ortam yaratmıştır. Ebu Talib'in evinde gördüğü iyi muamelenin özsaygısını korumasındaki katkısı inkâr

---

[1]İbn Hişâm, *Sîre*, I, 226; Köksal, *İslam Tarihi (Mekke Devri)*, s.70.
[2]Köksal, *a.g.e.*, s.70
[3]İbn Hişâm*, a.g.e*., I, 226.
[4]Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, s. 428.
[5]Buhârî, Cihad, 52, 61, 97, Megâzî, 54; Müslim, Cihad, 79, Tirmizî, Cihad, 15.

edilemez. Böylelikle liderlikte çok önemli olan kendine güven ve niteliklerini doğru değerlendirebilme yeteneği (olumlu benlik bilinci) gelişmiştir.

Amcası Ebu Talib'in eşi Hz. Peygamber'e anneden mahrum oluşunun getirdiği **güvensizlik ve yoksunluk** duygusundan koruyacak bir sıcaklık ile yaklaşarak önemli bir görev icra etmiştir. Hz. Peygamber bakım ve görüm hususunda kendi çocuklarından da fazla kendisi üzerinde hassasiyetle eğilmesi sebebiyle onu anne yerine koyduğunu şöyle anlatmaktadır: "*O öldüğü zaman bazı kimseler beni şöyle ikaz ettiler: -Ey Allah'ın Rasulü! Böyle yaşlı bir kimsenin ölümünden ne diye böyle üzüntü duyuyorsun? Ben de şöyle cevap verdim:-Nasıl duymayayım? Ben onun yanına yetim bir çocuk olarak sığınmışken o, çocuklarını aç tutar beni beslerdi. Benim saçlarımı taramak için kendi çocuklarını bir kenarda bırakırdı; hâsılı o benim anam gibiydi."*

Hz. Peygamber'in içinden neş'et ettiği Kureyş Kabilesi sosyo-ekonomik olarak civar kabileler yanında ayrıcalıklı bir yere sahipti. Prestij ve zenginlik açısından diğer bütün kabilelerden üstündü. Sosyo-ekonomik niteliklerin liderlik gücüne sağladığı katkıyı düşündüğümüzde Hz. Peygamber'in lider kişiliğe sahip olmasında Kureyş'ten olmasının payını inkâr etmemek gerektiğini düşünmekteyiz. Bu nitelikler bir kişinin lider olmasını sağlamada tek başına yeterli olmamakla beraber belli oranda etkili olabilmektedir.

Hz. Muhammed'in liderliğini incelediğimizde takipçileri üzerindeki güçlü etkisinden de söz etmemiz gerekir. Bu, **karizma** olarak adlandırılan ve muhatabı kendine bağlayan idraki zor bir çekiciliktir. Köken itibariyle *Tanrı'dan armağan* ya da *vehb-i ilahi* anlamına gelen karizma, kişinin cazibe merkezi haline gelerek başkaları üzerindeki etkileyiciliğine atıf yapan bir kavramdır. Karizmatik liderler takipçileri üzerinde kişisel yeteneklerinin gücüyle derin ve olağandışı bir etki yaratırlar. İnsanlar onların olağanüstü kişisel özellikler taşıdıklarına inandıkları için itaat ederler. Bu, bütün karizmatik liderlerde ortak bir özeliktir.[1] Yeni bir din ve peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Hz. Muhammed, içinde bulunduğu toplum üzerinde çok köklü ve güçlü bir etki oluşturdu. Bu etkinin sarsıcılığı karşısında elit tabaka tarafından gösterilen reaksiyonun büyüklüğü de bu etkinin kuvvetini ispatlar niteliktedir. Hz. Muhammed'in tebliğe başlaması ile sahip olduğu bu karizmatik etki insanları yeni dine cezp etmekte oldukça başarılıydı. Yeni dinin yayılmasından rahatsızlık duyan aristokrat tabaka, dinleyenlerin üzerinde bıraktığı kuvvetli etkiye dayanarak Hz. Muhammed'in sihirbazlık yaptığını

[1]Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 96, 97.

iddia etmişlerdir. Oysaki etkileyiciliğinin dayandığı asıl güç onun sözlerinde ve karizmatik kişiliğindeydi.

Karizma yenilikçi ve değişkendir. Karizmatik liderler buhran dönemlerinde ve hızlı toplumsal değişimler sırasında ortaya çıkar, mevcut otoritenin yerine geçerek eski düzeni yıkıp yerine yeni bir düzen kurarlar.[1] Karizmatik tipler savaş devrim veya kurulu normların ve kurumların yıkılması gibi acil durumlarda kendilerini göstermektedirler.[2]

Hz. Muhammed peygamberlik iddiasıyla ortaya çıktığında Mekke'de oligarşik temele dayalı bir devlet teşkilatı vardı.[3] Fakat bu yapıda geleneksel ahlakın bozulmasıyla ve saldırgan bireysellikle birleşerek normsuzluk ve hukuk dışılık cari bulunmaktaydı. Bu şartlar altında, normsuzluğa bir tepki olarak, toplumsal ve kişisel yaşama tutarlılık kazandırabilecek bir takım yeni değerleri el yordamıyla araştıran din arayışçıları ortaya çıkmaya başladı.[4] Hz. Muhammed, toplumsal şartların müsait olduğu bu dönemde ve sosyolojik olarak hazırlıklı bulunan bu çevrede[5] getirdiği yeni dinle, bu gayri hukuki sistemi büyük ölçüde saf dışı bırakıp tüm alanlarda etkili, yeni bir yapı oluşturmuştur. Hz. Muhammed'in yeni bir dine ve güçlü bir lidere ihtiyaç duyulan bir dönemde ortaya çıkması, karizmanın kriz durumları ile ilişkisi bağlamında onun karizmatik liderliğini doğrulamaktadır.

Hz. Muhammed oluşturduğu yeni değerler sistemine dinamik bir çehre kazandırarak devamlılıkta ayrı bir atılım geçekleştirmiştir Weber'in ifadesiyle *karizmanın rutinleşmesi ya da kurumsallaşması* diyebileceğimiz bu durum dinin rutin gündelik hayatla bütünleşebilmesi için kaçınılmazdır. Çünkü bir liderin fikirleri gündelik hayata uyarlanabilirlik özelliği taşımıyorsa ne denli değerli olurlarsa olsunlar genel toplum yaşamında hayat bulamamaktadır.[6]

Weber'e göre bir kitlenin desteği olmadan bir liderin karizmatik oluşundan söz etmek mümkün değildir.[7] Hz. Muhammed'in ilahi tebliğe başlaması neticesi etrafında birleşen ve kendisine son derece bağlı olan ashabı, onun karizmatik bir lider olduğunu göstermektedir.

---

[1]Turner, *Max Weber ve İslam*, s.41.
[2]Güney, *Davranış Bilimleri*, s. 541.
[3]Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 25.
[4]Turner, *a.g.e.*, s. 49.
[5]Turner, *a.g.e.*, s. 50.
[6]Weber, *Sosyoloji Yazıları,* s. 99.
[7]Turner, *a.g.e.* s. 42.

Bütün karizmatik liderlerde ortak bir olgu vardır. O da insanların onlara olağanüstü kişisel özellikler taşıdıklarına inandıkları için itaat ettiğidir[1]Hz. Peygamber'e gösterilen kesin itaat ne eskiden kalma kurallara ne de yasalara dayanmaktadır. Hz. Peygamber'e itaat onun kişilik özelliklerine ve aldığı ilahi vahye dayanmaktadır. Bu da onun karizmatik bir lider olduğunu kanıtlar. Karizma bir bireyin değerleri, hedefleri, ihtiyaçları ve umutları üzerinde değişiklik yaratabilir.[2]Hz. Muhammed kendisine itaat eden ashabının hayatının bütününde, inanç ve düşünce sistemleri üzerinde meydana getirdiği köklü değişiklikler, onun karizmatik bir lider olduğunu göstermektedir.

"Karizmatik mesajlar kutsal olgunun tasarımlarına ve deneyimlerine dayanıyorsa, o zaman bu mesajlar karizmatik lideri destekleyen taraftarların zaten aşina olduğu ve onlarca anlaşılabilir bir dille ifade edilmelidir."[3] Hz. Peygamber'in getirdiği Kur'an'ın mesajı getirdiği toplumun dilini kullanması bu duruma uygunluk taşımaktadır. Pek çok ayette Kur'an'ın anlaşılması için Arapça bir Kur'an olarak indirildiği söylenmektedir.[4]

2.2. Sadakat (Doğru Sözlülüğü)

Peygamberlerin vazgeçilmez özelliklerinden[5] biri olan doğruluk Hz. Peygamberin de kişiliğinin en önemli yanlarından biridir.

"Dürüst insan kişisel bütünlük içindedir."[6] "Doğru sözlülük, kişinin özünün, düşüncesinin, sözünün ve davranışının tutarlı olması, **kişisel bütünlüğü** ifade eder."[7] Bu yüzden konuştuğunda doğruyu söylemek, bütüncül ve oturmuş kişiliğin en önemli argümanıdır. "Kişisel bütünlük aslında sorumluluğun bir türüdür. Yani kişi düşünce, duygu ve davranışlarının ahenk içinde olmasından hesap vermeye hazır olduğu zaman kişisel bütünlük ortaya çıkmaktadır."[8]

Hz. Peygamber'in doğru sözlülüğe yaklaşımına baktığımızda, bu tutum sadece dili bir zaaftan kurtarmanın ötesinde içsel bir rahatlık ve huzur ortamı yaratması ve iç çatışmalardan ferdi korumasıyla kişisel bütünlüğüne katkı sağlamış olmaktadır. Bu durumun ferdin özsaygısına sağlayacağı getirileri de hesaba katmak gerekmektedir.

[1]Weber, *Sosyoloji Yazıları*, s. 97.
[2]Güney, *Davranış Bilimleri*, s. 541.
[3]Turner, *Max Weber ve İslam*, s. 44.
[4]12. Yûsuf, 2; 13. Ra'd, 37; 16. Nahl, 103; 20. Tâ hâ, 113; 39. Zümer, 28.
[5]12.Yûsuf, 46; 19.Meryem, 41, 54, 56, 57.
[6]Sert, *Kur'an-ı Kerim'de İnsan Tipleri,* s. 201.
[7]Cüceloğlu, *İçimizdeki Biz*, s. 97.
[8]Sert, *a.g.e.,* s. 201.

*"*Doğruluk, gönül rahatlığı ve iç huzurudur; yalan ise kararsızlıktır"[1] demekle Hz. Peygamber doğruluk ve yalanın kişilik üzerindeki etkilerini izah etmiş olmaktadır.

Bu iç huzuru ve gönül rahatlığını yaşayan bir insan olarak Hz. Peygamber'in sözleri ile hareketleri arasında aykırılık söz konusu olmamış, hiçbir şekilde yapmadığı bir şeyi tavsiye ettiği iddiasıyla eleştirilmemiştir. Hatta bugünkü tabirle beden dili ile sözü ve özü birbirini tasdik etmiştir.[2] Risaletinden önce *Muhammed'ül-Emin*[3] lakabıyla anılmasının temelinde, bu duygu, düşünce ve davranış birliğinin kişiler üzerinde oluşturduğu güven duygusu vardır. Ebu Kubeys Tepesi'nde topladığı insanlara "Şu dağın arkasında bir ordu, size hücum etmek üzere geliyor desem bana inanır mısınız?"diye sorduğunda "Evet inanırız, çünkü senin hiç yalan söylediğini duymadık" itirafında bu duygunun tesiri vardır. Ayrıca Ebu Cehil ve Ebu Leheb gibi kedisine karşı muhalefetin ileri gelenlerinin, getirdiği sistem hakkında*: "Muhammed! Ben sana yalancı demiyorum; ancak senin dediklerini doğru kabul etmiyorum"*[4] demelerinde her ne kadar teklifini kabulde katı bir kabulsüzlük içinde olsalar da ona yalancı demelerinin inandırıcılıktan uzak olduğunu itiraf etmektedirler.

Hz. Peygamber için buldukları yakıştırmalar arasında şuurunun bozulduğu, aklını kaybettiği ya da kendisinde hayaller oluştuğu, deli, büyücü, şair olduğu iddiaları olmasına rağmen yalancı olduğuna dair herhangi bir şeyin gelmemesi de dikkat çekicidir.[5] Allah bununla paralel olmak üzere şöyle buyurmaktadır: *"Şüphesiz ki ey Peygamber! Onların söylediklerinin seni üzmekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar. Fakat o zalimler açıktan açığa Allah'ın ayetlerini inkâr ediyorlar."*[6]

Kureyş reislerinden olup ona muhalefetin bir başka cephesini oluşturan. Ebu Süfyan'ı, ticaret gayesiyle memleketinde bulunduğu Rum Meliki Hirakl'in "*Hayatında hiç yalan söylediğini duydunuz mu?"* sorusuna *"Hayır, onu hiç birimiz yalan söylerken duymadık"*[7] şeklinde cevap vermeye zorlayan da Hz. Peygamber'in doğruluk hususunda çevresi üzerinde sağladığı mutlak itimattır.

---

[1]Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 200.
[2]Buladı*, Peygamber Gibi Yaşamak*, s. 22.
[3]İbn Sad, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ,* I, 156; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 425; İbn Hişâm, *Sîre*, I, 209.
[4]et-Tirmizi, Tefsîru Sureti'l-En'am 33.
[5]Şiblî, *Son Peygamber*, s. 621.
[6]6. En'am, 33.
[7]Buhârî, Bed'u'l-Vahy, 6.

Bunların dışında kendisini yakından tanıyan eşinin, ilk vahiy geldiğinde teselli sadedinde söylediği sözler onu şöyle tanıtmaktadır: *"Allah'a yemin ederim ki Allah seni hiçbir zaman utandırmaz. Çünkü sen, akrabanı ziyaret edersin. Sözü doğru söylersin, hiç yalanın yoktur. İşini görmekten aciz olanların ağırlığını yüklenirsin. Fakire verir, kimsenin kazandıramayacağını kazandırır, misafiri ağırlarsın. Hak yolunda ortaya çıkan hâdiseler karşısında halka yardım edersin."*[1]

Yine Hz. Hatice, Hz. Muhammed'e evlilik teklifinde bulunurken, sahip olduğu vasıfları içinde doğru sözlülüğünü şöyle belirtmektedir:"Ey Amcam oğlu! Seni akrabam olduğun için ve o veya bu gruba bağlanmadan orta yolda yer aldığın için seviyorum; seni güvenilirliğin, doğru sözlü ve güzel huylu olduğun için seviyorum."[2]

Allah Rasûlü kendisinin yalandan uzak bir kimse olduğunu şu sözleriyle belirtmektedir: "*Ruhumu elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki buradan hak sözden başkası çıkmaz."*[3]

Ashabı ona, "*Sen ara sıra bizimle şaka yapıyorsun"* deyince *"Ben şaka da olsa sadece hak olanı söylerim"* [4] cevabını verir. Onun latifelerini incelediğimiz zaman gerçekten de yalana yaklaşan hiçbir ibarenin bulunmadığını görürüz. Bazen Enes b. *Malik'e "Ey iki kulaklı"*[5] diye seslenmiş bazen de Ümmü Eymen'e *"Sen, gözlerinde beyazlık bulunanın hanımı değil misin?"* demiştir. O, kocasının gözlerinde boz olmadığını iddia edince Peygamber da: *Gözlerinde beyaz bulunmayan hiç kimse yoktur"*[6]cevabını vermiştir. Kendisini taşıyacak bir binit isteyen birine, "*Seni bir deve yavrusuna bindirelim."* demiş, adam, *"Deve yavrusunu ben ne yapayım?"* deyince*, "Her deveyi mutlaka bir dişi deve doğurmuştur"* [7] demiştir. Tüm bu sözlerde latife havası sezilmektedir ama kesinlikle doğruluk değeri taşımayan tek bir ifadeye rastlanılmamaktadır.

Rasûlüllah, neşeli, durgun, üzüntülü anlarda, dostları ve düşmanlarıyla görüşürken, bolluk ve darlık günlerinde, evinde sudan başka bir şeyin bulunmadığı,

[1]Buhârî, Bed'u'l-Vahy, 3; Müslim, Îman, 253
[2]İbn İshak, *es-Sire*, s. 120.
[3]Ebû Dâvud, el-ilm, 3.
[4]Tirmizî, el-Birr, 57.
[5]Tirmizî, el-Birr, 80.
[6]Tirmizî, el-Birr, 57.
[7]Ebû Dâvud, Edeb, 92.

zırhını ipotek edip yiyecek temin ettiği günlerdeki konuşmalarının hiç birinde gerçeğe ve doğruya bağlılık ölçüsünü aşmamıştır.[1]

Dili yalandan korumaya verdiği önem, onu düşük vaziyetlere getirenleri sert bir üslupla uyarmasına neden olmuştur. Bakınız Allah Rasûlü bu konuda şöyle söylemektedir: *"İnsanları güldürmek için yalan yanlış konuşan kişinin vay haline! Onun vay haline! Onun vay haline!"*[2]

Allah Rasûlü'ne göre yalan nifak alametidir.[3] Bir müminde çeşitli kötü huyların bulunması muhtemeldir, fakat yalanı bir müminde düşünmek imkânsızdır. Bu konuda Hz. Peygamber'den şöyle bir rivayet gelmiştir:

Safvan bin Süleym'den gelen bir rivayette Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Ey Allah'ın Rasûlü! Mümin korkak olur mu?" "Evet olabilir" buyurdu. Şöyle denildi: "Peki mümin cimri olur mu?" "Evet olabilir" buyurdu. "Mümin yalancı olabilir mi?" sorusuna ise "Hayır, asla" cevabını verdi.*[4] Korkaklık ve cimrilik gibi özellikler de hoş karşılanan, kabul gören özellikler değildir, fakat yalancılığın bunlara nispeten daha çirkin bir huy olduğu anlatılmış olmaktadır.

Kur'an'da da yalan söylememek noktasında kesin emirlerin bulunduğunu, sözü doğru söylemeye büyük önem verildiğini görmekteyiz. Allah doğru sözlü olmak hakkında şöyle buyurmaktadır:

"Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler var ki işte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir; kimi de(şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde sözlerini değiştirmemişlerdir."[5]

Kur'an, sözün ve insanın değerinin doğruluğunda olduğunu belirtir. Dilleriyle tasdik ettiklerini kalplerinde inkâr edenler yani, özü ve sözü bir olmayan münafıkların, görünüşleri itibariyle ve söz söylemeleri açısından ne denli gösterişli olsalar da, yalancı oldukları için elbise giymiş kütüklerden ve duvara yaslatılmış kerestelerden farkları olmadığını şöyle anlatmaktadır: *"Onları (münafıkları) gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki duvara dayanmış kütükler gibidir."*[6]

---

[1]Kazancı, *Peygamber Efendimiz'in Hitabeti*, s.79.
[2]Ebû Dâvud, Edeb, 88; Tirmizî, Zühd, 10.
[3]Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 447; Ebû Dâvud, Edeb, 80.
[4]Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, Kelam, 7, 19.
[5]33. Ahzâb, 23.
[6]63. Münâfıkûn, 4.

Münafıkların kıymetten düşmesi yalancı olmaları sebebiyledir. Allah bunu şöyle anlatıyor: "*Allah, münafıkların yalancı olduklarına şahitlik eder."* [1]

Hz. Peygamber'in doğruluğunun, asla yalana tevessül etmemesinin en büyük delillerinden biri de yine bizzat Kur'an'ın kendisidir. Zira "Hz. Peygamber'in kendi ictihadiyle uygulamaya koyduğu bazı hükümlerin Allah'ın ilmine muhalif düşmesi sebebiyle Peygamber'i hesaba çeken, azarlayan, çıkışan ve kızan ayetler de dâhil kendisine vahyedilen her şeyi olduğu gibi tebliğ etmesi" [2] bunu ispat etmektedir.

Kur'an, Rasûl-ü Ekrem'in doğruluğunu şöyle beyan etmektedir*: "Eğer (Peygamber) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, elbette onu kuvvetle yakalar, sonra da onun can damarını koparırdık. Sizden hiçbiriniz buna mani olamazdı."*[3]

Hz. Peygamber, kendisi ve diğer inananlar için, yalanın en hafif sayılanına bile tolerans göstermemiştir. Muhatap olarak aldığı kimse çocuk ve hatta hayvan bile olsa onu aldatmayı hoş karşılamamaktadır. Son olarak aşağıda zikredeceğimiz örnekler onun bu konudaki hassasiyetini gösteren açık delillerdir:

Abdullah b. Amr şöyle demektedir: "*Bir gün Allah'ın Rasûlü bizim evde oturuyorken, annem beni, 'Buraya gel! Sana bir şey vereceğim' diyerek çağırdı. Rasûlüllah anneme ne vereceğini sordu. Annem ' biraz hurma' cevabını verdi. O zaman Rasûlüllah 'Eğer ona bir şey verilmeyecek olsaydı, bu yalan sana karşı yazılacaktı' dedi."*[4]

Bir sahabenin elinde boş bir külahla, sanki içinde bir şey varmış gibi davranarak atını yanına getirmeye çalışması Allah Resulünü öyle rahatsız etmiştir ki, o sahabeyi çağırmış ve hayvanı aldattığı için azarlamıştır.[5]

Hz. Peygamber kendisi doğru sözlü olmakla beraber kendisine bağlananlara da devamlı surette doğru sözlü olmayı tavsiye ede gelmiştir. Kendisine doğru sözlü olma konusunda teminat verebilene cenneti garanti etmiştir[6] Başka bir yerde de yalandan da öte şüpheli şeylerden bile uzak duran bir cemaat oluşturmak için şöyle tavsiyelerde

---

[1]63. Münâfıkûn, 1.
[2]Derveze, *Sîretü'r-Rasul*, II, 58. Ayrıca bkz. 8. Enfâl, 67-69; 9.Tevbe, 43-45, 113, 114; 11.Hûd, 12; 17.İsrâ, 73-75; 66. Tahrîm, 1-27, 80. Abese, 1-10.
[3]69. Hâkka, 44–47.
[4]Ebû Dâvud, Edeb, 88; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 452.
[5]Buhârî, İman, 24; Müslim, İman, 107.
[6]Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 323.

bulunuyor: *"İçinde kuşku uyaran şeyleri bırak, terk et. Doğruluk insanın içinde itminan ve oturaklaşma hâsıl eder. Yalana gelince, burkuntudur, bulantıdır."*[1]

Her ne durumda olunsa da doğruluktan ayrılmamanın mutlak iyilik olduğunu biz onun beyanlarından öğrenmekteyiz. Zira bazı durumlarda kişinin aleyhine gibi görünse de doğru söyleyen her zaman için asıl kazançlı çıkan taraftır. Çünkü doğru sözle konuşan, kişiliğini doğrultmuş olur. Doğruluk ve yalanın sonuçlarını ve bu konudaki tavsiyelerini Hz. Peygamber'in ifadelerinden dinleyelim:

"Doğruluktan ayrılmayınız. Doğruluk sizi birr'e, o da sizi cennete ulaştırır. Kişi doğru olur ve daima doğruyu araştırırsa Allah katında sadıklardan yazılır.

Yalandan sakının. Yalan insanı fücura (günaha)o da cehennem götürür. Kişi durmadan yalan söyler ve yalan araştırırsa Allah katında yalancılardan yazılır."[2]

2.3. Ahde Vefakârlığı (Sözünde Durması)

Ahde vefa Hz. Peygamber'in en önemli vasıflarından birisidir. O, verdiği sözde durmayı imandan kabul etmiş, aksi şekilde davranmayı münafıklık alameti saymıştır. İbn Amr bin el-As dan gelen bir rivayette Allah Rasûlü şöyle buyurmaktadır:

"Kim de şu dört şey varsa halis münafık olur. O dört şeyden biri bulunan kişide münafıklıktan bir haslet vardır. Ta ki onu terk edinceye kadar: Kendisine bir emanet bırakıldığı zaman hıyanet eder, konuştuğunda yalan konuşur, anlaştığı zaman anlaşmasında durmayıp bozar. Bir kimseyle çekiştiği zaman karşısındakinden fazla kötülük yapar."[3]

Kur'an'da sözde durmaya büyük önem verilmiştir. Kur'an'a göre ahde vefakârlık muttaki insanın vazgeçilmez niteliklerindendir. Böyle bir insan yalnızca ibadetlerin şekli formalitelerine takılı kalıp kuru dindarlık gösterisinde[4] bulunmaz. Allah bunu "*İyilik yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir"* şeklinde anlatmaktadır Bu aslında dinde hedeflenen ana gaye de değildir. Aslolan imandan sonra sabır, namaz, cömertlik ve verilen sözde durmadır. Bakınız bu hususta Kur'an şöyle söylemektedir: "*İyilik yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik o kimsenin*

[1]Tirmizî, Kıyâme, 60; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 200.
[2]Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 105; Ebû Dâvud, Edeb, 80.
[3]Buhârî, Îmân, 24, Mezâlim 17, 111, 101, Cizye 17; Müslim, Îmân 106; Ebû Dâvud, Sünnet, 16; Nesâî, İman, 20.
[4]Fazlurrahman, *Siret Ansiklopedisi,* IV, 486; V, 120.

yaptığıdır ki; Allah'a, ahiret gününe, meleklere, peygamberlere, kitaplara inanır.(Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Anlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Muttakiler ancak onlardır."[1]

Allah mükerrer defalar akitlerin yerine getirilmesini emretmiş, sözlerini bozanlara lanet etmiştir [2]

Verilen söz bir nevi emanettir. Mümin verdiği sözü ne bahasına olursa olsun yerine getirmeli yapamayacağı şeyi üzerine alarak başkalarına haksız bir güven vermemelidir. Eğer elinde olmayan sebeplerden dolayı sözünü yerine getiremeyecekse, bunu vakti geçmeden önce, bir şekilde bildirip mağduriyeti önlemelidir. Bilhassa ticari muameleler göz önünde bulundurulduğunda durumun ehemmiyeti daha iyi anlaşılır.[3]Kur'an'da bu hususta şöyle buyrulur.

"Ey İman edenler! Niçin yapamayacağınız şeyleri söylersiniz? Yapamayacağınız şeyi söylemeniz Allah katında büyük bir nefretle karşılanır."[4]

Hz. Peygamber'in yaşantısı bu konuda ümmeti için örnek olacak pek çok misallerle doludur. Kendisi birine söz verdiği, vaad veya taahhütte bulunduğu zaman mutlaka yerine getirirdi. Abdullah b. Ebi'l-Hamsa şöyle rivayet etmektedir:

"Peygam*ber ile henüz peygamber olarak gönderilmeden önce bir alışverişte bulundum. Onun lehine bir hesabım kaldı. Falan yerde buluşalım diye O'na randevu verdim. Fakat unuttum. üç gün sonra hatırladım ve gittim ki onun hala beni orada beklemekte olduğunu gördüm. Bana şöyle dedi: Ey delikanlı beni yordun! Ben tam üç gündür seni burada bekliyorum"*[5]

Bizans İmparatoru'nun o sırada beldelerinde bulunan Kureyş ileri gelenlerinden Ebu Süfyan'a sorduğu *"Muhammed hiç sözünde durmazlık yaptı mı?"* sorusuna, tüm düşmanlığına rağmen "*hayır yapmadı"* cevabını verdirten Hz. Peygamber'in her şart altında sözüne bağlılıktan bir nebze ayrılmamasıydı.[6] Zira Hz. Muhammed bir defa bile olsa ahde vefasızlıkta bulunmuş olsaydı, Ebu Süfyan bu ayrıntıyı asla kaçırmaz ve orada

---

[1]2. Bakara, 177.
[2]5. Mâide, 1; 13. Ra'd, 25; 17. İsrâ, 34.
[3]Sert, *Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları*, s. 280.
[4]61. Saff, 2, 3.
[5]Ebû Dâvud, Edeb, 82.
[6]Buhârî, Bed'u'l-Vahy, 6.

muhakkak anlatırdı. Fakat hayatında hiçbir açık bırakmamış olması Ebu Süfyanı bu cevaba zorlamıştır.

Borç borçlu ile alacaklı arasındaki bir sözleşmenin varlığını gösterir. Borçlanan kişi alacaklı olana borcunu ödeme sözü vermiş demektir. Bu yüzden de borca sadakat bir yönüyle ahde vefa sayılmalıdır. Hz. Peygamber borcuna sadakatte de çok hassas davranmıştır. Ebu Hureyre'den gelen bir rivayete göre: *"Rasulullah'ta bir adamın parası ödenmemiş bir devesi vardı. Adam borcunu istemeye geldi. Bu sırada kaba sözler sarf etti, hatta ashaptan bazıları haddini bildirmek istediler. Ancak Rasulullah buna meydan vermeyip "bırakın onu, hak sahibinin konuşma hakkı vardır" buyurdu. Sonra da "devesini verin" diye emretti. Devesini aradılarsa da bulamadılar. Fakat onunkinden daha değerli bir deve buldular. Aleyhisselatü ve's-selam Efendimiz "bunu verin" dedi. Adam: "Bana borcunu tam ödedin, Allah da sana ödesin" dedi. Peygamber(a.s.): "En hayırlınız borcunu en iyi ödeyendir" buyurdu.* [1]

"Rasulullah Arabistan Yarımadasını çevreleyen devletlerin yöneticileriyle ve yerel kabilelerle birçok anlaşmalar yapıp bu anlaşmaların şartlarına titizlikle bağlı kalmıştır. Antlaşma yaptığında hiçbir zaman ilk ihlal eden olmamıştır. Bu onun politikasının önde gelen prensiplerinden biri idi. O, her zaman sözlerine ve anlaşmalarına riayet eder takipçilerine de böyle davranmalarını tavsiye ederdi. *Zira* Allah kendileriyle anlaşma yapılan kimseler dürüst davrandığı müddetçe ahitlere sadık kalınmasını emretmektedir. [2]Fakat anlaşmanın tarafı ihanette bulunursa o zaman yapılan akitten dönülebilmektedir.[3]

Bir devletin bir başkasına gönderdiği elçi devletlerarası teamüllere göre dokunulmaz statüdedir. Bu açıdan onun geldiği şekilde gönderilmesi gerekir. Aksi halde iki devlet arasında yazılı olmayan bu anlaşma ihlal edilmiş sayılır. Ebu Rafi adında bir kölenin Kureyş elçisi olarak Medine'ye geldiğinde İslam'ı seçmesi ve geriye dönmek istemediğini Hz. Peygamber'e iletmesinden sonra Hz. Peygamber'in tutumu ahde bağlılığı göstermesi açısından önemlidir. *"Ne verdiğim sözden dönebilirim, ne de elçileri yanımda alıkoyabilirim, şimdi geri dön, eğer oraya ulaştıktan sonra da kalbindeki bu hal devam ederse geri gelirsin"* diyen Hz. Peygamber elçiyi göndermiş, nitekim elçi görevini bitirince geri dönerek müslüman olmuştur."[4]

---

[1]Buhârî, İstikrâz, 4, 6, 7, 13; Vekâlet, 5, 6; Hîbe 23, 25; Tirmizî, Buyu', 64.
[2]9. Tevbe, 7.
[3]8. Enfâl, 58.
[4]Ebû Dâvud, Cihad, 42.

Görüldüğü gibi hiçbir sebeb Hz.Peygamber'i muhatabı ile arasında cari bulunan herhangi bir anlaşmayı çiğnemeye sürükleyememiştir. Bu ancak onun ahde vefakârlığıyla açıklanabilir. Yapılmış bir anlaşmaya, şartlar ne olursa olsun sonuna kadar ve tavizsiz bağlılığını gösteren bir başka misal de Ebu Cendel olayıdır. Hudeybiye barış antlaşmasına göre Mekke'den Müslüman olup Medine'ye gelecekler, Mekkelilerin istemesi durumunda iade edilecekti. Bu şart kaleme alındığı sırada Ebu Cendel'in, ayaklarında zincirler olduğu halde Mekke'deki esaretten kaçıp gelmesi ve Hz. Peygamber'den imdat dilemesinden sonra Müslümanlar Ebu Cendel'i geri vermek istememişlerdi. Fakat Hz. Peygamber Ebu Cendel'den sözünden dönemeyeceği için Allah bir çıkış yolu gösterene kadar sabretmesini istemiştir.[1] Akitler konusunda Hz. Peygamber'i bağlayan yasa şu ayette açıklanır:

"Anlaşma yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şahit tutarak pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz Allah yapacağınız şeyleri pekiyi bilir."[2]

İnsanlar genel olarak savaş zamanlarında anlaşmalara pek uymaz, ferdi ahitlerine fazla değer vermez ve istedikleri zaman bozarlar. Fakat Hz. Peygamber ferdi ve toplu kararları aynı görmüş, kişilerin yürürlüğe koydukları anlaşmaları bile savaş durumunda korumuştur.[3]

Bedir Savaşı'ndan önce Huzeyfe b.Yeman ile babası İslam ordusunda yer almak üzere Hz. Peygamber'in yanına gelirken müşrikler tarafından yakalandıklarında Hz. Peygamber'e katılmayacaklarına dair söz vermeleri üzerine serbest bırakılmışlardı. Daha sonra Hz. Peygamber'in yanına gelerek başlarından geçenleri anlattıklarında Hz. Peygamber'in onlara, *"Medine'ye dönünüz, onlara verdiğiniz sözü yerine getiriniz. Biz de müşriklere karşı Allah'ın yardımını dileriz"*[4]diyerek en güç anında ve askere ihtiyacı olduğu bir zamanda bile verdiği sözden ötürü –bu söz savaş zamanında bir müşriğe verilmiş bile olsa- gelenlerin orduya katılımını istememesi, onun doğruluğa ve ahde vefaya verdiği değeri göstermektedir.[5]

---

[1]İbn Hişâm, *Sîre*, II, 318.
[2]16. Nahl, 91.
[3]Fazlurrahman, *Siret Ansiklopedisi,* III, 375.
[4]Müslim, Cihad, 98; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 395.
[5]Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 131.

2.4. İnsan Sevgisi

Hz. Peygamber' in insan sevgisi onun insana insan olduğu için verdiği değerde gizlidir. Onun getirdiği düşünce sistemine göre insan bizzat insan olması açısından kıymetlidir. "Mademki insandır, o halde üstündür ve mükerremdir. Dokunulmazlık ve masuniyet hakkı vardır. İslam kanunu bu hakkı bütün insanlığa; erkek veya kadın, beyaz veya siyah, zayıf veya kuvvetli, fakir veya zengin herhangi bir millet veya kabile farkı gözetmeden devamlı olarak bütün beşeriyete tanıyor.''[1] Bu hak, dostlara olduğu kadar düşmanlık yapanlara da tanınıyor. Cabir b. Abdullah şöyle anlatmaktadır:

"Bir gün önümüzden bir cenaze geçti. Rasûlullah (s.a.v.) ayağa kalktı. Biz de kalktık. Sonra dedik ki: Ya Rasûlullah! O bir Yahudi ölüsü idi. Rasûlullah (s.a.v.) da; O da bir insan değil midir? diye mukabelede bulundu."[2]

Hz. Muhammed ırk, cins ve coğrafya farklılıklarına dayalı adaletsizlikleri ortadan kaldırdı. Tek nizam ve akide de bütün insanlığın kardeşliği prensibini ortaya koydu ve uyguladı. Bu hareket o zamana kadar insanlık vicdanında garip karşılanan bir fikirdi.[3]

Ona göre bütün insanlar bir ailenin üyeleri gibidirler. Asalet doğuştan değil, ahlaki fazilet, hak ve vazifeye bağlılıkla meydana gelmektedir.[4]

Köle ve hizmetçilerin adeta insan yerine konulmadığı bir zamanda Hz. Peygamber Ümmü Eymen'e 'anneciğim' diye hitap etmekteydi. Bu hitap köklü bir düşünce değişikliğini müjdelemektedir. Bu düşüncenin esasını da *"ne olursa olsun insanı insan olarak sevip saymak"* oluşturmaktadır.[5]

Onun oluşturduğu "bir tek insanlık" anlayışı bugün dahi insan düşüncesinin en önemli unsurudur. Bu düşünce önemsiz bağlılıkları kaldırıp azaltmakta, zayıf ve dayanıksız bırakmaktadır.[6] Bu anlayış, ifadesini Hz. Peygamber'in şu cümlelerinde bulmaktadır:

"*Bütün insanlar Âdem'den, Âdem de topraktandır."*[7]"*Ne beyazın siyaha, ne de bir başka milletin diğer milletlere üstünlüğü vardır! Üstünlük ancak takvadadır."*[8]

---

[1]Draz, *İslamın İnsana Verdiği Değer*, s. 45, 46.
[2]Buhârî, Cenâiz, 49; Müslim, Cenâiz, 78–81; Ebû Dâvud, Cenâiz, 42, 43; Nesâî, Cenâiz, 46.
[3]Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, s. 33.
[4]Eskicioğlu, *Hukuk ve İnsan Hakları*, s. 273.
[5]Algül, *Peygamberimizin Şemaili, Ahlâk ve Adabı*, s. 179.
[6]Fazlurrahman, *Siret Ansiklopedisi,* III, 328.
[7]Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 361
[8]Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 158.

Allah Rasûlundeki insan sevgisinin kapsamı o denli geniştir ki düşmanlarından kendisine fiili saldırılarda bulunanlara dahi açıktır. Çünkü Hz. Peygamber onlara karşı samimi hisler beslemektedir. Bir insanın kendisine apaçık düşmanlık besleyen ve şiddet uygulayanlara içinde kin taşımaması, gerçek ve samimi bir sevgi ile onların hidayetine dua etmesi, ancak ruh yüceliği sayesinde mümkün olabilir. Arkadaşları çeşitli defalar bu kimseler için beddua etmesini kendisinden talep etmişlerdi. Fakat hiçbir şekilde olumlu cevap alamamışlardır. Böyle teklifler karşısında Allah Rasûlu şöyle cevap verirdi: "*Ben rahmet olarak gönderildim, lanet isteyici olarak değil".*[1] *"Ben tevbe ve rahmet peygamberiyim."*[2]

Uhud savaşında çok sevdiği dostlarını kaybettikten ve çeşitli yerlerinden yara aldıktan sonra bile, kanı yere akarsa Allah onları mahveder endişesiyle yaptığı dua onun duygu dünyasını ele vermektedir. Savaşın o hengâmesinde şöyle dua etmektedir : "*Allah'ım kavmimi bağışla; çünkü onlar beni bilmiyorlar"*[3]

Onda insanlara hakikati tanıtma ve onları sapıklıklardan ve azapla mahvolmaktan kurtarma aşkı öyle bir seviyedeydi ki bunu, yalnızca bir peygamberin sırtına yüklenen vazifeyi yerine getirmek isteği şeklinde sınırlamak doğru olmadığı kanaatindeyiz. Onda daha başka bir şey vardı ve bu vazifeden de öte bir şeydi. Onlara duyduğu gerçek sevgi ve onların hidayeti için çektiği kavurucu hasret onun duygu dünyasını doldurmaktaydı. Allah (c.c.), onun yoğun olarak hissettiği bu duygularını "*Bu yeni kitaba inanmazlarsa (ve bu yüzden helak olurlarsa) arkalarından üzüntüyle neredeyse kendini harap edeceksin"*[4]*,"(Resulüm) Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendine kıyacaksın."*[5] gibi ayetlerle açıklamakta, onlar için üzülerek kendini helak etmemesi,[6] kurmakta oldukları tuzaktan dolayı kaygı duymaması[7] konusunda teselli vermektedir.

O kavminin sapıklıkta ve düşük ahlaki vaziyet üzerinde kalmaya inat etmesine tüm gayretlerine rağmen insanların çoğunun yola gelmemesine ve sonuçta da azaba layık hale gelmelerinden endişe etmekteydi. Bu nedenle gece gündüz onları kurtarma çabasındaydı.[8] Kendisi bu gayretini şöyle açıklamaktadır:

---

[1]Müslim, Birr, 87.
[2]Müslim, Fezâil, 126; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 395.
[3]Müslim, Cihad, 104, 105; Ahmed b. Hanbel *Müsned,* I, 380 (Ayrıca bkz. Köksal, *İslam Tarihi, Medine Devri,* III, 176.)
[4]18. Kehf, 6.
[5]26. Şuarâ, 3.
[6]35. Fâtır, 8.
[7]16. Nahl, 127.
[8]Mevdûdî*, Tefhîmu'l-Kur'an*, III, 151.

"Benim ve sizin benzeriniz, ateş yakan ve ateşine pervane ve çekirgeler düşmeye başlayınca onları ateşten kurtarmaya çalışan kimse gibidir. Ben sizi ateşe düşmekten korumak için eteklerinizden tutuyorum. Oysa siz benim elimden kurtulmaya çalışıyorsunuz."[1]

Allah Hz. Peygamber'in sadece inananlar için değil tüm insanlar hatta canlılar âleminin hepsi için bir rahmet unsuru olduğunu "*Rasûlüm biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik"*[2] ayetiyle açıklamaktadır. *"İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez"*[3] diyen Hz. Peygamber ilahi merhametin ancak diğer insanlara merhametli bulunanlar üzerine olacağını belirtmiş olmaktadır.

Rasûl-ü Ekrem'in, bir münafık olduğu açık olan Abdullah İbn Übeyy' in cenazesine çağrıldığında, buna şiddetle karşı çıkan Hz. Ömer e verdiği cevap, onun, bir insanı ebedi azaptan kurtarmaya ne kadar istekli olduğunu gözler önüne seren enfes bir misaldir: *"Ömer! Benden uzak dur! Ben iki şey arasında muhayyer kılındım ve bunlardan birini seçtim. Bana; onlar için ister istiğfar et, ister etme. Onlar için yetmiş defa istiğfar etsen de Allah onları affetmeyecektir. Bilsem ki yetmişi aşarsam onları bağışlayacaktır, mutlaka aşardım."*[4] Bu örnekte Hz. Peygamber'in insanları azaptan kurtarma konusundaki hırsı açıkça görülebilmektedir. Bu hırsın kaynağı da yalnızca insan sevgisi olabilir.

Allah Rasûlü'ndeki sevgi ümmetine yöneldiğinde bir derece daha katlanmıştır. Onun bu çok yoğun sevgi hisleri ayette 'harisûn aleyküm' sözüyle anlatılmaktadır. Buna göre müminlerin sıkıntıya uğraması Hz. Peygamber'e çok ağır gelmekte, o müminlere çok düşkün, onlara karşı çok şefkatli ve merhametli bulunmaktadır.[5]

"Allah Teâla Hz. Peygamber'in müminlere düşkünlüğünü anlattığı bu ayette kendi isimlerinden[6] olan *rauf* (çok şefkatli) ve *rahim* (pek merhametli) sıfatlarını peygamberimize de vermiştir ki önceki peygamberlerden hiç biri bu sıfatların ikisine birden mazhar olamamıştır.[7] O raufdur, re'feti çok fazladır, yani gayet ince bir şefkati

---

[1]Buhârî, Rikak, 26, Enbiyâ, 40; Tirmizî, Emsâl, 7.
[2]21. Enbiyâ, 107.
[3]Müslim, Fezâil, 15, Eymân, 9, Libâs, 2, Zikir, 11.
[4]Buhârî, Cenâiz, 84, Tefsir, 9; Nesâî, Cenâiz, 69.
[5]9. Tevbe 128.
[6]Allah kendi zatı hakkında da "Muhakkak ki Allah insanlara Rauf ve Rahimdir." (Bkz. 2. Bakara, 143; 22. Hac, 65) demektedir.
[7]Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* IV, 434.

ve derin bir merhameti vardır. Rahimdir, yani fıtraten Allah tarafından pek ziyade merhametlidir. Bu yüzden günahkârlara bile acır.[1]

Abdullah İbni Mes'ud'un anlattığına göre bir gün Rasûl-ü Ekrem kendisinden Kur'an okumasını istemiştir. Abdullah İbni Mes'ud okuduğu ayetlerden*;"Ey Muhammed! Kıyamet günü her ümmetin içinden bir şahit çıkardığımız, seni de bunların aleyhine şahit tuttuğumuz zaman bakalım halleri nasıl olacak."*[2] Ayetine gelince durmasını istemiş ve iki gözünden yaşlar boşalmıştır.[3]

Hz. Peygamber müminlere yakınlıkta kendi nefislerinden bile ilerdedir. Çünkü O, müminleri kendilerinden ziyade düşünmekte onlar için kendilerinden fazla endişelenmektedir. Bu duygunun kaynağı ise Hz. Peygamberdeki yüce gönül ve kendisine tabii olanlara duyduğu emsali bulunmaz sevgidir. Kur'an bu hususa şöyle açıklık getirmektedir: "*Peygamber, müminlere kendi canlarından daha yakındır. Eşleri onların analarıdır."*[4]

Rasûlüllah ilk zamanlar borçlu ölen kimsenin namazını kendisi kılmaz arkadaşlarına kılmalarını söylerdi. Fetihler yapılıp ta maddi bakımdan rahatlayınca Allah'ın elçisi şöyle demeye başladı: *"Ben müminlere kendilerinden daha ileriyim. Geride borç bırakarak ölen müminin borcunu ödemek bana aittir; bıraktığı mallar ise varislerinindir."*[5]

Allah Rasûlü'nün ashabına duyduğu sevgi ona şöyle söyletmektedir: "*Sakının ashabımdan ve onlara uygunsuz söz söylemeyin."*[6]

Hz. Peygamberin müminlere duyduğu bu yoğun sevgi karşılıksız kalmamakta; kim kendisiyle sohbet etmiş bulunsa veya karşılaşsa, ülfet ettiği herkesin kalbi onun sevgisiyle dolmaktadır.[7]

Arkadaşları da Allah Rasûlü'nü kendi canlarından ve en yakınlarından daha aziz tutmuşlardır. Ona duyulan sevgiyi Ebu Süfyan şöyle ifade etmektedir: *"Hiçbir kimse bir diğerini, Muhammed'in taraftarlarının Muhammed'i sevdiği kadar sevemez."*[1]

---

[1]Yazır, *a.g.e.*, IV, 434.
[2]4. Nisâ, 41
[3]Buhârî, Tefsir,4, Fezâilu'l-Kur'an, 32, 33, 35; Müslim, Musâfirîn, 247, 248; Ebû Dâvud, İlim, 13; Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an, 5.
[4]33. Ahzâb, 6.
[5]Buhârî, Kefâlet, 3, İstikraz, 10, 11, Tefsir, 33, Nafakât, 15, Ferâiz, 4, 15, 25; Müslim Ferâiz, 14, 16; Ebû Dâvud, Harac, 14, 15; Tirmizî, Cenâiz, 69, Ferâiz, 1; Nesâî, Cenâiz, 67; İbn Mâce, Sadakât, 13.
[6]Buhârî, Fezâilü'l-Ashâb, 5; Müslim, Fezâil, 221, 222.
[7]Kutup, *Fî Zilali'l-Kur'an*, II, 501.

Benî Dinar'dan bir kadının Uhud Savaşın da Allah Resûlü'nün şehit olduğu haberini duyunca hemen savaş meydanına koşması, orada kendisine şehit olan kocası, çocukları ve babasını gösterilmesine rağmen ısrarla Allah Rasûlü nerede olduğunu sorması, kendisine Hz. Peygamber gösterildiğinde de kendisini Rasûlüllah'ın ayakları önüne atarak büyük bir kayıptan kurtulan bir insan sevinciyle "Sen hayattasın ya bütün musibetler hafif gelir ya Rasûlüllah" demesi[2] onun ne ölçüde sevildiğine bir başka örnektir.

Rasûl-ü Ekrem'e duyulan sevgi aynı zamanda kâmil imanın da ölçüsü sayılmıştır. En kâmil imana sahip olan sahabe onu en kâmil manada seven insanlardı. Bunu kendisi şu şekilde ifade etmiştir: *"Hiç biriniz beni anasından babasından (hatta) bütün insanlardan daha fazla sevmedikçe imanını ikmal etmiş olamaz."*[3] Allah da Hz. Peygamber'e ve kendisine duyulan sevginin baba, oğul, kardeş, eş, hısım akraba, kazanılan mallar, kesata uğramasından korkulan ticaret, hoşlanılan meskenlerden daha fazla olması gerektiğini söylemektedir. [4]

Enes b. Malik'ten gelen bir rivayette Hz. Peygamber'in kıyamet için ne hazırlık yaptığını sorduğu bir adamın; *Hazırladığım fazla bir şey yok, ancak ben Allah ve Rasûlunü seviyorum* demesi karşısında*, sen sevdiğinle beraber olacaksın* cevabını duyanların hislerine Enes şöyle tercüman olmuştur: *"Müslüman olduktan sonra Rasûlüllah'dan duyduğumuz bu müjdeyle sevindiğimiz kadar hiç bir şeye sevinmemiştik."*[5]

Hz. Peygamber ashabı tarafından sevildiği ve onları sevdiği kadar, müminlerin de birbirlerini çok sevmelerini istemiştir. Bir mümin diğerini öyle sevmelidir ki onun çektiği herhangi bir sıkıntıyı bizzat kendisi çekiyormuş gibi hissetmelidir. Bu konudaki tavsiye şöyledir: *"Birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımada, birbirlerine şefkat hususlarında müminlerin misali, vücut gibidir. O vücuttan bir organ hastalanınca vücudun diğer azaları uykusuzluk ve ateşte ona katılmaya çalışırlar.*[6]

---

[1]İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 114.
[2]Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, VI, 115; İbn Hişâm, *Sîre,* III, 133.
[3]Buhârî, İman, 8; Müslim, İman, 69.
[4]9. Tevbe, 24.
[5]Buhârî, Fezâilü'l-Ashâb, 6.
[6]Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66, 67; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 270, 276.

2.5. Hilm İnsanı Oluşu

Hilm, Peygamber Efendimiz' in insanlarla münasebetlerinin en belirgin rengidir. O'nu tarif etmek için, en yalın ifadesi ile hilm insanı demek abartı olmayacaktır. Çünkü Hz. Muhammed'in ne peygamberlik öncesi ne de sonrası hiç kimseye sert ve haşin davrandığı görülmemiştir. O, her zaman, herkese mülâyemetle muamele edip kalplerini kazanmış, getirdiği mesajın kabul görmesi, insanların gönüllerinin fethi ve etrafında birleşmeleri hep bu yönü sayesinde mümkün olabilmiştir. Eğer bu denli merhametli olmasaydı, pek çoğunun kalbi bu dine ısınmazdı. Cahilliği merhametsizliği ile katılaşmış pek çok gönül, kapılarını O'nun kurtarıcı sesine açmazdı. Çünkü bu insanlar merhametli bağra müsamahakâr tebessüme onları kuşatan şefkate, cehaletleri zaaf ve noksanlıklarıyla sıkmayan hilme muhtaçtılar.

Hz. Peygamberin tebliğ hayatı boyunca da hilm den ayrılmaması ve insanların kalplerinin fethini hedefleyen bu stratejisi sayesinde hiç bir maddi güç kullanılmadan değişimin ve ilerlemenin ortaya çıkabileceği gerçeği ve uygar bir toplumun ancak baskı ve dayatmanın olmadığı bir ortamda teşekkül edebileceği ispatlanmış[1] oluyordu. Mekke'de müşriklerin bütün kışkırtmalarına, Müslümanları terörize etmek ya da onları başkalarının gözünde terörist gibi göstermek ve böylece onları toptan yok etme gerekçesi bulmak için şiddet eylemlerine başvurmaları konusunda ciddi çaba sarf etmelerine, zayıf müminlere yaptıkları işkencelere rağmen Hz. Peygamber, *"Ey Allah'ın elçisi, biz müşrik iken hiç kimseye boyun eğmezdik, fakat Müslüman olduktan sonra boynumuz büküldü"* diyen Abdurrahman b. Avf'a : *"Ben affetmekle emrolundum, onun için kimseyle savaşmayın"* diye karşılık vermiş, böylelikle yaptıkları işkenceler karşısında Mekkelilere müminlerin "Rabbimiz Allah'tır" demelerinden başka tutarlı bir gerekçe bırakmamıştır. Bu hadis Buharî'nin şartlarına göre sahihtir. Fakat tahric etmemiştir [2]

Mekke döneminde namaz ve zekât gibi emirlerin gönderilmesi eski adetleri olan intikam, asabiyet ve dünyalık şeyler için savaş ve mücadeleyi yasaklamak; rahmet ve şefkat hislerini aşılamak gayesini de taşımaktadır.[3]

---

[1]Güneş, "Kur'an Işığında Şiddet Sorununa Bir Bakış", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. V, Sayı 3, s. 17.
[2] Hâkim en-Nîsabûrî, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, II, 76; Beyhakî, *Sünen,* IX, 11.
[3]Güneş, "Kur'an Işığında Şiddet Sorununa Bir Bakış", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. V, Sayı 3, s. 18.

Hz. Peygamber Mekkelilerden gördüğü onca eziyete, aşağılanmaya, sözlü ve fiili saldırılara rağmen hiçbir zaman misilleme yolunu seçmemiştir. Kötülüğe kötülükle karşılık vermemiş; sabır göstermiştir. Tüm bunlara rağmen hilmden ayrılmaması ondaki şahsiyetin ne denli sağlam oluştuğunu gösterir. Zira zayıf ruhlar yoğun eziyet ve işkence altında anarşiye başvururlar. Oysaki baskı ve dayatmaların âmâcı da zaten budur. Böylece inananların kanun dışı, huzur ve düzen bozucu olarak ilan edilmeleri imkânı elde edilmiş olur. "Müsamahakâr davranış sadece Müslümanlara karşı gösterilmesi gereken bir vazife de değil; kâfir, Müslim herkese karşı davranışlarda benimsenip takip edilmesi gereken bir prensiptir."[1] Bakınız Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır: *"Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler. Sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan insanın apaçık düşmanıdır*."[2] "*Sen, şimdi onlara güzel muamele et."*[3] *"Firavun' a gidin. Çünkü o iyiden iyiye azdı. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o aklını başına alır veya korkar."*[4]

Müsamahakâr davranış ve müspet yaklaşım insan kazanma açısından reaksiyon er tutum ve menfi tepkiden daha faydalıdır. "Çünkü şefkat ve merhamet katı kalpliliği yumuşatan, kin ve düşmanlığı eriten, nefretin yerine muhabbeti koyan, insanları birbirine yaklaştıran ve bağlayan bir duygudur."[5] İntikam almak kalplerdeki kini tutuşturup güçlendirmesine rağmen müsamahakâr yaklaşım kini giderip kalpleri yumuşatır, dostluk ve sevgi bağları oluşturmada kolaylaştırıcı etkide bulunur. Allah kimi ayetlerde *hikmetle*, güzel öğütle en güzel şekilde mücadele edilmesi gerektiğini,[6] iyilikle kötülüğün bir olmayacağını, kötülük iyilikle karşılandığında arada düşmanlık bulunan kimsenin sıcak bir dosta dönüşebileceğini söylemektedir.[7]

Hz. Peygamber'in ve kendi yolunu takip eden ashabının kötülük ve inançsızlık karşısındaki tutumu ayette şöyle anlatılmıştır: *"Rahman'ın (has) kulları ki onlar yeryüzünde tevazu ile yürürler. Kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin) Selam! derler (geçerler)"*[8] Ayette de görüldüğü gibi kötü söz karşısında takınılacak tavır görmezden gelme ve selam deyip geçmedir.[9]

---

[1]Canan, *Sulh Çizgisi*, s. 123.
[2]17. İsrâ, 53.
[3]15. Hicr, 85.
[4]20. Tâhâ, 43, 44.
[5]Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın,* s. 232.
[6]16. Nahl, 125.
[7]41. Fussilet, 34.
[8]25. Furkan, 63.
[9]28. Kasas, 54, 55.

Rasûlü Ekrem in gördüğü düşmanlık karşısında düşmanlığı değil hoşgörü ve müsamahayı seçmesinde, insana duyduğu sevgi ve onu gerçek mutluluğa kavuşturma arzusu temel iç dinamikler olarak karşımıza çıkmaktadır.[1] Zira o, insanlara çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatli ve merhametliydi. Ve sevdiklerinin sıkıntıya uğraması ona çok ağır gelmekteydi.[2] İnsanlardan inanmayarak gerçek mutluluğu kaybedenler karşısında çok büyük ızdırap duyuyor üzüntüden neredeyse kendine kıyacak duruma geliyordu.[3]

Allah Rasûlü bir beşerdi ve bu yüzden bir beşerin iç âleminde hissedebileceği tüm duyguları da yaşıyordu. Diğer insanlar gibi üzülüyor, seviniyor ve başkalarında olduğu gibi bazı durumlarda öfkeleniyordu. Onu diğerlerinden farklı kılan ise öfkelendiğinde verdiği tepkidir. Bu hususta verilebilecek belki de en güzel misal Onun eşine yapılan iftira karşısında sergilemiş bulunduğu tutum ve davranışlardır. Böyle bir durumla yüz yüze gelen en alelade bir insan bile hissettiği yoğun baskıdan veya başka sebeplerden dolayı hiç hesapsız hareketlere girebilir ve bu konuda kendisini mazur sayabilir. Fakat Hz. Muhammed gibi toplum içinde büyük bir karizmaya sahip bir insan ise yaşayacağı prestij kaybının hesabına bile girmeden söylentilere rağmen hanımına gidip ithamda bulunmuyor ve ona eziyet etmiyordu. İnsanın öfke yâda şüphe anında yapacağı kötülükleri yapmıyordu. Aksine o, bu öfkesi anında bile eşinin suçsuz olacağı görüşüne meylederek öfkesini tutup sabrediyor, hanımını suçlama yoluna gitmiyordu.[4] O'nun bu tutumu ise kendi beyanları ile çelişmediğinin, söylediği, arkadaşlarına tavsiye ettiği gibi hareket ettiğinin açık işaretlerinden biridir. Zira Abdullah b. Mesud'dan gelen bir rivayette Rasûlüllah ashabına *"Aranızda kime pehlivan dersiniz diye sormuş, (onlar da); İnsanların yenemediği kimseye, demişler. (Bunun üzerine o) Hayır (Öyle değil), hakiki pehlivan öfke anında kendisine sahip olabilen kimsedir"* buyurmuştur.[5] Ve yeri geldiğinde, en zor anda, öfkeyi tutmanın imkânsıza yakın olduğu halde bile söylediğini önce kendisi yaşamıştır.

---

[1]Taif'te çeşitli aşağılamalara ve şiddete maruz kaldıktan sonra, Allah'ın kendisine şehir halkını mahvetmek için gönderdiği azap meleğine, "Allah'ın onların neslinden kendisine inanacak kimseler çıkarmasını umuyorum" şeklinde cevap vermiştir. Bkz. Buhârî, Bed'il-Halk, 7; Müslim, Cihad, 111.
[2]Bkz. 9.Tevbe, 128.
[3]Bkz. 16. Nahl, 127; 18. Kehf, 6; 26. Şuara, 3; 28.Kasas, 56; 35. Fâtır, 8.
[4]Aksu, "İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. VIII, Sayı: 1, s. 19.
[5]Buhârî, Edeb, 76; Müslim, Birr, 107; Ebû Dâvud, Edeb, 3; Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, Hüsnü'l-Huluk, 12; Ahmed b. Hanbel*, Müsned,* II, 236, 268, 507.

Hz. Peygamber, insanlarla olan davranışlarında en güzel yolu tutması hususu için gerekli bütün şartları da oluşturuyordu. Bunun için akıl ve kalbini onlar hakkındaki negatif duygulardan, olumsuz haber ve bilgilerden uzak tutmaya çalışıyordu. Yani davranışlarını kontrol altında tutarken duygularını da muhafaza etmeyi ihmal etmiyordu. Çünkü bütün davranışlar kendileriyle ilgili duyguların etkisindedir. Bunun için de kendisine hiç kimse hakkında olumsuz bir haber getirilmemesini istiyordu. Böylece de o kişiye karşı bakışını da safi tutabiliyordu. Zira o da bir beşerdi ve onun da kalbinde kızgınlık hisleri bulunabilmekteydi. Abdullah b. Mesud ile aralarında geçen diyalogda bu tutumu görebiliyoruz. Abdullah b. Mesud şunu anlattı; Rasûlüllah şöyle buyurdu: *"Hiç kimse bana ashabımdan birisi hakkında kötü bir şey ulaştırmasın. Çünkü ben onların yanına kalbim selim olarak çıkmak isterim." Peygamber'e bir mal geldi ve onu taksim etti. Sohbet eden iki kişinin yanına vardım. Birisi diğerine şöyle diyordu: Vallahi Muhammed yaptığı taksimde ne Allah'ın rızasını ne de ahireti gözetmiştir. Bunu duyunca koştum Rasûlüllah'a geldim ve O'na anlattım. Sonra: Sen şöyle demiştin. Hiç kimse ashabımdan birisi hakkında kötü bir şey ulaştırmasın. Ama ben falancayla falancının şöyle şöyle dediklerini duydum, dedim.*

Rasûlüllah'ın öfkeden yüzü kızardı ve bizi kendi halimize bırak. Musa'ya bundan daha çok eziyet edildi. Ama sabretti, dedi.[1]

Rasûl-ü Ekrem çevresindekilerden beklentisiz olarak onların üzüntülerine katlanıyor fakat kendilerini üzmüyordu.[2] "O her zaman bütün insanlığa kucağını açmış, kendisine hakaret eden, kaba davranışlarda bulunanlara bile âlemlerin efendisine yakışır bir lisanla cevap veriyordu."[3] Hz. Peygamber kendisini hep Hz. İbrahim'e benzetirdi.[4] Kur'an'a baktığımızda onun hilmiyle tanıtıldığını görürüz: *"İbrahim cidden yumuşak huylu, bağrı yanık, kendisini Allah'a vermiş biri idi."*[5]

Hilm insanı Allah Rasûlü, hiçbir gün kaba konuşmamış, şahsi hislerine kapılarak hiç kimseye kötü söz söylememiştir. Muhatabı bütün kabalığını ve cehaletini de takınıp gelse bu O'nun sadece hilmini artırmaktan öteye gidememiştir. Enes İbn Malik anlatıyor*: "Bir defasında biz, Rasûlüllah'la birlikte mescide otururken bir bedevi çıkageldi. Mescidin içine idrarını yapmaya kalktı. Rasûlüllah'ın ashabı: Yapma, yapma*

[1]Tirmizî, Menâkıb, 64; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 396; Ebû Dâvud, Edeb, 33.
[2]Kutub, *a.g.e.*, II, 501.
[3]Dikmen, "Hz. Peygamber'de Hoşgörü ve İnsan Sevgisi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. III, Sayı: 2, s.137.
[4]Buhârî, Enbiyâ, 24, 48; Müslim, İman, 27.
[5]11. Hûd, 75.

dediler. Rasûlüllah: Onun idrarını kesmeyin, bırakın onu dedi. Ashap da idrarını bitirinceye kadar onu bıraktılar. Sonra bedeviyi çağırıp şunları söyledi: Şüphesiz mescitler idrarın ve pisliğin hiçbirine uygun değildir. Ancak bunlar Allah Teâla'yı anmak, namaz kılmak ve Kur'an okumak için yapılmışlardır. Arkasından bir adama emretti, o da bir kova su getirerek idrarın üzerine serpti."[1] Şimdi şu manzaraya bakalım. Bedevinin yaptığı bilgisizce yapılmış ta olsa hem mescidin kutsiyetine hem de orada bulunanlara ve başta Hz. Peygamber'e yapılmış büyük bir hakarettir. Tüm bunlara rağmen Hz. Peygamber bedeviyi ne kovmaktadır ne de azarlamaktadır. Yaptığı sadece yumuşaklıkla nasihatten ibarettir. Böylece bu bedevi de kazanılmış olmaktadır.

Kur'an-ı Kerim takva sahiplerinin özelliklerini sayarken onların öfkelerini yutan insanlar olduklarını söylemektedir.[2]Hz. Peygamber öfkesini tutmakta öylesine eşsiz bir yere sahipti ki yanında Hz. Ömer (r.a.) gibi, yapılacak herhangi bir yanlış harekette baş uçurmak için hazır bekleyen ashabı olmasına rağmen hilmden ayrılmamıştır. *"Rasûlüllah'ın Huneyn dönüşünde, bir adam yanına geldi. Bu sırada Hz. Bilal'ın eteğinde gümüş (para) vardı. Rasûlüllah ondan avuç avuç alıp insanlara dağıtıyordu. Gelen adam: Ey Muhammed adil ol, dedi. Hz. Peygamber, Yazık sana! Ben de adil olmazsam kim adil olabilir? Eğer adil olmazsam zarara ve hüsrana düşerim, buyurdu."*[3]

Yine bir gün Rasûl-ü Ekrem, ashabıyla sohbette bulunduktan sonra ayağa kalktığında bir bedevinin Hz. Peygamber'in hırkasını sertçe çekerek *"Muhammed" Benim şu iki deveme de yiyecek yükle! Çünkü sen ne kendi malından veriyorsun ne de babanın malından* diyerek yaptığı çirkin davranış yüzünden ashabın üzerine yürümesi üzerine "*sözümü duyan herkesin ben izin verinceye kadar yerinde kalmasını istiyorum"* demesi ve "*Bu adamın develerinden birine arpa, diğerine de hurma yükleyin"* diye emretmesi gerçekten ancak kendisine layık bir davranıştır.

Eğer Hz. Peygamber bu adamın davranışı karşısında öfkelenip intikam almak isteseydi bir anda tepesine sayısız kılıç inerdi. Çünkü Hz. Peygamber etrafında tek bir işaret almak için gözünün içine bakan onlarca ashabı hazır beklemektedir.

Hz. Aişe şöyle söylemektedir: "Rasûlüllah Allah yolunda cihad etmesi hali müstesna hiç bir şeye ne bir kadına nede bir hizmetçiye asla eliyle vurmamıştır. Hiçbir

[1]Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 447, 448.
[2]3. Âl-i İmrân,134.
[3]Buhârî, Humus, 16, Edeb, 95, Menâkıb, 25; Müslim, Zekât, 142.

kimse ondan asla bir zarar ve bir eziyet görmemiştir. Nerde kaldı ki Hz. Peygamber kendi arkadaşları için intikam duyguları beslesin. Meğerki Allah'ın haramlarına karşı hürmetsizlik edilmiş olsun. İşte bu takdirde, aziz ve celil olan Allah için öfkelenir, öç alırdı."[1]

Hz. Peygamber yumuşak davranışı kendisine prensip edinirken, bununla karakterinde kötülük bulunan kişilerin bu yönlerini açığa çıkarmalarına meydan vermemiş olmaktadır. Aişe'den gelen bir rivayette, bir adamın Peygamber'in yanına girmek için izin istediği, Peygamber bunu öğrenince o adam hakkında: *"Bu aşiretin kardeşi ne kötüdür"* dediği, adam içeri girdiğinde ise onu sıcak bir şekilde karşıladığı belirtilmektedir. Bu durumun bir tezat olup olmadığını soran Hz. Aişe'ye *"Allah kötüyü ve kötülüğü ortaya çıkarmaya çalışan kimseyi sevmez"*[2]demesi onun yumuşak huyla kötülüğe geçit vermediğini ve böylece onu tolere ettiğini göstermektedir. Çünkü kötü karakterliye yumuşak davranış, umulmayan bir ihsandır. Her ihsan da insandaki minnet duygularını harekete geçirir ve böylelikle kötülüğün önü tıkanmış olur. Tersiyle mukabelede bulunmaksa kötüye kötülük için cesaret verir.

Kötülük gibi cehalete ve cahil kimselere karşı yaklaşımında da hilminin tesirleri kendini göstermekte ve cahil insanlar onun yumuşaklığıyla kazanılmaktadır. Onun cahillerle muamelesinde sonsuz bir sabır, sınırsız bir hoşgörü ve eşsiz bir anlayış göze çarpmaktadır. Onlardan gelecek her türlü eziyete tahammül ettiğini görmekteyiz. Kendisine yardım edilmesi için Peygamber'e gelen bedevinin verileni yetersiz bularak memnuniyetsizlik ifade ettiğinde ve bu yüzden ashabın üzerine yürümek için davrandığında Hz. Peygamber'in tutumu cehalete karşı yaklaşımını açıklamaktadır. Allah Rasûlü bu adamı önce hoşnut etmeye çalışmış ve hediye olarak verdiği şeyi artırmıştır. Memnuniyetini kazandıktan sonra olaya şahit olanların ona karşı kızgınlıklarını gidermek için adamın hoşnut kaldığını topluluk önünde ikrar etmesini sağlamış sonra da ashabına dönerek bu işi şöyle yorumlamıştır : "*Dikkat edin! Benimle bu bedevinin misali sahip olduğu devesi ürküp kaçan adam gibidir. İnsanlar o devenin peşine düşerler ama daha fazla ürkütmekten başka bir şey yapmazlar. Bunun üzerine deve sahibi onlara: Benimle devemin arasından çekilin! Ben ona daha yumuşak davranırım, der. Deve sahibi ona yönelir. Ona vermek için yerdeki süprüntülerden alır. Deve gelir çöker. Onu yolculuğa hazırlar. Üzerine yerleşir. İşte bende o bedevi*

[1]Müslim, Fezâil, 79.
[2]Buhârî, Edeb, 8; Müslim, Edeb, 22; Ebû Dâvud, Edeb, 5; Mâlik b. Enes, *Muvattâ'*, Hüsnü'l-Huluk, 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 38.

söylediklerini söylediğinde sizi kendi halinize bıraksaydım ve siz de onu öldürseydiniz cehenneme girerdi." [1] buyurdu.

Hz. Muhammed hilmle hareket edip bu bedeviyi kazanırken aynı zamanda insan psikolojisinden ne kadar iyi anladığını ortaya koymakta, bir insanın kalbine nasıl girilebileceğini göstererek arkadaşlarına örnek olmaktadır. Aynı zamanda bu örnek onun getirdiği sistemin kısa bir sürede, baş döndürücü bir hızla, çok geniş bir alana yayılmasındaki temel sebebin ipucunu da vermektedir. Şayet o, bu denli merhametli ve halim olmasaydı, mesajı böyle yankı bulmayacaktı.

Bu hususta başka bir örneği bize Abdullah b. Selam, Zeyd b. Süne' den vermektedir. Bu kişi eski bir haham olup Hz. Peygamber'in hilmi sayesinde İslam'ı seçmiştir. Şöyle söylemektedir*: "Allah Rasûlü benden borç para almıştı. Ben, o gün henüz Müslüman değildim. Gününden evvel geldim alacağımı istedim. Hatta O'na Siz Abdülmuttalip evlatları borcunuzu vermekte çok tembelsiniz dedim. Benim bu sözüme Ömer kükreyerek Ey Allah düşmanı eğer Yahudilerle aramızda anlaşma olmasaydı, senin kelleni uçururdum! Allah Rasûlüne karşı terbiyeli konuş'' dedi. Allah Rasûlü bana bakarak tebessüm etti. Ve Ömer'e hitaben de "Ya Ömer, bu adama hakkını ver ve korkuttuğun için de ona yirmi sa' ilave et buyurdu.''*

Hadisenin gerisini Hz. Ömer şöyle anlatmaktadır*: Allah Resulü'nün emri üzerine kalktım. Zeyd. b. Süne'ye verilmesi gerekenleri vermek üzere onunla yola koyuldum. Derken bana yolda hiç beklemediğim şu sözleri söyledi : "Ya Ömer! Biliyorum benim davranışıma kızdın. Ancak ben Tevrat'ta son peygamber hakkında söylenenlerin hepsini onda gördüm. Sadece Tevrat'ta bir ayette şöyle diyordu. "Onun Hilmi, cehline sebkat etmiştir. Cahillerin şiddeti onun ancak hilmini artırır. Ben acaba O'nun hilmi, Tevrat'ta söylendiği gibi midir, bunu öğrenmek istemiştim ve dediklerimi de bunun için demiştim. Şimdi inanıyorum ki, O Tevrat'ın geleceğini haber verip müjdelediği peygamberin ta kendisidir. Şu andan itibaren ben de O'nun son nebi olduğuna iman edip şahadet getiriyorum."*[2] dedi.

En zor durumlarla karşılaştığında bile menfî yönde akan süreci olumlu tarafa çekmek gibi yumuşak huydan kaynaklanan teenni hareketi de Hz. Peygamber'in dikkat çeken bir özelliğidir. Uhud savaşında iki ordu karşılaştığı gün bazıları gerisingeri kaçmışlar, Hz Peygamberi yaralı bir halde bırakmış kendi canlarının kaygısına

[1]Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, IX, 15.
[2]İbn Hıbbân, *Sahîh*, I, 521; Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, III, 604.

düşmüşlerdi.[1] Müminlerden bazıları[2] da bu işten bize bir şey olsaydı burada öldürülmezdik diyorlardı.[3] Yine bir kısmı onun emrine karşı çıkmış, ganimet arzusuna yenik düşmüş ve Rasûlüllah'ın öldürüldüğüne ilişkin söylenti karşısında zayıflık göstermişti.[4] İşte öylesi bir devrede Hz. Peygamber onlara karşı cezalandırıcı, sert ve haşin davransaydı etrafındaki tüm insanlar dağılıp giderlerdi. Fakat Hz. Peygamber böyle davranmamış, bu kişiler cezayı hak etmesine rağmen onlara karşı öfkesini yutarak ve içinde hiçbir kırgınlık hissi taşımayarak yumuşaklık göstermiştir. Allah, Hz. Peygamber'in bu tutumunu şöyle anlatmaktadır:

"*O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba ve katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi."*[5]

Hz. Peygamber'in şiddet ve musibet zamanında cehaletleri sebebiyle vaveylâ edenlere karşı hilmli ve temkinli davranışı, katılıktan, sertlikten uzak, yumuşak huylu ve ince kalpli oluşu liderliğe seçilenler için önemli davranış prensipleridir.[6] Çünkü zor zamanlarda bazı zayıf kimseler metanetlerini koruyamayabilir, ellerinde olmadan bazı söz ve davranışlarda bulunabilirler. Böyle zamanlarda bu kimselere hilmle yaklaşmak çok önemlidir. Aksi takdirde bu insanlar kazanılmışken kaybedilir, ayrılık sebebi olabilirler.

Allah Rasûlu arkadaşlarına ve tüm diğer insanlara yumuşaklıkla davranırken ashabına da kendi aralarında merhametli olmalarını tavsiye etmiştir. Merhameti en temel ilke olan imanla birlikte anmıştır. Bakınız Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: *"Merhametli olmadıkça iman etmiş olmayacaksınız. Ey Allah'ın Rasûlu dediler, hepimiz merhametliyiz. Hayır dedi bundan maksat ehlinize olan merhametiniz değil; bilakis halka, umuma olan merhametinizdir."*[7] Allah da müminlerin vasıflarından bahsederken onların birbirine merhameti tavsiye ettiklerini[8] kâfirlere çetin, kendi aralarında merhametli olduklarını söylemektedir.[9]

---

[1]3. Âl-i İmrân, 155.
[2]Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, V, .487, 490.
[3]3. Âl-i İmrân, 154.
[4]Kutub*, a.g.e.,* II, 502.
[5]3. Âl-i İmrân, 159.
[6]Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis,* V, 487.
[7]Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, VI, 448.
[8]90. Beled, 17.
[9]48. Fetih, 29.

Allah bir ayette müminlere şefkatli ve merhametli olmalarını emretmektedir. *"Sonra iman edenlerden sabrı birbirine tavsiye edenlerden, merhameti birbirine tavsiye edenlerden olmak... İşte bunlar sağ yanın adamlarıdır."*[1]

Hz. Peygamber yumuşak olup yakın davranan ve insanlara kolaylık gösteren kimseye cehennem ateşinin haram kılındığını müjdelemiş.[2] Kötülük görünce karşılık vermeye gücü yettiği halde affedenin, kızınca sakin olanların Allah tarafından sevileceğini ve korunacağını söylemiştir.[3] Kendisinden tavsiye isteyen kimseye de ardı ardına üç defa kızma demiştir.[4]

Hz. Peygamberde yumuşaklık insanlardan aşıp hayvanları da kapsamıştır. O, bırakın insanlara sertlikle muameleyi hayvanlara bile yumuşak davranılması gerektiği anlayışındadır. İnsanlardan görülen şiddete hilmle yaklaşımı tavsiye etmesi gibi hayvanda görülen hırçınlıklar karşısında da yumuşak davranışı tavsiye etmektedir.[5] Rasûlu Ekrem'e göre, yumuşak huydan mahrum olan, her hayırdan mahrum olur.[6] Ve "*Allah kullarına son derece yumuşak muamele eder ve yumuşaklığı sever. Şiddet karşısında vermediğini yumuşaklık karşısında verir".*[7]

Hz. Muhammed yumuşak bir tabiata sahip olması sayesinde insanlarla ilişkilerinde hep kolay yolu tercih etmiştir. Hiçbir zaman zorlaştırıcı olup işi yokuşa sürmemiştir. Çünkü bu insanları nefret ettirir ve uzaklaştırır. İki şey arasında muhayyer bırakıldığında kolay olanı tercih etmiştir. İnsanlara da kolaylaştırıcı olmaları, zorlaştırıcı olmamaları; müjdeleyici olmaları, nefret ettirici olmamaları konusunda uyarılarda bulunmuştur.[8] Çünkü müjdelemek ve kolaylaştırmak işi zora sokmaktan daha sevimli ve güzel ahlaka daha çok yakışanıdır.

Hz. Ali'den gelen bir rivayette Hz. Muhammed insanların gönlü en cömert olanı, en yumuşak olanı ve en iyi anlaşılanı idi. Onu birden gören kimse korkuya kapılır, onunla sohbet ve arkadaşlık eden kimse onu sever ve ondan önce ve sonra yaradılış ve

---

[1]90. Beled, 17, 18.
[2]Tirmizî, Kıyâme, 46.
[3]Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, IX, 132; Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* I, 137.
[4]Buhârî, Edeb, 76; Tirmizî, Birr, 73; Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, Hüsnü'l-Huluk, 12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 175, 362, 366, 484, V, 34, 370; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, IX, 134.
[5]Buhârî, Edeb, 38; Müslim, Birr, 79; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 199.
[6]Müslim, Birr, 74–76; İbn Mâce, Edeb, 9.
[7]Buhârî, İstitâbe, 4, İsti'zan, 22, Daavâd, 59, Edeb, 35; Müslim, Birr, 77, Selâm, 10; Tirmizî, İsti'zan, 12; İbn Mâce, Edeb, 9; Mâlik b. Enes, *Muvatta'*, İsti'zan, 38; Dârimî, Rikak, 75.
[8]Buhârî, İlim, 11, Megâzî, 60; Müslim, Cihad, 4; Ebû Dâvud, Edeb, 17; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 239, 283, 365, III, 131, 209 (Ayrıca bkz: 2. Bakara, 185; 94, İnşirâh, 5.)

ahlak bakımından böyle kimse görmedim derdi. [1] Abdullah İbnu Amr İbni'l As Hz. Peygamberin Tevrat'taki vasıflarını anlatırken şöyle söylemektedir: "*O, ne katı kalpli ne de kaba biridir. Çarşı pazarda rast gele bağırıp çağırmaz. Kötülüğü kötülükle kaldırmaz, bilakis affeder bağışlar"*.[2]

Görüldüğü gibi Hz. Muhammed'in hayat kesitlerinden alınan davranış örneklerine, sıkıntı zamanlarına ve baskı altında takındığı tavırlara, insanlara yaptığı tavsiyelere ve ashabının kendisi hakkındaki gözlemlerine bakarak diyebiliriz ki, Hz. Peygamber gerçek bir hilm insanıdır ve insanlara yumuşak muamele onun hayat felsefesinin en temel renklerindendir.

2.6. Affediciliği ve Hoşgörüsü

Hz. Peygamber'in önemli hayat düsturlarından biri de affediciliği ve hoşgörüsüdür. Hz. Muhammed'in hayatının hangi sahnesine bakılırsa bakılsın af ve müsamaha kareleriyle karşılaşılır. Allah Rasûlü insanların hatalarını ve kusurlarını gidermeye çalışırken hep hoşgörülü ve tolere edici olmuştur. İnsanlar kendilerini onun yanında rahat ve huzurlu hissetmişler, bu yönü sayesinde onun etrafında kenetlenmiş, benzeri görülmemiş, sağlam bir kardeşlik müessesesi kurmuşlardır. Çünkü affedici, hoşgörülü, benimseyici bir yaklaşım insanları bir mıknatıs etkisi ile birleştirirken; kusur arayıcı, tenkit edici tutum birlikleri dağıtır, tüm ayrılıkların ve kırgınlıkların sebebi olur. Hz. Peygamber'in af, hoşgörü ve müsamahayı bünyesinde barındıran mesajı, onun kişiliğinde yaşamla kaynaşmış, barış ve huzurun kaynağı olmuştur. Getirdiği düşünce ve yaşam sisteminin kökleri ve en temel unsurları yine bu kavramlara dayanmaktadır. Bu sisteme verilen *'İslâm'* adı da etimolojik olarak kurtuluşa ermek barış ve esenlik[3] anlamlarına gelmektedir. Hz. Muhammed insanları İslam'a çağırmakla onları barış ve huzur ortamında emniyetli yaşam ve yaşam sonrasına, hayır etrafında kuvvetli bir birlikteliğe davet etmiş olmaktadır. Ayrıca sunduğu mesajını sadece nazari bilgi seviyesinde bırakmamış; hayata aktararak pratik alanda bizzat yaşayarak sergilemiştir. İslam'ın hoşgörüsü doğrudan Hz. Peygamberin kişiliğinde belirmiş ve onun takipçilerine elle tutulur, güçlü davranış örnekleri bırakmıştır. Açıktır ki söylenen sözün verilen tavsiyenin etkisi uygulanarak gösterildiği nispette artar. O tüm insanlara

[1]Tirmizî, Menâkıb, 8.
[2]Buhârî, Buyû', 50.
[3]Sinanoğlu, 'İslam' md., *T.D.V. İ. A.*, XXIII, 2.

affediciliğin ve engin hoşgörünün canlı örneklerini vermiştir. Zira Allah Rasûlü'nde Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok ananlar için pek güzel bir örnek vardır.[1]

İslam Dünyası Hz. Peygamberin bu konudaki rehberliğine tabi olduğunda tefrika illetinden kurtulabilir. Çünkü af ve müsamaha, İslam Toplumunda görülen bölünmüşlük ve parçalanmışlık için etkili bir ilaç olarak görünmektedir. Hoşgörü ve af birbirinden kopan fertleri bir araya getirecek sihirli bir iksirdir. Kur'an'da *"Çekişip birbirinize düşmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider"* [2] *denmektedir.* Hz. Peygamber de bu konuda *şöyle* söylemektedir: *"Ben, haklıyken bile çekişmeye girmekten kaçınan kimse için cennetin kenarında bir köşk verilmesine kefilim."* [3] Görüldüğü üzere insanların birbirlerine tahammülsüzlük göstermeleri, affedici olmamaları birliklerin bozulup dağılması neticesini vermektedir ve Hz. Peygamber'in temsilcisi olduğu yaşam felsefesine zıttır.

2.6.1. Affediciliği

Hz. Peygamberin (sav) tebliğinin ulaştığı başarısında affının yadsınamayacak ölçüde ehemmiyeti vardır.[4] Dönemindeki insanların davetine koşmasında onun yüce gönüllülüğünün, başkalarının hata ve kusurlarından geçmesinin önemli oranda tesirinden söz edebiliriz.

Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayette Hz. Peygamber Mekkelilerin kendisine olan davranışlarını kastederek şöyle demiştir: *"Allah için o derece korkutuldum ki hiçbir kimse o kadar korkutulmaz, Allah uğruna ve din yoluna o derece eziyet çektim ki o kadar eziyet kimseye yapılmamıştır. Üzerimizden bir ay geçerdi ki benim ve Bilal'ın bir canlıyı doyuracak kadar bile yiyeceğimiz olmazdı. Olduğu zamanlarda ise Bilal'ın koltuğunu dolduracak kadar olundu."* [5] Allah Rasûlü ve beraberindekiler Mekke'de on üç yıl boyunca çeşitli eza ve işkencelere maruz bırakılmış, baskı ve zulümle yurtlarından çıkarılmıştı. Kendilerine reva görülen tüm bu eziyet ve horlanmalara rağmen; o, gücü elinde bulundurduğunda bunların hesabını sorma, intikam alma yoluna

---

[1] 33. Ahzâb, 21.
[2] 8. Enfâl, 46.
[3] Tirmizî, Birr, 158; Nesâî, Cihad, 19; İbn Mâce, Mukaddime, 7.
[4] Canan, *Sulh Çizgisi*, s. 122.
[5] Tirmizî, Kıyâme, 34.

gitmemiştir. Çünkü o inanmaktadır ki ki, bir kötülüğün cezası ona denk bir kötülüktür. Kim bağışlar ve barışı sağlarsa onun mükâfatı Allah'a aittir.[1]Ve Allah müminlere, cezayı murat ederlerse misliyle cevap verebileceklerini, fakat buna rağmen sabrederlerse bunun daha hayırlı ve rızaya daha muvafık olduğunu şöyle söylemektedir:

"Eğer ceza verecekseniz size yapılan işkencenin misliyle cevap verin. Ama sabrederseniz elbette o sabredenler için daha hayırlıdır."[2]

Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı sonrası getirilen esirlere muamelesinde de bu anlayışın izlerini görüyoruz. Bu insanlar, yaptıkları düşmanlığın neticesi öldürülmeyi beklerlerken çeşitli şekillerde salıverilmişlerdir. Bu da doğal olarak Mekkelilerin kalplerinde bir nebze de olsa yumuşama meydana getirmiştir. Bu esirlerin canlarını bağışlamanın ötesinde Hz. Muhammed'in kendilerine yapılmasını tavsiye ettiği muamele, onun ne denli bir mürüvvet insanı olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in esirlere merhamet ve cömertlikle muamele tavsiyesine karşılık ashabı kendi yemeklerinin en güzellerini esirlere sunmuşlardı. Esirlerden biri daha sonra şunu söylemiştir:

"Allah Medine halkını mübarek kılsın. Kendileri hurma ile idare ederken; bizlere zaten az olan buğday ekmeği verdiler." [3] Allah ihtiyaç içinde bulunulan bir zamanda, sırf rıza-i ilahi için yapılan bu davranıştaki teşekkür dahi beklemeyen inceliği şu şekilde anlatmaktadır:*"Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler. Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Biz, çetin ve belalı bir günde Rabbimizden (O'nun azabına uğramaktan) korkarız, derler."* [4]

Hz. Aişe'nin anlattığına göre Resûlüllah hiçbir zaman yakışıksız veya müstehcen sözü ağzına almaz, sokakta yüksek sesle konuşmaz, kötülüğe kötülükle karşılık vermez, buna mukabil affeder, bağışlardı[5] O güçlü iken affetmek ilkesini bütün insanlığa hediye ederek büyük bir inkılâp gerçekleştirmiştir.[6] Hz. Peygamber bu türlü davranışın aynı zamanda Allah ahlakı olduğunu da söylemiştir. Çünkü Allah kötülüğü kötülükle yok etmez; ancak iyilikle yok eder.[7]

---

[1]Bkz. 42. Şûrâ, 40.
[2]16. Nahl, 126.
[3]Fazlurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, I, 431; Krş. İbn Hişâm, *Sîre,* s. 459.
[4]76. İnsân, 8-10.
[5]Bkz. Buhârî, Edeb, 39, 44; Tirmizî, Birr, 69; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 174.
[6]Buladı, *Peygamber Gibi Yaşamak*, s. 106.
[7]Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 387.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'e akla gelecek her türlü eziyeti yaptıktan sonra kendisini öldürmek, mesajını durdurmak için yaptıkları onca saldırılara rağmen, Mekke'nin fethi günü on bin kişilik İslam ordusuyla karşılaştıklarında yapıp ettiklerinin hiç birinin hesabı Hz. Peygamber tarafından kendilerine sorulmadı. Hiç kimsenin kılına dokunulmadı. Mekke, Allah Rasûlü'nün ilan ettiği bir genel afla huzur ve sükûn içinde fethedilmişti. Kendileri de bu iyi muameleyi hak etmediklerinin farkındaydılar. Fakat Allah Rasûlü'nün mürüvvetini de bilmiyor değillerdi. Zira kendisi onlara *"Şimdi size nasıl muamele etmemi bekliyorsunuz?"* diye sorduğunda hepsi birden "*Sen kerim oğlu kerimsin. Senden ancak kerem beklenir"* [1] demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber *"Benimle sizin haliniz Yusuf'un kardeşlerine dediği gibi olacaktır. Sizlere bu gün hiçbir başa kakma ve ayıplama yoktur, Allah sizi bağışlasın. Gidiniz serbestsiniz"* [2] buyurmuştur.

Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethinde sergilediği tutum, bütün insanlığa ve insanlığı yöneten geçmiş ve gelecek idarecilere, devlet başkanlarına ve ordu komutanlarına büyük ders olmuş ve onlara güçlü iken affetme, muktedir iken müsamaha gösterme evrensel ilkesini hediye etmiştir.[3] Hz. Peygamber'i hep zor işleri başaran bir kişilik olarak, güçlü bir irade insanı olarak görüyoruz. Cezanın en ağırını verebilmeye muktedir iken tüm haklarından vazgeçip her şeye rağmen affedebilmek gerçekten zor bir iştir. Bunu sadece sağlam ve oturmuş kişilik sahibi bir insan gerçekleştirebilir. Çünkü intikam duygusu insanoğlunun sahip olduğu en ilkel duygulardan sayılırken affedicilik gelişmiş duygulardandır.

Allah Rasûlü Mekke'yi fethettiğinde İslam'ın en büyük düşmanı Ebu Cehil'in oğlu İkrime'yi[4], düşmanlıkta ileri giden Ebu Süfyan'ı, amcasını öldüren Vahşi'yi[5] ve onun cesedine eziyet eden Hind'i [6] bağışlamıştır. Hz. Peygamber'in, düşmanlarını, özellikle onlar güçsüz bulundukları ve teslim oldukları zaman bağışlaması pek çoğunun iman etmesine vesile olmuştur. Fetih günü Ebu Süfyan'ın *"Hala kafamda bir sürü şüphe var"* demesine karşılık Allah Resulü'nün *"Kâbe'ye sığınan emniyette olduğu gibi Ebu Süfyan'ın evine sığınan da emniyettedir"* [7] buyurması affediciliğinin boyutunu göstermesi açısından kayda değerdir. Bütün Kureyş liderleri, affedilip serbest

[1]İbn Hişâm, *es-Sîre,* IV, 55; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 344; Şiblî*, Son Peygamber,* II, 346.
[2]Zebidî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tercrîd-i Sarih Tercemesi*, X, 313.
[3]Buladı, *Peygamber Gibi Yaşamak,* s. 33.
[4]İbn Hişâm, *a.g.e.,* IV, 71; İbn Kesîr*, a.g.e.,* IV, 501.
[5]İbn Hişâm*, a.g.e.,* III, 97. İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV, 37.
[6]İbn. Hişâm, *a.g.e*., s, 581.
[7]Ebû Dâvud, Harac, 25.

bırakıldıktan sonra Hz. Muhammed'in inancının doğruluğuna ikna olmuşlar ve kendi istekleriyle kabul ederek İslam'ın direkleri ve güçlü destekçileri olmuşlardır.[1]

Allah iyilikle kötülüğün durumunu anlattığı bir ayeti kerimede kötülüğe karşı iyiliğin düşmanlığı dostluğa çevirdiğini şöyle anlatmaktadır: *"İyilik ve kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur."*[2]

Allah Rasûlü'nün affediciliği sayesinde insanların gönlünü kazanmasının örneklerinden biri de Sümâme bin Usal olayıdır. Bu kişi askeri bir harekât neticesi esir olarak ele geçmiş, bir süre bu şekilde tutulmuştu. Bu zaman zarfında kendisine Müslüman olması teklif edilmiş fakat kendisi bu teklife soğuk yaklaşmıştır. Bir taraftan da Hz. Peygamber'den kendisini serbest bırakmasını, bunun karşılığında dilediğini vereceğini söylemiştir. Neticede Hz. Peygamber'in onu karşılıksız serbest bırakması Sümâme açısından umulmayan bir durumdur. Bu ikramdan etkilenen Sümâme'nin İslamiyet'i seçtiğini görüyoruz. Bu tercihini açıklarken şöyle söylemiştir:

"Ey Muhammed! Vallahi şu yeryüzünde bana senin yüzünden daha düşman yüz yoktu. Fakat bu sabah senin mübarek siman bana yüzlerin en sevimlisi göründü. Vallahi ben dinler içinde en çok senin dinine düşmandım. Fakat bu sabah senin dinin bana göre dinlerin en sevimlisidir. Vallahi ben memleketler arasında en çok senin şu şehrinden nefret ediyordum. Fakat bu sabah senin içinde bulunduğun şehir bana göre şehirlerin en sevimlisidir."[3] Netice itibariyle bu insan Hz. Peygamberin hiç karşılıksız affı sayesinde İslam toplumuna kazanılmış oldu. Bu kimsenin kafasındaki soruları cevaplayan ve kalbini kıvama getiren Allah Resulü'nün affedici oluşudur.

Sümâme bin Usal bir tüccardı ve Mekkelilerin tahıl ihtiyacını karşılıyordu. Müslüman olunca Mekke müşriklerine tahıl sevkıyatını durdurdu. Mekkeliler durumu Hz. Peygambere ilettiklerinde o Sümâme bin Usal'dan bir dönem kendisi ve sevdiklerine ambargo uygulayarak büyük acılar yaşatan Mekkeliler'e olan tahıl sevkıyatına devam etmesini istemiştir.[4]

---

[1]Fazlurrahman*, Sîret Ansiklopedisi*, s. 503.
[2]41. Fussilet, 34.
[3]Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 452; İbn Hişâm, *es-Sire*, IV, 287; Zebîdî, *Sahiîh-i Buhârî, Tercrîd-i Sarih Tercemesi*, X, 374.
[4]İbn Hişâm, *a.g.e.,* IV, 287; Zebîdî, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi,* X, 374; Köksal, *İslam Tarihi*, VI, 9-14.

Bu olayda Hz. Aişe'nin şu tespitinin tezahürlerini görüyoruz: "*Resulullah kendisi için kin tutup öç almazdı."*[1] İsteseydi eline Mekkeliler'den ambargonun intikamını alma fırsatı geçmişti. Düşmandan intikam, olağan karşılanabilecek bir durumdur. Fakat Peygamber Aleyhisselam hiçbir zaman intikam almamış, bütün düşmanlarını affederek onlara şeref ve değer vermiştir.[2] Resulu Ekrem "Rabbim bana, intikam alacak gücüme rağmen düşmanları affetmemi, benimle ilişkisini kesenle görüşmemi ve beni mahrum bırakana vermemi emretmiştir" demiştir. Çünkü Allah ondan affedici olmasını şöyle istemektedir: "*Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever."*[3]

"Resûlüm sen af yolunu tut. İyiliği emret ve cahillerden yüz çevir." [4] Ayetinde de peygamberin şahsında her insana, özellikle de liderlere, insanları affetmesi hoşgörülü olması emredilmektedir.[5]

Müslümanlara da şöyle tavsiyede bulunmuştur: *"Sana zulmedeni affet, sana küsene git, sana kötülük yapana iyilik yap. Aleyhine de olsa hakkı söyle."* [6]

Yapılan kötülük karşısında iyilik yapmak zor bir hadise olarak görülse de Hz. Peygamber'in ve arkadaşlarının hayatlarında bunun güzel örneklerine rastlamaktayız. Bir fert kötülük yaptığında o, kendi mizacının gereğini yerine getirmiştir. Müslüman da ona mukabil kendi mizacını ortaya koyar öfkesini yutarak insanları affeder,[7] kızmalarına rağmen kusurları bağışlar[8] ve iyilikle karşılık verir. Allah bunu *"Herkes kendi mizacına göre iş yapar"* [9] diyerek açıklamaktadır.

İfk hadisesinde önemli rol oynayan Mistah'ın affedilmesi ve kendisini daha önceden himayesine almış bulunan Hz. Ebu Bekir'in yaptığı yardımları kesmeye niyetlendiğinde inen ayet inanan bir insana yakışacak tavrı belirtmektedir. Çünkü bütün insanlar yaptıkları işlerle kişiliklerini ortaya koymaktadırlar. Allah şöyle buyurmaktadır: *"İçinizden faziletli ve servet sahibi kimseler akrabaya, yoksullara, Allah yolunda göç edenlere (mallarından) vermeyeceklerine yemin etmesinler, bağışlasınlar ferâgât göstersinler. Allah'ın sizi bağışlamasını arzulamaz mısınız? Allah çok*

---

[1]Buhârî, Menâkıb, 23.
[2]Fazlurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, I, 54.
[3]5. Mâide, 13.
[4]7. Âraf, 199.
[5]Ateş*, Kur'an Ansiklopedisi,* "safh" maddesi, XVIII, s. 282.
[6]Tirmizî, Zühd, 60; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 148, 158, V, 259; Canan, *Kütüb-i Sitte,* XVI, s. 252.
[7]3. Âl-i İmrân, 134.
[8]42. Şûrâ, 37.
[9]17. İsrâ, 84.

bağışlayandır, çok merhametlidir"[1] Hz. Ebû Bekir de kendinden beklenen tavrı yani affediciliğini göstererek en yakın dostu Hz. Peygamber'in tutumuna benzer bir tavır sergilemiştir.

Allah Rasûlü olaylara hilmle yaklaşmak konusunda itidali de elden bırakmamıştır. Kendisine karşı yapılan haksızlıklar karşısında engin merhametini sergilerken; saldırılar başkalarının hukukuna yapıldığında haksızlığa engel olmak adına celallenmektedir. Hz. Aişe de Hz. Peygamberin bu yönünün şöyle anlatmaktadır: *"Rasûlüllah kendisi için kin tutup öç almazdı. Ancak Allah'ın hürmetine saygısızlık edilmesi müstesnadır. İşte bu halde yapılan hürmetsizlik sebebiyle Allah için (öfkelenir) intikam alırdı."* [2] Ebu Zerr'in Bilâl'e *"Ey siyah kadının oğlu"* demesi üzerine öfkelenen Allah Rasulü*, Ebu Zerr'e hitaben sende hala cahiliye emaresi var diyerek onu azarlamıştı."*[3]

Allah hilmi, Hz. Peygamber'in üzerinde görmek istemektedir. Kimi yerde Hz. Peygamber *"Ya Rabbi! Bunlar iman etmeyen bir kavimdir"* dediğinde onların bu tutumundan yüz çevirmesini yalnızca selamla karşılık vermesini[4] şimdilik onlarla güzel muamelede bulunmasını emretmektedir.[5]

Allah, insanların en yakınlarında bile kendilerine düşmanlık edenlerin bulunabileceğini, onların kötülüklerinden korunmakla birlikte kusurlarını başlarına kakmayıp örtücü olmanın büyük mükâfatlarla karşılayacağını müjdelemiştir:

"Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, kusurlarını başlarına kakmaz, kusurlarını örterseniz, bilin ki, Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir."[6]

Bu ayette iyi ahlaka ulaşmak için çok önemli iki davranış prensibi ortaya konmaktadır. Bunlardan birincisi kötülüğe karşı uyanık olmak, yani bilinçli bir farkındalık, diğeri de düşmanlıkta bulunan en yakında bile olsa bu kusurunu yüzüne vurup düşmanlığını pekiştirmeme, affedip görmezden gelerek kazançlı çıkmaktır. Zira başka bir ayette af yolunu tutmanın düşmanlıkları dostluğa çevirdiği belirtilmişti.[7] Allah Rasulu, bir kimse bir kusur işlediğinde bunu yüzüne vurmazdı. O kişiyi *"Falana ne oluyor ki"* diyerek suçlamak yerine *"Bir kısım insanlara ne oluyor ki şunları*

[1] 24. Nûr, 22.
[2] Buhârî, Menâkıb, 23.
[3] Buhârî, İman, 22.
[4] 43. Zuhruf, 88, 89.
[5] 15. Hicr, 85.
[6] 64. Tegâbün, 14; 4. Nisâ, 149; 2. Bakara, 263.
[7] 41. Fussilet, 34.

yapıyorlar"[1] demek suretiyle kabahati dolaylı yollarla gidermeye çalışırdı. Bu konuda Hz. Peygamber(sav) şöyle buyurmaktadır: *"Kim bir mümin'in ayıbını örterse Allah da kıyamet günü o kişinin bir ayıbını örtecektir."*[2]

2.6.2. Hoşgörüsü

Hoşgörü insanlar arası ilişkilerde orta yolu takip etmek ve dengeli olmak,[3] affetmek, kusura bakmamak, farklılıkları anlayışla karşılamak anlamlarına gelmektedir.[4] Hoşgörü farklı dil, din, cins, inanç ve anlayış bakımından başkalarının varlıklarından rahatsızlık duymama[5] her şeyi anlayışla karşılayarak mümkün olduğunca hoş görme halidir.[6] Hoşgörüde zoraki, istemeyerek bir tahammül bir katlanma değil; kabullenme ve olumlu bir yaklaşım söz konusudur.[7]

Bu tariflerden yola çıkarak Hz. Peygamberin hoşgörüsünü farklı inançlara ve farklı fikirlere yaklaşımını içerecek şekilde iki bölüm halinde inceleyeceğiz.

Bir insan hakkında değerlendirmede bulunurken onun şahsına çevresine ve topluma karşı sergilediği davranış biçimleri ele alınmalıdır. Hz. Muhammed'in kişiliğini analiz ederken sağlıklı bir sonuca ulaşmak için, içinde yaşadığı toplumun farklı kesimleri ile diyaloglarına da değinmeli, değişik durumlardaki tavırlarını incelemeliyiz.

Hz. Muhammed Medine'ye hicret ettiğinde orada kendisinin varlığını kabul eden farklı guruplarla karşılaştı. Bunlar müşrik Araplar, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlardı. Orada bu farklı inanç ve çevreye mensup insanları bir arada yaşayacakları ortak bir hukuki birlikteliğin içine dâhil etti. Enes'in evinde toplanan Müslüman ve gayri Müslimler bir şehir devleti yapısı ortaya çıkarmada anlaşmışlardı. Burada tarihteki örneğine ilk defa rastlanan ve bir devlet başkanı tarafından ortaya konan ilk yazılı anayasayı yürürlüğe koydu.[8] Medine vesikası olarak adlandırılan bu belge Hz. Peygamber'in kurduğu devletin temeline dini bir hoşgörüyü yerleştirdiğini göstermektedir. Çünkü bu vesikaya göre *"Yahudiler kendi dinlerinde, Müslümanlar*

---

[1]Müslim, Fezâil, 35; Ebû Dâvud, Edeb, 6.
[2]Müslim, Birr, 72.
[3]Aslan, "Hoşgörü Ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açıdan Bir Yaklaşım", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. V, Sayı: 2, s. 3.
[4]Aslan, a.g.m., s. 5.
[5]Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, "Hoşgörü" md. s. 89, Meydan Larousse, "Hoşgörü" md., VI, s. 28.
[6]Sami, *Kamus-u Türki, "*Hoşgörü" md., I, 515.
[7]Aslan, a.g.m., s. 369.
[8]Hizmetli, *İslam Tarihi*, s. 230; Hamidullah, *İslam'a Giriş*, s. 151; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 189.

kendi dinlerinde olacaklar, herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşüldüğü zaman bu Yüce Allah ve Muhammed'e arz ve havale edilecekti".[1]

Hz. Peygamber'deki getirdiği inanca uzak yakın herkesi ortak bir çatı altında birbirine tahammüllü yaşatma fikri, sahip olduğu derin hoşgörüyü göstermektedir. O kendi tebliğine muhatap kıldığı bu insanları, ister davetini onaylasınlar ister onaylamasınlar, bulundukları konumları itibariyle kabul etmekteydi. Kendilerine İslam'ı teklif etmekte, hakikate inanmaya davet etmekte, fakat tercihlerinden ötürü onları yargılamamaktaydı. Bu konuda Allah şöyle buyurmaktadır: *"İman edenlere söyle Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları bağışlasınlar. Çünkü Allah her toplumu yaptığına göre cezalandıracaktır."* [2]

Hz. Peygamber hiç kimseyi İslam'ı kabul etmeleri hususunda zorlamamıştır. Zira dinde zorlama yoktur.[3] Çünkü zor kullanma her insanın hür iradesini kullanarak hakikati tercih etmesi prensibine terstir ve irade şartı gerçekleşmeksizin arız olan imanın kıymetinden söz edilemez. Dileyen iman eder, dileyen inkâr eder.[4] İman etmeyene bu tercihinden ötürü ceza vermek kimseye düşmez. Bu insanlara karşı sulh esastır. İnanan insanın görevi bu kimselere müsamaha ve hoşgörü ile yaklaşmaktır. Hakikâti tercih etmemelerinin sorumluluğu kendilerine cezası da Allah'a aittir.

Hz. Peygamber de bu prensipler ışığında muhatabından hiç birini tebliğini kabul etmesi için zorlayıcı olmamıştır. Onun vazifesi *"İnsanların onaylayabilmeleri için mümkün olanca sarih ve etkili bir tarzda tebliğ etmek idi. İşte ondan sonrası insanlara kalıyordu ister kabul ederler, ister etmezler."* [5]

Allah, Peygamberini kendisine şöyle anlatıyor: *"Biz onların dediklerini çok iyi biliriz. Sen onların üzerine bir zorlayıcı değilsin. Tehdidimden korkanlara öğüt ver."* [6]

İbn İshak'tan rivayet edildiğine göre; *"Ensar'dan birisinin Hıristiyan olan iki oğlu vardı ve İslam'ı kabul etmemekteydiler. Bu adam peygamber efendimize gelerek onları İslam'a girmeye zorlayıp zorlayamayacağını sordu*. Bunun üzerine inanç hususunda zorlama olmayacağını bildiren ayet nazil olmuştur." [7]

---

[1]İbn Hişâm, *Sire*, II, 174; Köksal*, İslam Tarihi, Medine Devri*, I, 177
[2]45. Câsiye, 14.
[3]2. Bakara, 256.
[4]18. Kehf, 29.
[5]Fazlurrahman, *Siret Ansiklopedisi,* I, 501.(Ayrıca bkz. 76. İnsân, 3.)
[6]50. Kaf, 25. (Ayrıca bkz. 42. Şûrâ, 48; 88. Gâşiye, 21, 22.
[7]Fazlurrahman, *Siret Ansiklopedisi,* I, 503.(Bkz. 2.Bakara, 256.)

İnsanları İslam'a zorla sokmak Hz. Peygamberin sunduğu inanç hürriyetini sığmadığı gibi ayrılmak isteyenleri (mürtedleri) öldürmekse onun mesajının ruhuna aykırıdır. Fakat "İslam fukahâsının hemen tamamının mürtedin öldürüleceği hükmünü kabul etmesi şaşırtıcıdır. Zira ne Kur'an'da ne de Hz. Peygamber'in uygulamasında bunun örneğine rastlanmamaktadır. İnanç hürriyetinin bayraktarlığını yapan bir dinin bu hürriyeti kullananları öldürmesi kendini inkâr anlamına gelir."[1]

"Hz. Peygamber zamanında pasif bir mürtet örneği yoktur. Dolayısıyla mürtetlerin öldürülmesiyle ilgili hadis[2] tarihi vakıalara baktığımızda öldürme emrinin düşünce ve inançtan dolayı değil; çıkardıkları fitne, fesat, düşmanla işbirliği, huzur ve güveni bozma kısaca eylemlerinden dolayı olduğu kesin sonucuna varıyoruz."[3]

Nitekim Kur'an-ı Kerim mürtede uhrevi cezanın dışında bir ceza öngörmemiştir.[4] Hz. Peygamber de kendisine biat edip Müslüman olan, sonra bundan vazgeçip Medine'yi terk eden bir bedeviye engel olmamıştır. [5] Zaten aksini iddia etmek kendisine yapılan en büyük düşmanlıkları affeden ve insan kazanmayı dünyanın en kıymetli işi addeden bir peygamberin kişiliği ile örtüşmez.

Hz. Peygamber kendi tebliğini kabul eden kimseler kadar kabul etmeyenlere de çok müsamahalı davranmıştır. Onların inançlarına tahammül ve hoşgörü göstermiştir. Onların yapıp etmeleri karşısında da "bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size" demiştir. Yani biz birbirimizin kabullerine müdahale etmeyiz, herkesin yapıp ettiği kendini bağlar, bunun için size husumet göstermeyiz demek istemektedir.[6] Hz. Peygamber ehli kitapla olan muamelesini böylelikle en güzel davranış prensibi üzerine kurmuş,[7] onları asgari müştereklerde birleşmeye çağırmıştır: De ki: Ey Ehli Kitap! Sizinle bizim aramızda benzer ve ortak olan bir kelimeye geliniz. [8]

Kur'an'ın ortak değerlerde birleşme çağrısı muhatabının gönlünü kazanmaya yönelik bir tebliğ yöntemidir.[9] Ve bu ileriye dönük beraberliği başlatabilecek stratejik

---

[1]Ünal, "İnsani Değerler Açısından Hz. Muhammed'i Doğru Anlamanın Değeri" *Yeni Bir Geleceğe Açılırken İnsan ve Din Sempozyumu,* s. 244.
[2]Buhârî, Cihad, 149.
[3]Yakıt, "Kur'an'a Göre İnanç Düşünce Ve İfade Özgürlüğü", *Diyanet İlmi Dergi*, c. XXXVIII, Sayı: 2.
[4]2. Bakara, 217; 5. Mâide, 54.
[5]Buhârî, Ahkâm, 45, 47.
[6]42, Şûrâ, 25.
[7]29. Ankebut, 46.
[8]3. Âl-i İmrân, 64.
[9]Şenver, "Kur'an'ın Muhatabıyla Diyalog Kurma Sürecinde Ortak Değerlerin Yeri ve Rolü", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. c. XIII, Sayı: 2, Bursa. s. 162.

bir yöntemdir.[1] Farklı dinlere hoşgörülü davranmada muhatabın da aynıyla karşılık vermesi şart değildir. Karşılık görülmese bile hoşgörü ve sevginin devam etmesi şöyle tavsiye edilmiştir: *"İşte siz öyle kimselersiniz ki, onlar sizi sevmedikleri halde siz onları seversiniz bütün kitaplara inanırsınız."*[2]

Allah ehli kitabı ve özellikle Yahudileri Allah Rasûlü7ne anlatırken, onların hainliklerini ve kıskançlıklarını nazara vermektedir. Tüm bu kötü huylarına rağmen onları yine de affetmesini, hoş görmesini tavsiye etmektedir: *"İçlerinden pek azı hariç, onlardan (Yahudilerden) daima bir hainlik görürsün. Yine de sen onları affet."* [3] *" Ehli kitaptan çoğu hakikat kendilerine belli olduktan sonra sırf içlerinde ki kıskançlıktan ötürü, sizi emanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz Allah onlar hakkında ki emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir."*[4]

Hz. Peygamber; *"herkes kendi mizacına göre iş yapar"*[5] fehvasınca Yahudilerin kıskançlıkları neticesi yaptıkları çirkinliklere karşılık vermiyor, her zaman iyilik yolunu tutuyordu. Hz. Aişe şöyle anlatmaktadır; "Bir gün Resulü Ekrem 'in yanındaydım. Bir Yahudi huzuruna girmek için izin istedi, içeri girince *"Essamü aleyke (Allah canını alsın) ya Muhammed*" dedi. Hz. Peygamber de *"ve aleyke (senin üzerine olsun)"* diye karşılık verdi. Ben yaptığı bu terbiyesizlik dolayısıyla Yahudi'ye cevap vermek istedim. Fakat Hz. Peygamberin memnun kalmayacağını düşünüp vazgeçtim. Daha sonra ikinci bir Yahudi geldi o da *"essamü aleyke"* dedi Hz. Peygamber ona da *"ve aleyke"* diye karşılık verdi ben yine Yahudi'ye cevap vermek istemedim fakat Hz. Peygamberin memnun kalmayacağını düşünüp vazgeçtim. Daha sonra üçüncü bir Yahudi geldi; o da *essamü aleyke* deyince artık dayanamadım ve *"Allah senin canını alsın, Allah'ın gazabı laneti senin üzerine olsun, maymunların, domuzların kardeşleri! Allah'ın elçisini Allah'ın selamlamadığı bir şekilde mi selamlıyorsunuz"* diye çıkıştım. Hz. Peygamber bana şunları söyledi: *"Aişe! Allah çirkin davranışı, kötü sözü sevmez; onlar bir laf attılar, biz de kendilerine iade ettik. Onların lafı bize zarar vermez. Yahudiler kıskanç bir millettir. Onlar Allah'ın bize lütfettiği güzellikleri kıyamete kadar kıskanacaklardır. En çok da kendilerine nasip olmayıp bize bağışlanan Cuma gününü, Allah'ın bize verip*

[1]Şenver, *a.g.m*., s.161.
[2]3. Âl-i İmrân, 119.
[3]5. Mâide, 13.
[4]2. Bakara, 109.
[5]17. İsrâ, 84.

onlara vermediği kıblemizi, bizim selamlaşmamızı ve imamın arkasında fatiha suresinden sonra âmin dememizi kıskanırlar."[1]

Hz. Peygamberin farklı din mensuplarına gösterdiği hoşgörüde ve birlikte barış ortamında yaşamada, onlardan Allah'a ve ahiret gününe inanıp salih ameller işleyenler için de bir mükâfatın olacağı düşüncesi yatmaktadır.[2]

"Bir insanın iç dünyasındaki fikirleri kabul ve kanaatleri, sözlü veya fiili olarak dış dünyaya yansıtmasına fikir ve ifade hürriyeti denmektedir."[3] Hz. Muhammed öyle bir hayat yaşadı ki bu hayatın içinde fikir hürriyetini düşünceden pratiğe dönüştüğünü görmüş bulunuyoruz. İnsanlar onun yanında fikirlerini açıklamaya çekinmiyorlar ve onun yanında kendilerini rahat hissediyorlardı. Farklı fikirler ister hür, ister köle, ister kadın, ister erkek, ister zengin, ister fakir kimden gelirse gelsin ilgi görüyor değerlendirmeye alınıyordu. Bizzat Hz. Peygamber onların fikirlerine başvurmayı prensip edinmişti. Böyle yapmakla hem onların desteğini almış oluyor hem de onlara değer verdiğini göstermiş oluyordu. O bu konuda ashabına öyle bir hürriyet vermiş ve rahatlık sağlamıştı ki bir devlet başkanı ve bir ordu kumandanı olarak verdiği kararlar bile eleştiriye açık bulunuyordu. Bu açıdan şu örnek oldukça dikkat çekicidir:

Hz. Peygamber Hendek savaşında Kureyş müşrikleri ile hareket eden Gatafanlılar'ın ittifakını kırmak için onlara Medine'nin mahsulünün üçte birini teklif etmişti. Bu teklifi öğrenen Sa'd bin Muaz ve Sa'd bin Ubade bu konuda Hz. Peygambere itiraz etmişler ve şöyle söylemişlerdir:

"Ya Resülullah! Biz ve şu kavim (Gatafanlılar) bir zamanlar Allah'a ortak koşar, putlara tapar, Allah'a ibadet etmez, O'nu (c.c.) tanımaz iken bile, bunlar misafirlik veya bir şey satın alma dışında Medine'den bir tek hurma yemeyi dahi ummamışlardır. Şimdi Allah bizi İslamiyet ile şereflendirdiği, onunla doğru yolu buldurduğu ve seninle ve onunla bizi güçlendirdiği bir sırada mı mallarımızı bunlara (haraç olarak) vereceğiz. Vallahi, bizim için, böyle bir anlaşma yapmaya hacet yoktur! Vallahi, yüce Allah aramızda hükmünü verinceye kadar, onlara kılıçtan başka bir şey sunmayacağız!"[4] Hz. Peygamber'in bunun üzerine antlaşma kâğıdını alıp yırtması yanında bulunanlara fikirlerini açıkça ifade edebilme konusunda bir serbestiyet verdiğini ve kendi kararından

[1]Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 134, 135.
[2]2. Bakara, 62.
[3]Yakıt, "Kur'an'a Göre İnanç Düşünce Ve İfade Özgürlüğü," *Diyanet İlmi Dergi,* XXXVIII, Sayı: 2.
[4]İbn Hişâm*, Siîre*, III, 310; Köksal, *İslam Tarihi*, *Medine Devri*, V, 273.

başkasının öngörüsü ile geçebilme enginliğine sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü emir sahibi olup ta kendi kararından başkasının kararı lehine vazgeçebilmek zor bir iştir.

Uhud savaşından önce savaşın nasıl yapılacağı hususunu da ashabı ile istişare etmiştir. Kendisi farklı düşündüğü halde çoğunluğun fikrine saygı duymuş ona göre davranmıştır.

Hendek savaşında da ashabın fikrine başvurmuş, Selman'ı Farisi'nin fikrini kabul edip şehrin etrafına hendek kazdırmıştır.[1]

Bedir savaşında çadırın yeri hakkında ileri gelenlerden biri olarak da sayılmayan Hubab bin Münzir itirazını dile getirmiş ve sonunda onun fikri kabul görmüştür.[2]

Hz. Peygamber kendi beşeri halleri ile irşat vazifesinin gereklerini bir birlerine karıştırmazdı. Dine ait olmayan konularda şahsi görüşünü ortaya kor bunu müzakere eder ashabından da onay veya ret alırdı. Bu konuda kendisi şöyle söylemektedir: *"Ben ancak bir beşerim. Size dininize ait bir şey emredersem bunu uygulayın. Size şahsi görüşten bir şey söylersem ben ancak bir beşerim."* Bir başka rivayette *"Siz dünyanızı daha iyi bilirsiniz"*[3] demektedir. Böylece başkalarının kendi görüşünün üzerine görüş beyan etmesinde bir sakınca görmediğini ve ayrıca isabetsiz bir fikir yürüttüğünde de bunu kabullenebildiğini göstermektedir. Zira yukarıda ki sözleri Medineli çiftçilere hurma aşılamakla ilgili verdiği tavsiyenin isabetli bulunmaması üzerine söylemiştir. Ayrıca ashabının kendisine bazı kararları neticesinde *"Bu vahiymidir, reymidir?"* şeklinde sorular yöneltebilmeleri onun fikir hürriyetine gösterdiği itinanın bir neticesidir.

Hz. Peygamberin hür düşünceyi teşvik edici tavırları sadece ileri gelenler ve toplumda sözü dinlenenler için değildi. O dönemde toplumun alt tabakası sayılan köle ve cariyeler de bu hürriyeti sonuna kadar kullanabiliyorlardı. Çünkü Hz. Peygamber köle ve hizmetçilere karşı da diğer arkadaşlarına gösterdiği yakınlığı ve ilgiyi gösteriyordu. Berre adında bir cariye kocasından nefret ederdi, ama kocası onu bırakmak istemiyor, aşkından gözyaşı döküyor sokaklarda ağlayarak geziyordu. Durumu öğrenen Hz. Peygamber cariye kıza kocasına dönmesini söyledi. Cariye: *Ya Resûlüllah bu bir emir midir?* diye sordu. Hz. Peygamber *"Bu bir emir değil,*

[1]İbn Hişâm, *Sîre*, III, 311, İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 166.
[2]İbn Hişâm, *Sîre*, III, 355.
[3]Müslim, Fezâil, 140, 141.

tavsiyedir" dedi. Cariye ise *"Eğer bu bir tavsiye ise ben onun yanına girmek istemiyorum"*[1] diyerek kocasından ayrılmıştır.

Hz. Muhammed bir peygamber, bir devlet reisi, bir komutan olarak çok yönlü bir insandı, arkadaşları arasında ve toplumun içinde apayrı bir yeri vardı. Ashap ona tam bir sevgi ve itaatle bağlanmıştı. Bu konumuyla isteseydi yanında hiç kimse tek kelime dahi konuşamazdı. Fakat zaman zaman sahabenin Hz. Peygamber'in takdirlerine itiraz edebilmesi ve bunda da ısrarcı olabilmesi ancak onun davranışları vasıtasıyla sahabede oluşturduğu fikir hürriyeti ve bunun getirdiği özgüven neticesiyle sağlanabilmiştir.

Bir paylaştırma esnasında Müslüman olduğunu ve dağıtılan paydan almaya liyakatli olduğunu düşündüğü bir zatı atlamasını doğru bulmayan ve bunun nedenlerini anlamak hususunda ısrarcı davranan Sa'd İbni Ebi Vakkas'ın tepkisine[2] Hz. Peygamber'in yaklaşımı kayda değerdir. "Zira o bahse mevzu sahabenin ısrarlı tutumundan rahatsızlık duyma yerine, olaya soğukkanlılıkla yaklaşarak uygulamasındaki sebepleri izah yoluna gitmiştir. Burada Resululah'ın sahip olduğu konuma rağmen sahabeyi susturmaya yönelmemesi gayet anlamlıdır."[3]

"Hz. Peygamber'in sahabeye sağladığı fikir hürriyeti taşıdığı ve önerdiği ahlakın bir icabı olmakla birlikte onlarda özgüven tesis etme anlayışının da bir ürünüdür. Zira nebevi öğretinin gelecek nesillere aktarılması, kişilik gelişimini tamamlamış hür düşünceli zihinlerin eseri olacaktır"[4]

[1]Ebû Dâvud, Talak, 19.
[2]Buhârî, İman, 19.
[3]Kavaklıoğlu, "Sahabe-i Kiram'ın İstek, Öneri ve İtirazları Karşısında Hz. Peygamber",*Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:7, Sayı:15, s.61.
[4]Kavaklıoğlu, *a.g.m*., s.67.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN ÇEŞİTLİ TOPLUM KESİMLERİ İLE İLİŞKİLERİ

3.1. Hz. Peygamber'in Çocuklara Yaklaşımı

Allah insanoğlunun fıtratına masum yavrular olan çocuklara karşı bir sevgi bahşetmiş[1] ve onu insanlar için göz aydınlığı kılmıştır.[2] Bu sevgi kiminde bu kadarken bir diğerinden daha az veya daha çok olabilir. Fakat insanlık vasfını kaybetmemiş her vicdan sahibinde bunun esintilerini bulmak mümkündür.

Hz. Peygamber çocuk olgusuna orijinal bir yaklaşım getirmiştir. O, çocukları bozulmamış, saf, duru insanlar olarak görür. Onlar çeşitli kirlerle lekelenmemiş, günahsız ve temiz varlıklardır. Fıtrat üzere (Müslüman olarak) doğan ana-babası daha sonra Yahudi, Hıristiyan, Mecûsî (hatta Müşrik) yapar." [3]

Kalbi tüm insanlığa karşı büyük bir sevgi ve merhamet hisleriyle dolu olan Hz. Peygamber'deki çocuk sevgisi, benzeri gösterilemeyecek seviyede ve niteliktedir.

Hz. Peygamber çocukları hissetmeyen, bilmeyen varlıklar olarak görmez; onları ciddiye alır, onlarla sanki yetişkinlerle konuşuyormuş gibi konuşur, onları dinler, şakalaşır, onlarla çocuk olur ve onları kendi yanında rahat ettirirdi. Nitekim Hz. Peygamber'in tavırlarına hayran olan Zeyd b. Harise O'nu kendi ailesine tercih etmiştir. Hz. Enes'ten nakledilen şu sözler sanırım Zeyd'in tercihinin sebebini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Hz. Enes anlatıyor: "*Ben Rasûlullah kadar çoluk çocuğuna, aile fertlerine, eli altındakilere merhamet duyan bir kimse görmedim*."[4]

Yine başka bir münasebetle şöyle söylemiştir: "Vallahi ona dokuz-on sene hizmette bulundum. Yaptığım bir şey için; 'niçin şöyle yaptın!' yahut yapmadığım bir şey için 'şöyle şöyle yapsaydın ya' dediğini duymadım."

---

[1] 3. Âl-i İmrân, 14.
[2] 25. Furkan, 74.
[3] Buhârî, Cenâiz, 79, 80, 93, Sünnet, 17, Kader, 3; Müslim, Kader, 22, 23, 24, 25.
[4] Müslim, Fezâil, 62; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 112.

Rahmet Peygamberinin çocuklarla ilişkilerinde göze çarpan, en başta gelen hususiyeti, onların dostluğunu ve güvenini kazanmak için gösterdiği aşırı gayrettir.[1] Hz. Peygamber'in çocuklara yaklaşımında sevgi en temel unsurdur. O, çocuklara sevgi göstermekte çok ileri giderdi. Zira çocuğu sevmeye alıştırmanın ilk şartı onu sevmek ve sevdiğini göstermektir. Sevilen çocuk sevmeyi öğrenir. Gerçekten çocukluğunda sevgiye doymamış insanın dengeli bir kişilik geliştirmesi de, başkalarını sevmesi de olanaksızdır.[2]

Hz. Muhammed çocuklara karşı hissettiği sevgiyi açıkça göstermekten çekinmezdi. Torunlarını kucaklayıp öper[3] kokularını reyhana benzetirdi.[4] Bir defasında Üsâme b. Zeyd ile torunu Hasan'ı dizlerine oturtup onları bağrına basarak *"Ey Rabbim bunlara merhamet et, çünkü ben bunlara karşı merhametliyim"* demişti.[5]

Rasûl-ü Ekrem Hz. Hasan'ı kucağına alıp sevdiğini, kendisiyle oynayıp şakalaştığına, öptüğüne şaşırarak *"Benim on tane çocuğum var, onların hiçbirini öpmedim"* diyen Akra' b. Habis'e verdiği *"Merhamet etmeyene merhamet olunmaz"*[6]cevabı ve bir grup bedevinin aynı şaşkınlıkla *"Siz çocukları sever, öper misiniz?" "Fakat Allah'a yemin ederiz ki, biz öpüp okşamayız"* tarzındaki karşılamalarına *"Eğer Allah gönüllerinizden rahmet ve şefkati çekip almışsa ben ne yapabilirim"*[7] demesi çocuklara merhametin hassas kalplerin işi olduğunu göstermektedir. Böylece Hz. Peygamber çocuklar için son derece önemli ve lüzumlu olan "sevilme" ihtiyacına kayıtsız kalmadığını göstermiş olmaktadır.[8]

Hz. Peygamber çocukları farklı yerlerinden öpmüştür. Hz. Hasan ve Hüseyin'in dudaklarından,[9] Hz. Hasan'ın göbeğinin üstünden öpmüş[10] acıtmadan dudağını emmiştir.[11]

Hz. Peygamber'in çocuklara duyduğu sevgi ve merhameti onlara karşı kalbinin hassasiyetini şu rivayet belirtmektedir: *"Rasûlüllah bir gün hutbe okuyordu. Üzerlerine*

---

[1]Hökelekli, "Hz. Peygamber'in Çocuk ve Gençlere Yaklaşımı", *Hz. Muhammed ve Gençlik* (Kutlu Doğum Haftası: 1992), s. 48.
[2]Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, s. 183.
[3]Müslim, Fezâil, 62; Tirmizî, Menâkıb, 31; Heysemî *Mecmau'z-Zevâid*, IX, 161.
[4]Buhârî, Fezâilu's-Sahabe, 22; Tirmizî, Menâkıb, 9, 333.
[5]Buhârî, Edeb, 22, Fezâilu Ashabı'n-Nebî, 18, 22.
[6]Buhârî, Edeb 18; Müslim, Fezaîl, 65; Ebû Dâvud, Edeb, 145; Tirmizî, Birr, 12.
[7]Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Fezâil, 64; İbn Mâce, Edeb, 3.
[8]Öcal, "Hz. Peygamber'in Çocuk Eğitimindeki Metodu", *Hz. Muhammed ve Gençlik*, (Kutlu Doğum Haftası: 1992), s. 77.
[9]Hâkim, *el-Müstedrek,* III, 166.
[10]Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VII, 427.
[11]Ahmed b. Hanbel, *Müsned* , IV, 93; Heysemî*, Mecmau'z-Zevaid*, IX, 177.

kırmızı gömlek giyen Hasan ve Hüseyin düşe kalka geldiler. Hz. Peygamber onları görünce minberden indi ve onları yukarı kaldırdı. Sonra şöyle buyurdu; 'Allah Teâla mallarınız ve evlatlarınız birer fitnedir' buyurmakla gerçekten doğru söylemiştir. Şu iki çocuğun düşe kalka yürüyüşlerine baktım, sözümü kesip onları yukarı kaldırıp almaktan kendimi alıkoyamadım."[1]

Hz. Peygamber'in çocuk sevgisi, sadece kendi çocuklarına karşı olan cibillî bir evlat sevgisinden çok; bütün çocuklara karşı idi.[2]

Hz. Peygamber bir gün bir düğünden dönen kadın ve çocuklarla karşılaşmıştı. Onlara yönelerek şöyle demiştir: *"Vallahi sizler bana halkın en sevgili olanlarısınız."*[3]

Yusuf İbnu Abdillah İbn Selam şöyle rivayet etmiştir: *"Hz. Peygamber beni Yusuf diye tesmiye etti, kucağına oturttu ve başımı okşadı."*[4]

Hz. Peygamber her sefer dönüşünde yolda karşılaştığı çocukları kendi bineğine alır, önüne arkasına oturturdu.[5]

Mekke'nin fethedildiği gün Rasûl-ü Ekrem şehre girdiğinde, onu Muttalip oğullarının küçük çocukları karşıladı. Allah'ın elçisi onlardan birini önüne diğerini de devesinin arkasına bindirdi.[6]

Hz. Peygamber çocuklara merhamet hususunda Müslim, gayri müslim ayrımı yapmamıştır. Esved İbni Serî şöyle anlatmaktadır: Bir defasında Rasûl-ü Ekrem ile savaşa gitmiş, ganimet olarak bir miktar deve elde etmiştim. Savaşçılar o gün çocuklara, kadınlara varıncaya kadar bir hayli insanı öldürmüşlerdi. Hz. Peygamber bunu duyunca; *"İnsanlara ne oluyor da, kadınlara ve çocuklara varıncaya kadar öldürmekte aşırı gidiyorlar?"* buyurdu. Orada bulunanlardan biri *"Ama Ey Allah'ın Elçisi! Öldürülen çocuklar, Allah' tan başkasını tanrı edinenlerin çocuklarıdır"* dedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz şöyle buyurdu; *"Bakınız, sizin en hayırlılarınız da Allah' tan başkasını tanrı yerine koyanların çocuklarıdır. Çocukları ve kadınları kesinlikle öldürmeyiniz. Çocukları ve kadınları kesinlikle öldürmeyiniz."*[7]

---

[1]Buhârî, Fiten, 20; Tirmizî, Menâkıb, 31; Nesâî, Cuma, 30; İbn Mâce, Libas, 20.
[2]Canan, *Peygamberimiz' in Sünnetinde Terbiye*, s. 152.
[3]Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 5.
[4]Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 134, 367; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 35.
[5]Ebû Dâvud, Edeb, 136; İbn Mâce, Edeb, 48.
[6]Buhârî, Umre, 13, Libas, 99, 100; Nesâî, Menâsık, 121.
[7]Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 435, IV, 24; Darimî, Siyer, 25.

Hz. Muhammed İslam toplumunun üyelerinin niteliklerinden önemli ikisini, yani küçüğe sevgi, büyüğe saygıyı şu sözlerle anlatmaktadır: "Kim küçüğümüze merhamet etmez ve büyüğümüzün hakkını tanımazsa bizden değildir."[1]

Hz. Peygamber kendi çocuklarının ve torunlarının ölümlerine şahit olmuş, merhamet duyguları coşmuş ve arkalarından gözyaşı dökmüştür. Çok sevdiği oğlu İbrahim' in ölümünde, namazda bile omzundan indirmediği kız torunu Ümame' nin ölümünde[2] çok müteessir olmuş, yüzü gözyaşlarıyla ıslanmıştır. *"Siz de mi ağlıyorsunuz Ey Allah' ın Rasûlu?"* diye soranlara: *"Bu gördüğün gözyaşları rahmet ve şefkat eseridir. Göz ağlar, kalp üzülür. Biz üzüntümüzü ancak Rabbimizin razı olacağı sözlerle ortaya koyarız. Ey İbrahim! Senden ayrıldığımız için çok üzgünüz"*[3] diye karşılık vermiştir.

Çocuklar anne-babalara verilmiş birer emanettir. Onlar çocuklarının bakım ve görümlerinden, yetiştirilmelerinden sorumludur. Bu çabalar aynı zamanda kulluğun da gereğidir. Bunun aksi davranışlar cezayı gerektirir. Hz. Peygamber bu hususta şöyle buyurmaktadır: *"Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri zayi etmesi kişiye günah olarak yeter."*[4] *"Bir kimse Allah'ın rızasını umarak aile bireyleri için bir harcama yaptığı zaman bu, onun için bir sadakadır."*[5]

Ana-Babanın çocuğun terbiyesinden sorumlu olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. Bir defasında şöyle söyler: *"Çocuklarınıza ikram edin ve terbiyelerini güzel yapın."*[6] Bir başka sefer de şöyle söylemektedir: *"Bir baba evladına güzel edepten daha efdal bir şey hediye etmez."*[7]

Hz. Peygamber çocukların ihtiyaçlarını karşılar, isteklerini yerine getirirdi. Hz. Ali'nin rivayetine göre; "Rasûlüllah bir gün kendisini ziyarete gelir ve yanlarında geceler. Hasan ve Hüseyin uyumaktadır. Bir ara Hasan ve ardında da Hüseyin su isterler. Hz. Peygamber derhal su kabına koşarak onlara su verir."

Hz. Peygamber çocuklar arasında adalete önem vermiş ve inananların da böyle davranmasını tavsiye etmiştir. Zira Hz. Peygamber'e göre çocukların ana-baba

---

[1]Ebû Dâvud, Edeb, 66.
[2]Buhârî, Cenâiz, 32, Merdâ, 9, Eyman, 9, Tevhid, 2, 25; Müslim, Cenâiz, 11; Ebû Dâvud, Cenâiz, 23, 24; Nesâî, Cenâiz, 22; İbn Mâce, Cenâiz, 53.
[3]Müslim, Fezâil, 62; Ebû Dâvud, Cenâiz, 23, 24.
[4]Ebû Dâvud, Zekat, 45.
[5]İbn Mâce, Ticaret 1; Nevevî, *Riyâzu's-Sâlihîn*, I, 330.
[6]İbn Mâce, Edeb, 3.
[7]Hâkim, *el-Müstedrek,* IV, 263.

üzerindeki haklarından biri de onlara eşit davranılmasıdır.[1] Oğullarından birine bir bağışta bulunan ve buna da Hz. Peygamber'i şahit tutmak isteyen bir adama Hz. Peygamber, diğer çocuklarına da aynı şekilde bağışta bulunup bulunmadığını sormuş adam bulunmadığını söyleyince *"Öyleyse o bağıştan geri dön, beni de bu işe şahit tutma; çünkü ben haksızlığa şahit edemem. Allah'tan korkunuz, çocuklarınız arasında adaletli davranınız"*[2] şeklinde uyarmıştır.

Hz. Peygamber sadece erkek çocuklar arasındaki adalete önem vermemiş; kız çocuklarını da erkek çocuklarla aynı seviyeye getirmeye uğraşmıştır. Cahiliye devrinde kız çocukları çok değersiz görülüyor onlara önem verilmiyordu. Özellikle alt tabakaya mensup ailelerde kız çocuklarına hiç itibar edilmezdi. Kız çocuklarına tüketici gözüyle bakılırdı. Bir de ilerleyen zamanlarda bazı hatalar yaparlar düşüncesiyle toplumda şeref ve itibarlarının zedelenmesinden endişe ederlerdi. Bu yüzden, çoğu kez kız çocuklarının hayatına bile bile son verirlerdi.[3]

Allah şu ayetlerde o dönemde kız çocuklarına hangi gözle bakıldığını şöyle anlatmaktadır: *"Aralarından birine bir kız çocuğu olduğu müjdelenince içi gamla dolarak yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki verdikleri hüküm ne kadar kötüdür!"*[4]

Peygamberimizin yanında bir adamın erkek çocuğu geldiğinde öpüp dizlerine oturtması kız çocuğu geldiğinde öpmeden dizine oturtması Hz. Peygamber'in dikkatini çekmiş Niçin ikisini bir tutmadın? diyerek adamı uyarmıştır.[5] Görüldüğü üzere Hz. Peygamber kız çocuklarına gösterilen sevgi ve ilginin erkek çocuklarına gösterilenden az olmaması, bu hususta da kız ve erkek çocukları arası adaletin sağlanması gereğini hatırlatmaktadır.

Peygamber Efendimiz' in uygulamaları ile İslamiyet, kız ve erkek çocukları arasındaki eşitsizliğe ve kız çocuklarının hakir görülmesine son vermiştir.

---

[1]İbn Mâce, Ticâret, 67.
[2]Buhârî, Hîbe, 12, 13, Şehâdet, 9; Müslim, Hîbât, 9–19; Ebû Dâvud, Büyû, 83; Nesâî, Nahl, 1; İbn Mâce, Hîbât, 1.
[3]Algül, *Peygamberimiz'in Şemaili Ahlak ve Âdâbı,* s. 117.
[4]16. Nahl, 58,59; 43. Zuhruf, 17. Ayrıca bkz. Fakirlik korkusuyla çocukları öldürenler hakkında; 81. Tekvir, 8, 9; 6. En'âm, 40, 151; 17. İsrâ, 31.
[5]Heysemî*, a.g.e.*, VIII, 156.

Peygamberimizin girişimleriyle kız çocukları da hak ettikleri saygın hayata kavuşmuşlardır.[1]

Hz. Peygamber öncelikle kendisi kız çocuklarına ihtimam göstermiş onlara kıymet vermiştir. Toplum içinde kız çocuklarını kucaklamış omzunda taşıyarak onlara nasıl davranılması gerektiğini göstermiştir. Kızı Zeyneb'in Ebu'l As'tan olma Ümâme adlı kızını omzuna alarak namaz kılardı. Ruküya varınca çocuğu tutup yere bırakır rukü ve secdesini yapar ayağa kalkarken çocuğu tekrar omzuna alırdı.[2] Namaz gibi önemli bir ibadete bir kız çocuğu omuzdayken başlaması, ikincil olarak kabul edilmiş bu cinsiyet için de bir şereftir. Çünkü onun Ümame'ye gösterdiği sevgi kız çocuklarını toprağa gömen bir toplumda alışılmış bir tutum değildir. Kendisine kız çocuğu müjdelenince öfkeden yüzü kapkara kesilen[3] insanların bulunduğu bir toplumda o; hem de kız çocuğundan olma bir kız torununa alışılmadık ikramlarda bulunuyor görülmemiş derecede bir ilgiyle değer vermiştir.

Kendi kızı Hz. Fatıma'ya davranışları da süregelen tutumlara hiç benzememektedir. Kızı Fatıma gelince ayağa kalkar, onun elinden tutar, onu öper ve kendi oturduğu yere oturturdu.[4]

Hz. Peygamber inananlara da kız çocuklarına iyi davranmanın getireceği uhrevi faydalara vurgu yaparak bakıp gözetilmelerini tavsiye etmiştir.

"Bir kimsenin üç kız çocuğu veya üç kız kardeşi bulunurda onlara güzel muamele eder ve onlara ihsanda bulunursa cennete girer." Yine iki parmağını birleştirerek şu sözü söylemiştir: *"İki kız çocuğa bakıp gözetenle cennette şu iki parmak gibiyim."*[5]

Hz. Peygamberin terbiyesinden geçenler öyle bir değişim geçirmişlerdir ki cahiliye de durum böyleyken, Hz. Hamza'nın şahadetinden sonra geriye bıraktığı bir yetim kız çocuğunun bakımını ve yetiştirilmesini üstlenmek hususun da ashabın yarışırcasına çekiştiklerini görmekteyiz.[6] Bu durum onun toplumu getirdiği nokta açısından manidardır.

---

[1]Algül, *Peygamberimizin Şemaili, Ahlak ve Adabı*, s. 118.
[2]Buhârî, Salât, 106, Edeb, 18; Müslim, Mesâcid, 41; Ebû Dâvud, Salât, 164–165; Nesâî, Sehv 13.
[3]16. Nahl, 58; 43. Zuhruf, 17.
[4]Buhârî, Menâkıb, 45, 25; Müslim, Fezâilü's-Sahabe, 98; Ebû Dâvud, Edeb, 155; Tirmizî, Menâkıb, 61.
[5]Tirmizî, Birr, 13.
[6]Buhârî, Sulh, 6, Megâzî, 44; Ebû Dâvud, Talak, 35.

Anne ile çocuk arasındaki ilişkilerin sürekliliği çok önemlidir. Bu ilişkiler gelişmenin temelini oluşturur.[1]Anneden mahrum olma, çeşitli düzeylerde davranış bozukluklarının nedenidir.[2] Genellikle ilk üç yaşta, çocuk anasının geçici ayrılığına birkaç hafta dayanabilir. Bebeklik çağında bu ayrılığın bir haftayı geçmemesi doğru olur.[3] Annenin rolü çocuğun gelişimi açısından bu derece önemli olunca Allah Rasûlu çocukların annelerinden ayrılmalarına şiddetle karşı çıkmıştır.

"Bir anne ile çocuğunu birbirinden ayıranları Yüce Allah kıyamet gününde bütün sevdiklerinden ayırır."[4]

Hz. Peygamber çocuklara sevgiyle yaklaşmış, onların ihtiyaçlarını karşılamış, mutlu ve güvenli çocuklar yetiştirmede gerekli tavsiyelerde bulunmuş her fırsatta onların haklarını korumuştur. Onları huzursuz edecek hiçbir davranışta bulunmamış ağlamalarına bile rıza göstermemiştir. Uzun uzun kılmaya niyet ettiği bir namazda çocuk ağlaması işitse hemen namazı kısa yoldan tamamlamış [5] çocuğu ağlamaya terk etmemiştir.

Hz. Peygamber çocukların gözyaşları karşısında çok hassastır. Ağlayan çocuk gördüğünde dayanamaz teselliye çare arardı. Sokakta ağlarken gördüğü küçük bir kız çocuğuna ağlama sebebini sormuş, bir evde hizmetçilik yaptığını, bir şey almak için gönderildiğini fakat verilen parayı kaybetiğini öğrenince kaybettiği kadar para vermiştir. Çocuğun ağlamasının kesilmediğini bu sefer de eve geç kaldığından dövülme korkusuyla ağladığını görünce elinden tutarak evine kadar götürmüştür.[6]

Yine Hz. Ebu Bekir'in İslamiyete girişinden sonra mutad olarak her gün evine ziyarette bulunan Rasûlüllah bir defasında küçük Aişe'yi kapının önünde ağlar bulur. Çocuğun ağlayışı karşısında gözleri dolan Hz. Peygamber ağlamasının sebebini sorar. Aişe, annesi Ümmü Rumman'dan şikayet edince gözlerinden yaşlar akar. Çocukla ilgilenmeye devam eden Rasûlüllah, Ümmü Rumman'ı görerek ebediyen ona kötü davranmaması hususunda söz alır.[7]

Hz. Peygamber çocuklara sevgisini göstermede çok cömert davranırdı. Fakat hiçbir zaman sevgisinin suiistimal edilmesine izin vermezdi. Her şey de dengeyi

---

[1]Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, s.15.
[2]Yavuzer, a.g.e., s. 17.
[3]Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, s. 43.
[4]Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 413; Tirmizî, Siyer, 17.
[5]Buhârî, Ezan, 65, 163; Müslim, Salât, 2, 10, 190, 191; Ebû Dâvud, Salât, 123; Nesâî, İmâmet, 35.
[6]Kış, İbn Kesir*, Şemailü'r-Rasûl,* s. 78.
[7]Hakim, *el-Müstedrek*, 4–5.

koruduğu gibi sevgi ve disiplin dengesini de her zaman korurdu. Torunları Hasan ve Hüseyin yaşları çok küçükken ellerini sadaka hurmasına uzattıklarında Allah Rasûlü'nün o hurmayı hemen ellerinden aldığını ve "Bize sadaka hurması haramdır."[1] diyerek onların yanlış bir davranışta bulunmalarını engellediğini görüyoruz.

Allah şöyle buyurmaktadır: *"Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır."*[2]

Büyük nimetler bir takım riskleri de beraberinde getirir. Evlat nimeti konusunda da dengeli hareket etmek gerekmektedir. Bu da onun iyi bir mümin olarak yetiştirilmesiyle mümkündür.[3]

Bu konu ile ilgili başka bir rivayette Hz. Fatıma hakkındadır. Hz. Fatıma boynunda bir gerdanlıkla Hz. Peygamber'in yanına geldiğinde Hz. Peygamber ona şöyle der: *"İster misin ki halk desin? Hz. Peygamber'in kızı elinde cehennemden bir zincir kolye taşıyor?"* Bu söz üzerine Hz. Fatıma kolyeyi satar, bir köle alıp azat eder, durumu daha sonra Hz. Peygamber'e iletir. O da şöyle dua eder: *"Fatıma'yı cehennemden koruyan Allah'a hamd olsun."*[4]

Başka bir yerde de sevgili kızının ganimet mallarından bir hizmetçi isteğini, ashabı Suffe'nin hakkına girme endişesiyle geri çevirmiştir.

Hz. Peygamber'in Muhammed'ül-Emin olarak tanınması, mesajını yetişkinlere ulaştırmada kendisine büyük kolaylık sağladığı gibi, çocuklarla olan olumlu insani ilişkileri de onların eğitimlerinde kendisini başarılı kılmıştır diyebiliriz.[5]

Zaten karşımızdaki insana saygı duymak, onun varlığını kabul etmek, önemli ve değerli olduğunu hissettirmek ve onları oldukları gibi benimsemek, gerçekçi ve doğal davranmak gibi olumlu insani ilişkiler, iletişimin temel koşulları sayılmaktadır.[6]

Hz. Peygamber çocuklara gerçek anlamda değer verir, onları kendisine muhatap kabul ederek şakalaşır, selam verir ve hal hatırlarını sorardı. Onların içine karışır, onlarla birlikte olurdu. Çocukların çekinip ürkmelerine sebebiyet verecek her çeşit

---

[1]Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 279; Müslim, Zekât, 161.
[2]64. Tegabun, 15; 8. Enfal, 28.
[3]Eraslan-Keleş, *En Güzel Örnek Hz. Peygamber*, s. 170.
[4]Nesâî, Zîned, 39; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 166.
[5]Sağlam, "Hz. Peygamber'in Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar", *Uludağ Ü. İlahiyat F. Dergisi*, c.XI, Sayı:2, s. 169.
[6]Haluk Yavuzer, *Çocuk Eğitimi El Kitabı*, s. 11.

tutumdan kaçınır, onların teklifsizce yanaşıp konuşmalarını teşvik edecek davranışlara ehemmiyet verirdi.[1]

Hz. Peygamber çocuklara çeşitli armağanlar alarak onları sevindirmiş, herkesin de böyle davranmasını tavsiye etmiştir. [2] Kendisine sunulan turfanda meyveleri öncelikle çocuklara ikram etmiştir. Ayrıca çocuk yaştaki sahabenin biatlerini kabul ederek[3] onlara önem verdiğini ortaya koymuştur. Çocuklara verdiği değerden ötürü onların oyununu çok önemli kabul etmiş, hiçbir zaman onları bu faaliyetten alıkoymaya çalışmamış bizzat kendisi çocukların oyununa katılmıştır.

Çocuk denince ister istemez üzerinde durulması gereken bir diğer konu da oyundur. Oyun, bir çocuğun hayatındaki en ciddi ve en önemli iştir. Oyunsuz çocuk eksiktir. Hayata yeterince hazırlanmamış, onun provasını yapamamıştır. Kişiliğin oluşumu ve gelişiminde oyunun önemi yadsınamaz. Bu yüzden yetişkinler çocuklara oyunları konusunda yeterince hürriyet tanımalı, onların oyunlarına müdahale de ısrarcı olmamalıdır. Çocuğun kendine güven oluşturmasında ana-babayla oyun içinde yaşanan tecrübelerin büyük bir payı vardır. Çocuk oyunla kendini ifade eder ve bir büyüğüyle oynayan çocuk, kendisini daha değerli hisseder.

Hz. Peygamber'in çocukların oyunları konusundaki tutumuna ve çocuklarla ilişkisine baktığımızda onun çocuk gelişimi konusunda ne kadar bilinçli hareket ettiğini ve çocukların gelecek günlere hazırlanmasında olumlu yönde katkılarda bulunmayı hiç ihmal etmediğini görebiliyoruz.

Hz. Peygamber çocukları gördüğünde onlar gibi çocuklaşır, onlarla oyun oynar, onları eğlendirirdi. Ya'la İbnu Müre' nin anlattığına göre bir davete gitmekte olan Hz. Peygamber yolda çocuklarla oynamakta olan torunu Hz. Hüseyin'i de beraber götürmek için yakalamak ister. Fakat çocuk bir sağa bir sola kaçmaya başlayınca Hz. Peygamber yakalayıncaya kadar onu takliden bir sağa bir sola koşarak peşinden gider. Tutunca elinin birisini ensesinin altına kor, ağzını ağzına dayayarak öper ve Hüseyin bendendir bende Hüseyin'den …." der.[4]

---

[1]Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, s. 157.
[2]İbn Mâce, Edeb, 3.
[3]Heysemî, *a.g.e.,* IV, 40, IX, 285.
[4]Hâkim, *el-Müstedrek,* III, 177.

Hz. Peygamber çocuklara hoşlanacakları latif isimler takar, onları öyle severdi. Enes'in küçük kardeşine Ebu Umeyr derdi. Enes'e de Zül Üzüneyn derdi.[1] Torunu Hasan'a luka (yaramaz) diyerek hitap etmiştir.[2]

Enes Resulullah'ı anlatırken *"Hz. Peygamber çocuklarla şakalaşmada insanların en ileride olanıdır."* demektedir.[3]

Muhammed İbn Rebi: *"Ben beş yaşındayken Hz. Peygamber bir kazandan ağzına su alarak püskürtmüştü"*[4] diye rivayet etmiştir.

Enes b. Malik şöyle rivayet etmektedir: "Rasûlu Ekrem ahlakı en güzel insandı. Biz çocukların arasına karışıp şakalaşırdı. Küçük kardeşim Ebu Umeyr'in oynadığı serçeyi andıran bir kuşu vardı. Bir gün bu kuş öldü. Rasûl-ü Ekrem kardeşimin üzüntüsünü görünce *"Ne oldu buna?"* diye sordu. *"Oynadığı kuş öldü onun için üzgün"* dediler. O zaman Hz. Peygamber: *"Ebu Umeyr! Ne yaptı Nugayr (yavru kuş)"* diye onun gönlünü aldı.[5]

Hz. Peygamber çocukla çocuk olur onları oynatır ve hatta birlikte oynar onları güldürürdü. Hz. Hasan Rasûlüllah'ın sakalı ile oynarken, o da ağzını açıp dilini çıkarır çocuğun ağzına sokarak mukabele ederdi.[6]

Hz. Cabir bir gün Rasûlüllah'ın huzuruna girdiğini, bu sırada Hasan ve Hüseyin'i bindirmiş olan Hz. Peygamber'in (dört ayak vaziyetinde) yürümekte olduğunu anlatmaktadır.[7]

Bir gün Rasûl-ü Ekrem torunu Hasan'ı omzuna bindirmişti. Onların bu halde gören Hz. Ömer Hz. Hasan'a hitaben: *"Ne güzel bineğiniz var."* der. Rasûl-ü Ekrem de *"Ya ne güzel süvariler onlar."* diye mukabelede bulunur.[8]

Oyunun çocuk için ne kadar ciddi bir iş olduğunu bilen Hz. Peygamber onlara oynamaları konusunda geniş bir hürriyet tanımış ve hiçbir zaman oyunlarını bozmamıştır.

---

[1]Tirmizî, Birr, 57.
[2]Ahmed b. Hanbel, *Müsned* II, 532; Buhârî, *el-Edebü'l Müfred*, s. 404; Buhârî, Libas, 60.
[3]Taberânî, *el-Mu'cemü's-Sağir*, II, 39.
[4]Buhârî, İlim, 18.
[5]Buhârî, Edeb, 81, 112; Müslim, Âdâb, 30; Ebû Dâvud, Edeb, 69; Tirmizî, Salat, 131; İbn Mâce, Edeb, 21, 34.
[6] Hâkim en-Nîsâbûrî, *Müstedrek*, III, 169; Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 404.
[7]Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* IX. 181; Hâkim, *Müstedrek*, III, 186.
[8]Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, IX, 181; Tirmizî, Menâkıb, 30.

Hz. Aişe küçük yaşta Allah Rasûlü'nün evine gelin gelmişti. Mahallenin kız çocuklarıyla oyun oynardı. Hz. Peygamber eve geldiğinde kız çocukları ondan çekinip şuraya buraya saklanırlardı. Hz. Peygamber ise onları teskin eder, oyunlarına devam etmelerini sağlardı.[1]

Ümmü Halid küçük bir çocukken babası ile birlikte Hz Peygamber'in yanına gelmişlerdi. O, Peygamber'in arkasına geçip peygamberlik mührüyle oynamaya başlayınca babası ona engel olmaya çalışmış Hz. Peygamber ise " Çocuğu kendi haline bırak" diyerek oyununu bozmak istememiştir.[2]

Hz. Hasan ve Hüseyin, Hz. Peygamber namazda iken gelip sırtına binerlerdi. Hz. Peygamber de başını kaldırınca düşmemeleri için eliyle tutardı.[3] Hz. Muhammed çocukların oyununu kendisi namaz içinde bile olsa korumaya çalışırdı. Namaz gibi önemli bir ibadet esnasında bile çocukların oyununu gözetmesi, buna hangi seviyede önem verdiğinin bir göstergesidir.

Şeddal İbni'l-Hâd şöyle anlatmaktadır:*"Öğle veya ikindi namazlarından biriydi. Torunu Hasan veya Hüseyin'i sırtına alan Rasûl-ü Ekrem yanımıza geldi. Mihraba geçti. Çocuğu yere koydu, tekbir alıp namaza durdu. Biz de arkasından namaza durduk. Allah'ın elçisi secdelerden birini gereğinden fazla uzatınca başımı kaldırıp baktım, birde ne göreyim; çocuk secdeye varan Rasûl-ü Ekrem'in sırtına çıkmamış mı? Hemen başımı yere koydum. Namaz bittikten sonra cemaat Ey Allah'ın elçisi! Secdelerden birini uzatınca başınıza bir hal geldi veya vahiy indi sandık dediler. Rasûl-ü Ekrem şöyle buyurdu: Bunların hiçbiri olmadı Fakat torunum namazda sırtıma bindi. O sırtımdan inene kadar öylece durdum. Acele edip oyununu bozmak istemedim".*[4]

Hz. Peygamber'in bu tavrı dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Bunda, çocuğun oyununa, ardından çocuğun kendisine verilen değeri, ona karşı beslenen sevgi, şefkat ve merhamet hislerini, çocuk eğitimi ve insana yaklaşım hususundaki yüksek bilinç seviyesini, tüm bunları sağlayacak kâmil insan olma güzelliğini yakalayabiliyoruz. Minik yavrunun gönlünü kırmadan, onun kişiliğini zedelemeden ve onu muhatap kabul ederek karşılıklı yaşanan sözsüz bir iletişim vardır burada. Oyunu bozulmamak suretiyle kendisine saygı gösterilen çocuk sağlıklı bir ruh potansiyeli ile saygın bir insan olur. Kendine güvenli sağlam bir kişilik geliştirmesi imkânı doğar.

---

[1]Müslim, Fezâilü's-Sahabe, 81.
[2]Buhârî, Cihad, 188, Menakıbı'l-Ensâr, 37; Libas, 22, Edeb, 17.
[3]Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid;* IX, 182.
[4]Nesâî, Tatbîk, 82; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 467; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 181.

Çünkü çocuk kabul edilmek ve onaylanmak ister. Eğer aile ortamı ona kendi benliğini tanımlama özgürlüğü veriyorsa, sağlıklı bir biçimde olgunlaşma yolunda gelişir[1] Çocuk ise, kendini en iyi oyun içinde ifade eder. Oyunu gözetilen çocuk kendisini ifadede desteklenen çocuktur.

Çocuktan herhangi bir konuda herhangi bir şey talep edildiğinde "anında boyun eğmesi, buyruğu yerine getirmesi beklenmemelidir."[2] Hz. Peygamber de çocukların isteklere uymaları konusunda hoşgörülü ve oldukça toleranslı davranmıştır. Enes'den gelen bir rivayet bu durumu açıklamaktadır:

"Resulü Ekrem insanların en güzel ahlaklısıydı. Bir gün beni bir hizmete gönderdi. 'Vallahi gitmeyeceğim' dedim. İçimden de Allah'ın elçisinin gönderdiği yere gitmeyi istiyordum. Dışarı çıktım, yolda oynayan çocukların yanına gittim. Bir de ne göreyim, Resulü Ekrem arkamdan gelip ensemi tutuvermiş. Yüzüne baktım: 'Enescik seni gönderdiğim yere gittin mi?' diye gülümsüyor. 'Evet, Ey Allah'ın Elçisi hemen gidiyorum.' dedim."[3]

Hz. Peygamber çocukların sosyal ve duygusal yönden gelişimlerini tamamlamaları ve kendilerine güveni olan şahsiyetli bir kişiliğe sahip olmaları için gerekli hassasiyeti göstermekteydi.[4] Çocuklara karşı davranışları çocuk eğitimine, devrinden beklenenin çok üstünde katkılarda bulunmuştur. O, çocuklar hatalı bir davranışta bulunduğunda baskıyla cezalandırma yolunu asla tercih etmemiştir. Çünkü bu tutum yanlış davranışın düzeltilmesi değil, ancak gizlenmesi neticesini verir. Zira eğitimde asıl olan cezalandırmak değil yanlış davranışı ıslah etmektir. Bu da ancak doğruyu çocuğa anlatıp ikna etmek ve özdenetim sağlamakla mümkün olur.

Çocuğa davranışının yanlışlığı kavratılabildiğinde, hiçbir otoritenin korkusu olmadan da bu hatadan uzak duracaktır. Bu da ancak çocukla doğru davranış üzerinde iş birliği yapmakla mümkün olabilir. Baskı veya ceza ise çocukta yalnızca savunma mekanizmasını devreye sokacak, işbirliği yerine uzlaşmazlık tavırlarını geliştirecektir. Sonuçta da olumlu tutum kazandırılmayacaktır. Oysaki disiplinde amaç, çocuğa

---

[1]Yavuzer*, Ana-Baba ve Çocuk*, s. 34.
[2]Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, s. 212.
[3]Müslim, Fezâil, 54; Ebû Dâvud, Edeb, 1.
[4]Sağlam, "Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar", *Uludağ Ü.İ.F.D.(*2002), XI, Sayı:2, s. 184.

davranışlarını düzenlemesini sağlayacak kendi kendini yönetme yeteneği kazandırmaktır.[1]

Bu açıdan Hz. Muhammed çocuklara hoşgörü ile yaklaşır bulundukları hatalı bir davranıştan ötürü onları azarlamaz, sadece yapılan işin yanlış olduğunu uygun bir ifade ile söylemek ve doğruyu göstermekle yetinirdi.[2] Çünkü bir kural olarak çocuğun kişiliği değil yanlış davranışı eleştirilmelidir.[3] Rafi adındaki bir çocuğun başından geçen şu olay konuyla yakından ilgilidir.

Rafi İbni Amr'l-Gıfâri anlatmaktadır*: Henüz çocuk iken bir hurma ağacı taşlamıştım. Beni Rasûlüllah'a götürdüler. Buyurdu ki: 'Ey oğulcuğum hurmayı niçin taşladın?' Ben, karnım açtı yemek için deyince Rasûlüllah: 'Yavrum! (bir daha acıkırsan) hurmayı taşlama, altına dökülenlerden ye' buyurdu. Sonra başımı okşadı. Allah'ım (bu yavrunun) karnını doyur! diye dua etti.*[4]

Ceza vermeden önce çocuğu dinlemek, yersiz, haksız ya da aşırı cezalandırma olasılığını azaltır.[5] Hz. Peygamber'in yaşanan bir problem karşısındaki ilk tavrı çocuğu dinlemek olmuştur. Yaptığı hatalı davranış ve nedenini çocuğun kendi ağzından dinledikten sonra çocuğa alternatif sunmakta,[6] bir daha acıkırsa dibine dökülenlerden yemesini tavsiye etmektedir. Böylece çocuğu, yapmaması gereken şeyler üzerinde yoğunlaştırıp sıkmak yerine ne yapabileceğini açıkça söyleyerek kızmadan düzeltme yoluna gitmektedir. Ebu Seleme' nin oğlu Ömer den gelen rivayette bu doğrultuda bir örnektir. Rivayet şöyledir:

"Ben Rasûlüllah'ın terbiyesi altında bir çocuk idim. Yemek yerken elim yemek kabının her tarafında dolaşırdı. Rasûlüllah bana: Ey oğul! (Yemeğe başlarken) Allah'ın adını an, sağ elinle ve sana yakın olan taraftan ye! buyurdu. Bundan sonra ben, her zaman besmele ile sağ elimle ve önümden yedim".[7]

Bu örnekte de çocuk ne yapması gerektiğini açıkça anlamıştır. Hz. Peygamber çocuğa ne yapacağını değil de ne yapmaması gerektiğini anlatmaya kalksaydı aynı neticeyi alamayabilirdi.

---

[1] Yörükoğlu*, Çocuk Ruh Sağlığı*, s. 214.
[2] Algül, *Peygamberimizin Şemaili, Ahlak ve Adabı*, s. 119.
[3] Yörükoğlu*, Çocuk Ruh Sağlığı,* s. 213.
[4] İbn Mâce, Ticarat, 67; Ebu Davud, Cihad, 85.
[5] Yörükoğlu, a.g.e. , s. 212.
[6] Öcal, *"Çocuk Terbiyesi ve Peygamberimizin Eğitim Metodu*", Diyanet Dergisi, Peygamberimiz Özel Sayısı, Ekim-Kasım-Aralık 1989, Cilt 25, Sayı:4, s. 179.
[7] Buhârî, Et'ime, 43; Müslim, Eşribe, 108.

Hataları kızmadan düzeltmesi ile alakalı son bir örnek de Ebu Mahzura'dan gelmiştir. Ebu Mahzura şöyle anlatmaktadır: "Biz on iki kişilik bir grup halinde Huneyn yolunda Peygamber'in grubuna rastladık ve onlara dâhil olduk. Namaz zamanı gelince müezzin, kafilesine ezan okumaya başladı. Biz de onun sözlerini alay makamında tekrarlayıp onunla eğleniyorduk. (Bu işte elebaşı bendim.) Peygamber sesimizi duymuştu. Bizi çağırıp 'kulağıma gelen ses kimin sesi' diye sordu. Kimse cevap vermeyince hepimizi ayrı ayrı dinleyerek imtihandan geçirdi. En sonunda benim olduğumu ortaya çıkardı. Öbürlerine gitmeleri için işaret ettikten sonra bana dönerek 'haydi ezan oku' dedi. Ben (hicabımdan başım eğik olarak) ayağa kalktım. Fakat bu kalkış boşa idi.Çünkü ezanı bilmiyordum. (Bir anda içim kin ve nefretle doldu.) O anda benim yanımda dünyanın en fena insanı Hz.Peygamber; en kötü işi de bana teklif ettiği bu işti. (Sükûtum üzerine) Rasûl-ü Ekrem ezanın sözlerini ve okunuş şeklini kelime kelime, cümle cümle bana öğretti. Sonra da elime içinde para olan bir kese sıkıştırdı ve eliyle alnımı yüzümü, göğsümü okşayarak 'barekallah' (Allah seni mübarek kılsın) dedi. 'Ya Resulallah! Mekke'de ezan okumama müsaade et dedim' 'ettim' buyurdu. Artık içimdeki bütün kötü düşünceler gitmiş yerini hudutsuz bir aşk ve sevgi doldurmuştu.[1]

Netice itibariyle her konuda olduğu gibi çocukları eğitme konusunda da Hz. Peygamber'in insani değerlere önem verdiğini, onları sevdiğini adaletli davrandığını, hoşgörüyle muamelede bulunduğunu, onlara değer verdiğini, kişisel gelişimlerini tamamlama konusunda onlara yardımcı olduğunu"[2] görmekteyiz.

3.2. Hz. Peygamber'in Kadınlara Yaklaşımı

3.2.1.Değer Açısından Kadın Cinsine Bakışı

Hz. Peygamber'in karşı cinsle münasebeti ve onu bir yerlere yerleştirmesi açısından kadına bakışında, hemcinslerinden farklı olarak bir ayrımcılık söz konusu değildir. Onun anlayışında insan nevinin diğer yarısını oluşturan kadınlar, erkeklerle birlikte hakları ve sorumlulukları dengeli bir biçimde paylaşmışlardır. Tebliğ ettiği Kur'an da erkek ve kadın inananlara, birlikte ve aynı mesafede hitap eder. Hz.

[1] Beyhakî, *Sünen,* I, 393.
[2] Sağlam, "Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar", *Uludağ Ü.İ.F.D.*(2002), c.XI, Sayı:2, s. 170.

Peygamber hem erkekleri hem de kadınları doğru yola çağırmıştır. Hz. Peygamber'e ilk inanan insan da, inancı sebebiyle ilk şehit edilen insan da bir kadındır. Kur'ân'daki emirlerin müzekker sigada kullanılması, bunlarla sadece erkeklere seslenildiğini göstermez. Bu durum Arap dilinin gramer yapısının bir özelliğidir. Kur'ân'da ne kadın ne de erkek hitap dışı tutulmuştur. Her ikisi de onun muhatabıdır.

Hz. Peygamber'in düşünce sisteminde erkek olmak bir üstünlük sebebi değildir. Çünkü Allah her şeyi çiftler halinde yaratmıştır.[1] İnsan cinsi de bundan farklı değildir.[2] Allah ilk insanı yarattıktan sonra ondan da eşini var etmiştir.[3] Erkek ve kadın Cennet'te birlikte imtihan edildikten[4] sonra yeryüzüne de birlikte gönderilmişlerdir.[5] Erkek ve kadın kendilerine eşit itibar edilmiş ve eşit potansiyelle teçhiz edilmiş insan türünün iki kategorisidir.[6]

Hz. Peygamber'in kadın ve erkeğin birbiri için ne anlam ifade ettiğine dair anlayışının temellerini Kur'an'da görüyoruz. Kur'ân insan cinsinin çiftler halinde yaratılmasının belli bazı sebepleri olduğunu söylemektedir. Bunlar eşlerin birbirlerine ısınmaları ve sevip şefkat göstermeleridir.[7] Ayrıca kadınlar ve erkekler birbirlerinin velileridir. (dost ve yardımcılarıdır.) [8]

Yaratılışla alakalı olarak her şeyden çifter çifter yaratılması, yaratılan her varlığın bir eşinin, o varlığın planının bir parçası olduğu anlamına gelir.[9] Bir bütünü oluşturan parçalar bir gerçekliği oluşturabilmek için birbirlerine bağımlıdırlar. İki parça birbirini tamamlar. Erkek kadın için, kadın da erkek için tamamlayıcıdır. Aralarında bulunan bu çözülemez bağı Kur'ân şöyle anlatır: *"Onlar sizin için, siz de onlar için birer elbisesiniz."*[10] Yani eşit potansiyele sahip iki parça birbirini bütünlemekte, eksiğini tamamlamakta ve birbirine kenetlenmesi halinde birbirleri için koruyucu olmaktadır. Erkek kadın için, kadın da erkek için bir sükûn kaynağıdır.

---

[1]78. Nebe',8; 20. Tâhâ, 53; 42. Şûrâ, 11; 43. Zuhruf, 12; 51. Zâriyât, 49.
[2]78. Nebe',8; 42. Şûrâ, 11; 30. Rûm, 21; 16. Nahl, 72.
[3]39. Zümer, 6; 7. Âraf, 189; 4. Nisâ, 1.
[4]2. Bakara, 35.
[5]2. Bakara, 36.

[6]Muhsîn, *Kur'an ve Kadın*, s.41.
[7]30. Rûm 21.
[8]9. Tevbe, 71.
[9]Muhsin, *a.g.e.* s. 51.
[10]2. Bakara,187

Hz. Peygamber bu iki parçanın birbirine eş oluşunu ve dolayısıyla eşit oluşlarını şöyle anlatır: "*Kadınlar erkeklerin eşit yarısıdırlar*."[1] Allah ilk insanı ve diğer insanları yarattı ve de onlara kendi nefislerinden eşler kıldı.[2] Bu eşlerin insanların kendi nefsinden oluşu bu eşlerle mahiyetlerinin bir olduğunu gösterir. Çünkü nefis bir şeyin kendisi bir şeyin cevheri demektir.[3] Cevheri, özü aynı olan iki şey birbirine eşittir.

Hz. Peygamber'in ifadelerinden erkek olsun kadın olsun kimsenin kazandığının zayi edilmeyeceğini anlıyoruz. Her ikisine de kazandıklarından bir pay ayrılmıştır Zira *Allah kimsenin suretine ve malına bakmaz; O,, ancak amellere ve kalplere bakar.*[4]

Hz. Peygamber erkek cinsinin fiziki açıdan kadın bedeninden bazı güçlü yanlarının olmasını kabulle birlikte mutlak üstünlüğün ancak takvada olduğunu düşünmektedir. [5]"Takva ise, bütünleşmiş ahlaki davranıştaki gayet nazik dengeye denir. Tamamen mezcolmuş ve bütünleşmiş insan şahsiyeti ve bütün olumlu parçaların birleştirilmesiyle meydana gelen kararlılık (sebat) demektir."[6] Bu seviyeye ulaşan insanın erkek olsun kadın olsun üstünlüğünden söz edilebilir.

Hz. Peygamber'e isnad edilen bazı sözlere bakıldığında erkek hegemonyasını hatırlatan ifadelerle karşılaşılmaktadır. Bu ifadelerden Hz. Peygamber'in kadın cinsini baskılayıp erkek egemenliğini artırma gayesi güttüğü iddia edilebilir mi? Bu konuda bir karara varmak için kadının kocasına secde etmesinden bahseden rivayeti inceleyelim: *"Eğer bir kimsenin diğer bir kimseye secde etmesi caiz olsaydı, üzerindeki hakkının büyüklüğünden dolayı kadının kocasına secde etmesini emrederdim. Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, şayet kocasının ayağından başında saçlarının ayrıldığı yerine kadar irin ve iltihapla kirlenmiş yara olsa, sonra kadın ona yönelse ve kocasını diliyle yalasa onun hakkını ödeyemez."*[7]

Kadının kocasına secde etmesi konusunda farklı lafızlarla başka rivayetler de gelmiştir[8]. Allah'tan başkasına secde etmenin şirk olması bir tarafa, kocanın karısı üzerindeki haklarından bahseden bu hadislerde Hz. Peygamber'in mübarek ağızlarına

---

[1]Ebû Dâvud, Tahâre, 94.
[2]16. Nahl, 72: Allah sizin için kendi nefislerinizden eşler kıldı. Ayrıca bkz. 30. Rûm, 21; 3. Âl-i İmrân, 195; 4. Nisâ, 1; 7. Âraf, 189; 39. Zümer, 6; 6. En'am, 98.
[3]İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 236;
[4]Müslim, el-Birr ve's-sıla, 34.
[5]49. Hucûrat, 13.
[6]Fazlurrahman, a.g.e. s.75.
[7]Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 158, 159.
[8]Ebû Dâvud, Nikâh, 40; Tirmizî, Radâ', 10;İbn Mâce, Nikâh, 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 76; Dârimî, Salât, 159.

yaraşmayan ve insanlar üzerinde tiksinti doğuracak ifadeler bulunmaktadır. "Bunlardan bazılarının isnadlarında hadis uyduran kimselerle çok zayıf raviler vardır. Bu rivayetlerin metinlerinde de, ravilerdeki zabt kusurlarından kaynaklanan önemli problemler bulunmaktadır. Tüm bunlara dayanarak diyebiliriz ki bu sözlerin Hz. Peygamber tarafından söylenmesi imkân dâhilinde değildir."[1]

Hz Peygamber'in söylemiş olması ihtimali bulunmayan yukarıdaki sözlere dayanan bazıları Hz. Peygamber'i çok katı ve anlayışsız bir kimse olarak tanıtmak istemektedir.[2] Oysaki Hz. Peygamber yumuşak kalpli ve nezaket sahibi bir insandır.

Kadının kocasına secdesi hakkında hadis olduğu iddiasıyla söylenen sözler Hz. Peygamber'in kendi felsefesiyle çelişecek şekilde kadının kocasına mutlak itaatini gerekli kılmaktadır. Hz. Peygamber bütün fertlerin yaptıklarının sorumluluğunu taşıdığını düşünmektedir Oysaki kadının Allah'a itaat etmesi gibi kocaya mutlak itaatini emretmesi bu anlayışa terstir. Bu düşünce temelde Kur'ân'ın ruhuna da aykırıdır. Bu durumda kadının sorumluluğunu yerleştirecek yer bulamayız. Kadın: 'Allah'ım kocam böyle istedi, şöyle yaptım, bundan sonra da şu emrini yerine getirmeyi ihmal ettim' deyince Allah: 'Madem kocan öyle istedi öyleyse seni affettim mi diyecektir? Eşit işe, eşit ceza ve mükâfat varsa neden hayırda ve şerde kadının eli kocasının bağı ile bağlansın. Allah bunu kabul etmez. Herkes ferttir ve özgür iradesi, kişisel ahlaki sorumluluğu vardır ve bununla da karşılık görür.

Kur'ân'da hiçbir şekilde bir kadının kocasına mutlak itaatinin emredilmemesi, kocaya itaatin iyi kadınların özelliği olduğundan bahsedilmemesi, [3]bunun İslam cemaatine dâhil olmalarının (biat) bir gereği olduğuna dair bir şartın olmaması[4] metin ve sened açısından problem taşımayan hadislerde de buna dair bir değininin bulunmaması Hz. Peygamber'in kadınlardan böyle bir beklentisi olmadığını ortaya koymaktadır.

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber değer açısından kadını erkekten ayrı tutmamakta sorumluluk ve mükafatta eşit bireyler olarak görmektedir.

---

[1] Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, s. 311.
[2] Ateş, *a.g.e.*, s. 295.
[3] 66. Tahrim, 5.
[4] Muhsin, *a.g.e.,* s.133. Ayrıca bkz: 60. Mümtehine, 12.

3.2.2. Karşı Cinsle İlişkiler Konusunda Yaklaşımı

Hz. Peygamber'in varlığa karşı duruşu, insanlara ve diğer tüm canlılara muamelesi rıfk ve yumuşaklık üzerine kurulmuştu. Yine o, bizzat Allah tarafından yumuşak davranmakla emredilmiştir.[1] Hz. Peygamber'in en önemli karakter özelliklerinden biri, onun sonsuz merhameti ve müsamahasıdır. Hz. Aişe'ye hitaben şöyle demektedir: "*Ey Aişe yumuşak ol. Zira Allah ehli beyte hayır dilediği zaman onlara yamuşaklık bahşeder*."[2]

Yukarıdaki hadiste kullanılan Ehli Beyt terkibi Hz.Peygamber'in kendi ailesine delalet edeceği gibi aile içi münasebetlere de delalet eder. Yani bir evde yumuşak muamele geçerli ise orada hayır vardır. Bunun zıddı ise 'yumuşak muamele bulunmayan ailede hayır yoktur' şeklinde ortaya çıkar.

Allah Hz. Peygamber'de inananlar için güzel örnekler olduğunu belirtmekte ve insanları onun ahlakına çağırmaktadır.[3] İşte kendisi güzel bir numune olarak bize sunulan son Peygamber, içinde kadınların da bulunduğu mü'minlere karşı çok merhametlidir.

"*And olsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız O'na çok ağır ve güç gelir. Size çok düşkündür. Mü'minlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir*."[4]

Rasûl-ü Ekrem kadınlara o derece müşfik ve merhametliydi ki onları çabuk kırılabilecek şişelere benzetmekde ve onlar hakkında dikkatli olunmasını istemekteydi. Onun kadınlara karşı incelerden ince tutumunu anlatan şu ifadeleri kayda değer buluyoruz:

Enes'den gelen bir rivayette şöyle söylenmektedir: Rasûlüllah'ın (Kafilenin yürüyüş temposunu ezgileriyle canlı tutan bir kölesi vardı. Adı Enceşe idi. Bu zat güzel sesli birisi idi. Rasülüllah (s.a.v) O'na: "*Ey Enceşe ağır ol! Şişeleri kırma– veya şişeleri sevk ederken ağır ol- dedi. Şişe ile zayıf kadınları kast ediyordu*"[5]

Kendisine bu dünyada sevdirilen iki şeyden birinin kadın olduğunu söylemekte ve onlara olan itibarı namazdan sonra ilk sıraya koymaktadır. "*Şu dünya hayatında iki şey*

---

[1] 3. Âl-i İmrân, 159.
[2] Ahmed b. Hanbel*, Müsned*, VI, 71, 104, 105.
[3] 33. Ahzab, 21.
[4] 9. Tevbe, 125.
[5] Buhârî, Edeb 90, 95, 111, 116; Müslim, Fezâil, 70 .

bana hoş göründü. Kadınlar ve güzel koku; bununla beraber namaz kılmak gözümün nurudur"[1]

Hz.Peygamber (s.a.v) diğer hanımlarını da çok sevip değer vermekle birlikte Hz. Hatice'nin onun yanında gerçekten büyük itibarı vardı. Ona olan sevgisi ve iltifatı vefatından sonra da devam etmiştir. Peygamber kendisine bir hediye getirildiği zaman şöyle derdi:

"*Bunu falan hanıma götürün, çünkü o zevcem Hatice'nin arkadaşı idi. Bunu da falan hanımın evine götürün; çünkü o Hatice'yi severdi*."[2]

Hz. Peygamber'in hanımlarla ilişkisi konusunda gösterdiği onca hassasiyete rağmen kimi çevrelerce onun kadınları dövmeyi ve onlara karşı şiddet uygulamayı emrettiği şeklinde iddialarda bulunulmaktadır. Oysaki Hz. Peygamber'in uygulamalarında kesinlikle kadına şiddete rastlamıyoruz. Îlâ hadisesinde peygamber hanımlarına boşanma hususunda izin veren bir ayet inecek ölçüde önemli sayılacak hadiseler yaşanmıştı.[3] Bundan başka Hz.Aişe'ye yapılan iftira (ifk) hadisesinde de,[4] Hz.Peygamber'in hiçbir şekilde Hz.Aişe'ye el kaldırdığını görmüyoruz. Oysa ki zina, diğer bütün suçlardan daha büyüktür.

Hz. Peygamber kadına şiddeti tavsiye etseydi önce kendisi bu durumlarda uygulardı. Hz. Peygamber'inkadına şiddeti onayladığına dair şöyle bir rivayet ileri sürülmektedir:"*Adama karısını dövmesinin sebebi sorulmaz* "[5]

Yukarıdaki hadis, Ebû Dâvud'un Sünen'inde şu senetle gelmektedir: "Züheyr ibn Harb, Abdurrahmân bin Mehdî, Ebû Avâne, Dâvud ibn Abdillah el- Evdî, Abdurrahmân el Müslî, Eş'âs bin Kays, Ömer bin Hattâb"

Yine aynı hadisi İbn Mâce bazı ilavelerle şöyle rivayet etmektedir:

"*Ben bir gece Ömer'e misafir oldum. Gece yarısı olunca Ömer kalkıp karısını dövmeye başladı. Ben onları ayırdım. Ömer yatağına dönünce bana: 'Ey Eş'as Rasûlüllah'dan işittiğim şeyi belle: 'Adama karısını niçin dövdüğü sorulmaz, vitir namazını kılmadan uyuma' ravi demiştir ki ben üçüncü cümlesini unuttum*" [6]

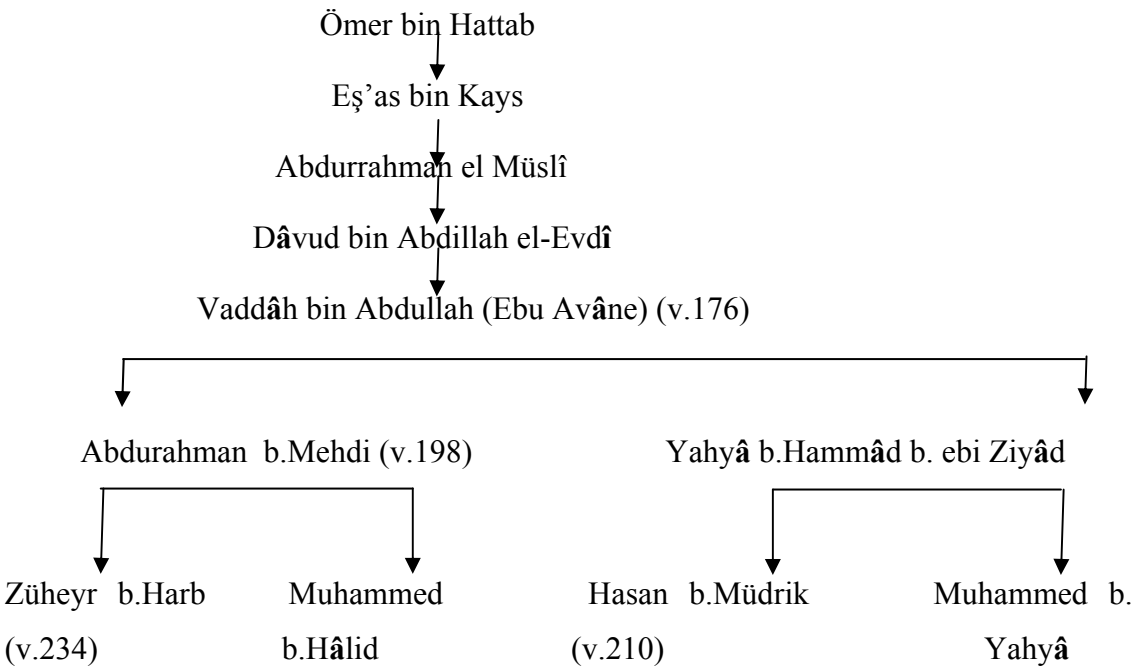
[1]Nesâî, İşretü'n-Nisâ, 1.
[2]Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 246.
[3]Müslim, Talak 34; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 66.
[4]24. Nûr 11–20.
[5]Ebû Dâvud, Nikâh, 43.
[6]İbn Mâce, Nikâh, 51.

Bu rivayetin senedi de şöyledir: "Muhammed ibnü Yahyâ, Hasan ibnü Müdrik et –Tahhân, Yahyâ ibn Hammâd, Ebû Avâne, Dâvut ibn Abdillah el-Evdî, Abdurrahmân el-Müslî, Eş'as bin Kays".

Her iki hadisin ravilerinden Abdurrahman el Müslî'nin, Eş'as ve Ömer tariki ile gelen söz konusu hadis dışında başka rivayeti bilinmemektedir. Abdullah el Evdî bu kişiden yaptığı rivayette yalnız kalmıştır.[1] Hâkim, Abdurrahmân el Müsli'yi sağlam kabul etse de Ebul Feth El-Ezdî onu zayıf raviler arasında saymış ve durumunun şüpheli olduğunu söylemiştir.[2]

Yine her iki rivayetin ortak ravilerinden biri olan Ebu Avâne hakkında, İbnu Main, 'Okuması vardır ancak yazması yoktur' demektedir. Pek çoğu onu sika kabül etse de Ebu Hâtim onun kitaptan naklettiklerinin sahih olduğunu fakat hafızasından naklettiklerinde büyük hataları olduğunu söyelemektedir. Katade yazısı olmadığı için Ebu Avâne'nin zayıf kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir.[3]

Yukaridekilere göre hadisin bize geliş yolu şöyledir:

Rivayetin İbnü Mâce'de bulunan ve Yahya bin Hammat'tan gelen ikincisinin ravilerinden Hasan bin Müdrik yalancılıkla suçlanmıştır. Ebu Davud onun kezzab olduğunu; Fahd bin Avfın hadislerini alıp Yahya bin Hammat adına değiştirdiği bu

[1] Zehebî, *Mizânu'l–Îtidâl*, IV, 332.
[2] İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 418.
[3] İbn Hacer, *a.g.e*., VI, 74.

yüzden metruk olduğunu belirtmiştir.[1] Hasan bin Müdrik daha çok, isnad uydurmuştur. Fakat bu da bir uydurma çeşididir.[2]

Görüldüğü gibi adama karısını niçin dövdüğü sorulamayacağını söyleyen hadislerin isnadında problemler vardır. İsradlarında zayıf hatta kezzab raviler yer alır. Ayrıca hadisin metni de hem Kur'an'da hem de sünnette hiçbir şekildie açıklama bulamamaktadır. Böyle problemli bir hadisin de delil olarak kullanılamayacağı açıktır, zira problem hem metinde hem de senettedir.

Yine diğer bir hadiste şöyle buyurulmaktadır:

"Kadınlar konusunda Allah'tan korkun. Onları Allah'ın emaneti olarak aldınız. Allah'ın kerimesi ile ferçlerini helal kıldınız. Sizin onlar üzerindeki hakkınız yataklarınızı istemediğiniz kişilere çiğnetmemeleridir. Eğer bunu yaparlarsa, onları şiddetli olmayacak şekilde dövünüz. Onların sizin üzerinizdeki hakları ise, maruf vech ile rızıklandırılmaları ve giydirilmeliridir."[3]

İki hadisten şu anlaşılmalıdır ki, kadınlar erkeklerin sahip olduğu bir eşya, üzerinde her türlü tasarrufta bulunabilecekleri bir meta değildir. Bunu " Siz onların hiçbir şeyine malik değilsiniz sözünden anlıyoruz " Dolayısıyla kendilerine itaatsizlik bahanesiyle dövülmelerine imkan yoktur, ancak erkek kendisinin şerefi aleyhine işlenmiş çok büyük bir çirkinlik durumunda, başka değil, ancak hafifçe dövebilir denmektedir. Hadiste geçen "*şiddetli, eziyet verici olmayacak şekilde*" ifadesi o toplumda zaten mevcut olan sakatlayıcı ve büyük zarar verici kadın dövme uygulamasını iyileştirme, en azından yumuşatma amacına yönelmektedir. Yoksa bundan murat edilen kadın dövmeyi teşvik etmek değildir.

Yine Peygamber'in arkadaşlarının kadınlara karşı alışageldikleri ve bir türlü kurtulamadıkları tutumu ve Hz. Peygamber'in buna karşı tepkisini gösteren aşağıdaki rivayeti kayda değer buluyoruz:

"*İyaz bin Abdillah'tan rivayet edildiğine göre, Rasûlüllah 'Allah'ın cariyelerini (kadınlarınızı) dövmeyiniz' buyurdu. Ömer Rasülüllah'a geldi 'Kadınlar kocalarına karşı cüretkar hareket ediyorlar' dedi. (Bunun üzerine Rasulullah) onları dövmeye ruhsat verdi.Bunun üzerine Rasûlüllah'ın ailesine bir çok kadın gelerek kocalarını şikayet ediyorlardı Bu durumu gören Hz Peygamber 'Yemin olsun al-i Muhammed'i bir*

[1]Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VI, 324; Zehebî, *a.g.e.*, II, 274, 275.
[2]el-Halebî, *Keşfu'l-Hasîs*, s. 95.
[3]Dârimî, Menâsık, 34.

çok kadın dolaşıp kocalarını şikayet ediyorlar. Onlar (kadınları dövenler) sizin hayırlarınız değiller' buyurdu."[1]

Görüleceği üzere Hz.Peygamber kadınların dövülmesinin çirkinliğini açık bir şekilde ifade etmektedir. Fakat Hz.Peygamber'in arkadaşlarından bazıları hanımları ile aralarında çıkan problemleri çözmede uzun yıllardır alışkanlık, hatta huy haline getirdikleri dayağı kullanmadan yapamamaktaydılar. Bir anlamda kadınlarla iletişim becerilerinde yetersiz olduklarını itiraf etmiş olmaktaydılar. Bu çerçevede Peygamber de onlara geçici ruhsatlar vermiştir. Fakat her fırsatta kadın dövme adetinin terk edilmesini emretmeye devam etmektedir.

İşte kadına böyle önem veren, itibar gösteren, namazdan sonra en değerli varlık olarak kadını gören, çabuk incineceklerini düşündüğü için son derece müşfik ve merhametli davranan, alemlere rahmet olarak gönderilmiş, içinde kadınların da bulunduğu mü'minler topluluğuna son derece düşkün olan[2] Rahmet Peygamberinin kadınlara şiddeti ve onların incitilmesini emretmesi mümkün değildir. O, hayatı boyunca, ne bir köleye ne de bir kadına bir fiske dahi vurmamıştır.[3] Böyle bir insandan dolayı kadınların eziyet görmesi düşünülemez.

Hz.Peygamber dayağı boşanma sebebi olarak görmüştür. Kocasından dayak yiyen Ümmü Cemil bint Abdillah durumu Hz.Peygamber'e bildirir. Allah Rasûlü onu ve kocasını karşısına alır ve eşinden ayrılmak isteyip istemediğini sorar. Daha sonra kocası Ümmü Cemîl'den ayrılır.[4]

Görüldüğü üzere Allah Rasûlü hayatında hiçbir kadına karşı kötü muamelede bulunmadığı gibi kendi arkadaşlarının hanımlarına karşı şiddet uygulamalarını da tasvip etmemiştir. Hatta eşini döven erkeklere kısas uygulamayı bile düşünmüştür.[5]

Hz. Ömer ve hanımı arasında geçen şu aşağıdaki dialog Hz.Peygamber'in hanımları ile ilişkisine ve onlara olan eşsiz müsamahasına, bunun yanında da bir kısım arkadaşlarının bir türlü kurtulamadıkları kadın tasavvuruna güzel bir işaret taşımaktadır:

"*İbn Abbas'tan Hz. Ömer şöyle dedi. Biz Kureyş toplumu olarak kadınlara galiptik. Medine'ye geldiğimizde bir kavimle karşılaştık ki, kadınları onlara galebe*

---

[1]Ebû Dâvud, Nikâh, 43; İbn Mâce, Nikâh, 51.
[2]9. Tevbe, 125.
[3]Müslim, Fezâil, 79; Ebû Dâvud, Edeb, 4; İbn Mâce, Nikah, 51.
[4]İbn Hacer, *el İsâbe,* VIII, 181.
[5]Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, IV, 83; Vahidî, *Esbabu'n-Nüzul*, s. 125.

ediyordu. Bizim kadınlarımız da onlardan bunu öğrenmeye başladılar. Bir gün karıma öfkelendim baktım bana karşı mırıldanıyor, mırıldanmasını münasip görmedim, azarladım. 'Benim mırıldanmamı niye münasip görmüyorsun? Vallahi Peygamber hanımları bile ona karşı mırıldanıyorlar, hatta birisi o gün geceye kadar yanına uğramıyor. 'Ben de gönlümden doğrusu onlardan böyle yapan muhakkak mahrûmiyet ve hüsrâna düşer' dedim."[1]

Yukarıdaki rivayet biraz farklı ifadelerle şu şekilde de kaydedilmiştir:

"*İbn Abbas'tan Hz. Ömer şöyle dedi: Cahiliye döneminde kadınları bir şeyden saymazdık ta ki; Allah Teala, onlar için indirdiğini indirene kadar ve haklarında verdiği payı verinceye kadar. Ben kendi kendime bir iş ile düşünürken karım bana: Şöyle şöyle yapsan dedi. Ben de 'Senin neyine lazım? Benim düşündüğüm bir işte senin sorumluluğun da ne oluyor?' Dedim. Bana 'Ey Hattab oğlu! Sen kendine karşı gevezelik yapılmasını istemiyorsun, halbuki senin kızın Rasülüllah'a karşı mırıldanıyor hatta o günü öfkeli bırakıyor*."[2]

Kur'an'nın toplumun yarısını oluşturan kadının statüsünü yükseltmesi ve Allah Rasûlü'nün tutumu pek çoğunu kadınlar konusunda dikkatli olmaya itiyordu: Abdullah bin Ömer şöyle demektedir.

"*Hz. Peygamber hayatta iken hakkımızda ayet iner korkusuyla hanımlarımıza ellerimizi ve dilimizi uzatmaktan sakınırdık. Hz. Peygamber vefat edince dilimizi ve ellerimizi onlara uzattık*."[3]

Yine bu bağlamda Hz. Peygamber mü'minlerin en hayırlılarının ve kamil ahlaka sahip olanlarının hanımlarına en iyi davrananlar olduğunu söylemekteydi:

"*İman bakımından mü'minlerin en kamili, ahlakı en güzel olandır. Sizin en hayırlınız hanımlarına karşı en hayırlı olandır*."[4]

"*Sizin en hayırlınız, eşine karşı hayırlı olanınızdır. Ben, sizin içinizde ailesine karşı en iyi davrananızım*."[5]

---

[1]Müslim, Talâk, 34.
[2]Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 66.
[3]Buhâriî, Nikâh, 80 .
[4]Tirmizî, Radâ, 11.
[5]Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, II, 9.

Rahmet Peygamberi, insanlar arasında ayrılık ve çatışma çıkarmak için gönderilmemiştir. O, insanlar arası muamelelerinde kolaylık ve af yolunu tutmakla emredilmiştir. Dolayısıyla kendisini örnek kabul etmeleri gereken mü'minler de öyledir.

"*(Habibim) Sen kolaylığı tut. İyiliği emret, cahillerden yüz çevir*."[1]"*Kızdıkları zaman af edenler mü'minlerdir*."[2]

Kur'an'da, karı koca arasında geçimin çok önemli olduğu ve uyumsuzluk görülen noktalara yeni bir bakışın gerçekleştirilmesinin önemi vurgulanmaktadır.

"*Onlarla (karılarınızla) iyi geçinin. Eğer kendilerinden hoşlanmadınızsa, olabilir ki bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onda bir çok hayır takdir etmiş olur*."[3]

Allah Rasulü müslümanın kim olduğunu açıkça şu sözleriyle ortaya koymaktadır:

"*Müslüman, diğer müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir*." [4]

Buna göre hanımlarına kötü söz söyleyenler ve onları dövenler burada tarif edilen müslüman statüsüne girmemektedirler.

Bir kişinin diğerine herhangi bir şekilde vurması da gözardı edilecek bir durum değildir. Ebu Hureyre'den gelen rivayetlerde Allah Rasülü şöyle buyurur:

"*Her kim diğerine bir vuruşla vurursa; Kıyamet günü ondan kısas alınır."*[5] *"Kim haksız yere döverse, Kıyamet günü'nde ona kısas yapılır*."[6]

Hz. Peygamber, kadın dövmeyi yasaklayan şu hadisinde bu işi yapanları kendi mantıklarından vurmakta, utanma duygularını harekete geçirmeye çalışmaktadır.

"*Sizden biri hangi düşünceyle hanımını köle dövercesine dövmeye tevessül eder? Akşam olunca aynı yatakta yatmayacaklar mı*?"[7]

İbn Hacer yukarıda hadisin çeşitli vecihlerini şerh ettikten sonra şu neticeyi çıkarır:"Bu hadis kölelerin tedibinde şiddetli darbe cevaz ifade ettiği gibi, kadınların tedibinde şiddete başvurmadan dövmenin cevazına ima var." [8]

---

[1]7. Âraf , 199.
[2]42. Şûrâ, 37.
[3]4. Nisâ, 19.
[4]Tirmizî, Kıyâmet, 17.
[5]Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, I, 201.
[6]Buhârî, *a.g.e.*, I, 201.
[7]Buhârî,Tefsîr, Şems, 1, Enbiyâ, 17, Nikâh, 93, Edeb, 43; Müslim, Cennet, 49; İbn Mâce, Nikah, 51.
[8]İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, IX, 265.

İbn Hacer'in bu tespitinin ne kadar tutarsız olduğu ortadadır. Bu yorumda ataerkil zihniyetin tesirini görmek mümkündür. Halbuki kölesini döven Ebu Mesud'a Hz.Peygamber'in tepkisi şu şekilde olmuştur:

"Ebu Mesud'dan rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: "*Kendi kölemi dövüyordum, arkamdan şöyle bir ses duydum. Ey Ebu Mes'ud! Bil ki senin köleye güç yetirmenden çok Allah'ın gücü sana yeter. Döndüm bir de ne göreyim, O kişi Rasûlüllah'tır. Dedim ki, Ya Rasûlüllah! Artık bu köle Allah rızası için hürdür. Bunun üzerine: Böyle yapmamış olsaydın sana Cehennem ateşi dokunurdu, yahut seni ateşin alevi yalardı, buyurdular*"[1]

Burada dikkatimizi çeken bir nokta var ki, kayda değerdir. Rivayetten anlaşıldığına göre Allah Rasûlü, kölenin haklı mı haksız yere mi dövüldüğünü bilmeden Ebu Mesud'u uyarmaktadır. Öyleyse köle dövmenin hiçbir gerekçesi olamaz. Köle dövmek bile gerekçeye ihtiyaç göstermeksizin yasaksa insanın karısını dövmesi nasıl kabül edilebilir? Ayrıca hadis bu işi yapanları en büyük ceza olan Cehennem ateşi ile korkutmaktadır.

Hz.Peygamber kendisine kadının kocası üzerindeki hakkını sormak için gelenlere erkeğin, karısının yeme-içme, giyinme gibi maddi ihtiyaçlarını karşılaması yanında, kendisine iyi davranması, kötü söz söylememesi ve onu yalnız bırakmaması gibi manevi ihtiyaçlarını da karşılaması gerektiğini söylemektedir. Bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"*Behz bin Hakim'den bana babam haber verdi, o da dedemden duymuş, dedem demiş ki: Rasûlüllah'a ey Allah'ın Rasûlü kadınlarımıza ne yapalım ve ne yapmayalım? dedim. Rasûlüllah: Ekin tarlana (ailene) dilediğin gibi yakın ol, yediğinden onu da doyur, elbise diktiğinde ona da al, sen çirkinsin diye yüzüne karşı söyleme ve dövme, buyurdu*."[2]

Bir adam Peygamber'e kadının kocası üzerinde hakkı nedir? diye sordu. Efendimiz:

"*Kocasının yemek yediği zaman ona da yedirmesi ve elbise edindiği zaman onu da giydirmesidir. Sakın (karısının) yüzüne vurmasın, (onu) takbih etmesin ve ev içi (aynı yatakta yatmak müstesna) terketmesin*." buyurdu. [3]

---

[1]Müslim, Eyman, 34, 35; Ebû Dâvud, Edeb, 123.
[2] Ebû Dâvud, Nikâh, 42.
[3] İbn Mâce, Nikâh, 1850.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz: Allah Rasûlü kadınların incitilmesini kesinlikle yasaklamıştır.Ancak ashabından bazıları kendilerinde bu tür hareketler meydana gelmesine engel olamamaktaydılar. Bunun için Allah Rasulü, bunlara kimi yerde göz yumarken kimi zamanda bu konudaki kollektif şuur dışı yapılanmayı[1] ayıklayarak, yererek yahutta kendisine özendirerek değiştirmeye çalışmaktadır. Mesela kadınlara kötü davranaların alçak (leim) karakterli insanlar olduıgunu belirterek yererken; onlara iyi davrananların ise al-i cenap insanlar olduğu söyleyerek yüceltmiştir.[2] Ayrıca hanımlarını dövenlerin mü'minlerin hayırlıları olmadıklarını açıkça ifade etmiştir.[3] Tüm bunlardan anlaşılan Allah Rasûlü 'nün Cahiliyeden kalma bu çirkin adeti değiştirmeye çalıştığıdır. Fakat insan psikolojisini de yabana atmayan Hz.Peygamber, bu konudaki bakış açısını değiştirmek ve insanlara yeni bir bakış kazandırmak için onları eğitmeye çalışmaktadır..

Hz.Peygamber müslüman kadınının durumunu günden güne iyileştirmeye çalışmıştır. Bu birden bire meydana getirilmemiş zaman içinde kümülatif olarak oluşmuştur. Ancak onun vefatından sonra bu gelişmenin kısmen durduğunu, kimi yerde de gerilediğini söyleyebiliriz. Oysa ki Hz.Peygamber'in düşüncesi ve amacı bu değildi. Onun vefatından sonra kadının konumunun iyileştirilmesi çabaları devam ettirilmeliydi. Fakat böyle olmamış İbn Ömer'in dediği gibi Allah Rasulü hayatta iken vahiy gelir korkusuyla ellerini ve dillerini kadınlara uzatmayanlar onun vefatından sonra buna teşebbüs etmişlerdir.[4]

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Hz.Peygamber'in anlayışında erkek ve kadın birbirinin tamamlayıcısıdır. Bir bütünün parçalarının birbirine düşman olması düşünülemez. Bu bakımdan Hz. Peygamber erkekler ve kadınları birbirini bütünleyen eşit parçalar olarak görmüş etrafındaki hanımlara da her zaman sevgi, şefkat ve merhamet duyguları ile muamelede bulunup değer verdiğini hissettirmiştir.

---

[1]Kolektif şuur dışı yapılanma sosyal temsillerden beslenir. Sosyal temsiller bireysel ihtiyaçlarla ilişkili olarak içselleştirilir.
[2]Suyûtî, *a.g.e.,* II, 9.
[3]Ebû Dâvud, Nikâh, 43.
[4]Buhârî, Nikâh, 80.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN CANLI VE CANSIZ VARLIKLARLA MÜNASEBETİ

4.1.Tabiata Bakışı

Hz. Peygamber'in bir Peygamber olarak gelişinde rahmetin, en önemli hikmet olduğu açıktır. Allah şöyle buyurmaktadır: *"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."*[1] Onun merhameti canlı–cansız tüm varlığa idi. Hz. Peygamber'de "yaratılanı severiz yaratandan ötürü" düsturunun kaynaklarını ve temellerini buluruz. Onun tabiat karşısında insanın yeri hususundaki düşünceleri hak ve sorumluluklar çerçevesinde bir "uyum" düşüncesini yansıtmaktadır.

4.1.1.Tabiatın Manevi Değeri (Gerçek Konumu)

İnsanın kul olması ve Allah'a kullukla mükellef olması gibi, tüm varlık ta kendisiyle birlikte, o hiç farkına varmasa da, Allah'a kullukta bulunmaktadır. "*Her şeyin fiziki kıymetinin ötesinde manevi bir değeri vardır. Her şey Allah'ın işareti, O'nu her an zikreden O'na daimi surette ibadet eden tabii müminlerdir."*[2] 'Bu konuda Kur'an da şu açıklamaları görüyoruz:

"Yedi gök ve bunlarda bulunan herkes O'nu tesbih ederler. O'nu tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz onların tesbihini anlamazsınız."[3] *"Görmez misin ki göklerde ve yerlerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde ediyor."*[4] *"Göklerde bulunanlar, yerdeki canlılar ve bütün melekler büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler."*[5]

Bu konuda da Hz. Peygamber'den de şu rivayet edilmiştir: *"Telbiye de bulunan hiçbir Müslüman yoktur ki, onun sağında ve solunda bulunan taş, ağaç, sert toprak*

---

[1] 21. Enbiyâ, 107.
[2] Bayrakdar, *İslam ve Ekoloji*, s. 38.
[3] 17. İsrâ, 44 (Ayrıca bkz. 24. Nûr, 41; 57. Hadîd, 1; 61. Saff, 1)
[4] 22. Hac, 18.
[5] 16. Nahl, 49. (Ayrıca bkz. 55. Rahmân, 6.)

onunla birlikte telbiyede bulunmasın, bu iştirak (sağ ve solunu göstererek) şu veya şu istikamette arzın son hududuna kadar devam eder."[1]

Ebu Zerr'den gelen bir rivayette Hz Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Ben sizin görmediğinizi görür, işitmediğinizi işitirim. Nitekim sema uğuldadı, uğuldamak da onu hak oldu. Sema da dört parmak sığacak kadar boş yer yoktur. Her tarafta Allah'a secde için alnını koymuş bir melek vardır."*[2]

Canlı-cansız tüm varlığın ortak bir ilaha itaatte birleşmesi bu varlıklar arasında uyum ve saygı neticesini doğurur. Varlıkla gerçek anlamda uyum boyutunu yakalamış bulunan Hz. Peygamber onları şahsiyetli varlıklar olarak kabul etmiş bu cansız görünen eşya ile konuşmuş, onlara isimler takmış ve o isimlerle kendilerine hitap etmiştir. Çünkü cemâd olarak gördüğümüz her varlığın, kendi bünyesine uygun bir hayatı vardır.[3]

Bir defasında Hz. Peygamber arza hitap ederek şöyle demiştir: *"Ey arz! Benim de, senin de Rabbimiz Allah'tır. Senin de, sende bulunanların da, sende yaratılmış olanların da, senin üzerinde yürüyenlerin de şerrinden Allah'a sığınırım."*[4]

Yine başka bir seferinde bir dağa sanki bir şahsiyet yüklercesine şöyle demişti: *"Uhud öyle bir dağdır ki biz onu severiz, o da bizi sever."*[5]

Üzerine teşrif ettiklerinde Uhud dağının telaş göstermesi üzerine *"Uhud: Sakin ol. Üstünde bir nebi, iki şehid ve bir sıddık vardır"* buyurması da hem kendilerinin onlarla konuşmasından, hem de cemâd diye adlandırdıklarımızın Allah'ı kendi dilleriyle tesbihte bulunan bu tür canlı varlıklar olduğunu anlatan bir dinin sahibi ve mübelliği olmasındandı.[6]

Doğrudan Allah'ın evrene ve diğer varlıklara hitabı onlara ayrı bir ehemmiyet kazandırmaktadır. Bir anlamda tabiat Kur'an vahyine katılmaktadır.[7] Allah balarısına ve karınca gibi hayvanlara vahyettiğini bildirip bazı hayvan türleriyle bitki ve ağaçlara yemin eder. Yine tabiat varlıklarını (yıldızlar, ay, güneş, bitkiler) şahit tutar.

---

[1] Tirmizî, Hac, 14.
[2] Tirmizî, Zühd, 9; İbn Mâce, Zühd, 19.
[3] Koçkuzu, "Hz. Peygamber'in Mizacı ve Hadiste İşârî Tefsir", *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*, s. 221.
[4] Ebû Dâvud, Cihad, 80.
[5] Buhârî, Cihad, 71, 74, Enbiya, 8, 27, Et'ime, 28, Daavât, 36, İ'tisam, 16; Müslim, Hac, 504; Malik b. Enes, *Muvatta,* Cami, 10.
[6] Koçkuzu, *a.g.m.,* , s. 221.
[7] Bayyiğit, *"Çevre Problematiği ve Din",* S.Ü.İ.F.D. , Sayı:14, s. 40.

Böylelikle insanlar için varlıkların manevi açıdan insan gibi değerli oldukları vurgulanmış olmaktadır.[1]

Tabiatın ve evrenin tek sahibi Allah'tır.[2] İnsanın onunla münasebeti ise ibret almak ve istifade etmek çerçevesi içindedir. Kur'an bu durumu şöyle beyan eder: *" Yer, gök ve bunlar arasındakiler boşuna yaratılmamıştır."*[3]

"Göklerin ve yerin yaradılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklıselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır. Onlar ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaradılışı hakkında derin düşünürler ve şöyle derler: Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın, seni tespih ederiz. Bizi cehennemin azabından koru!"[4]

Bu ayetler insana varlığın gerçek bilgisine ulaşması konusunda rehberlik etmekte, varlıkla münasebetin ibret nazarıyla bakma gayesi ile bütünleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. "Hiç kuşkusuz kâinat tablosu, insan için varlıkları tetkik etme imkânı veren hem en büyük bir laboratuar, hem de çok zengin gereçleri ve belgeleri içinde taşıyan büyük bir platformdur."[5]

Mahlûkatın bir parçası olması sebebiyle insanla diğer varlıklar arasında bir fark yoktur.[6] Kur'an bunu şöyle açıklar:

"Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve gökyüzünde iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi ancak sizin gibi topluluklardır."[7]

4.1.2.Tabiattan İstifade Ve Sorumluluk

İnsana diğer varlıklardan fazla olarak verilen yeterlilikler[8] ona diğer canlıların üstünde bir konum sağlar.[9] İnsan tüm bu varlıklardan istifade etme hakkına sahip olur.

"O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı."[10]

---

[1] Bayrakdar, *İslam ve Ekoloji,* s. 40.
[2] Bkz. 4. Nisa, 126; 24. Nur, 42.
[3] 21. Enbiya, 16.
[4] 3. Âl-i İmrân, 190–191. (Ayrıca bkz. 45. Câsiye, 3–5; 2. Bakara, 164; 10. Yunus, 6; 16. Nahl, 12.)
[5] Yüksel, "Evrenbilime İlişkin Bazı Kur'an Öğretileri", İ.Ü.İ.F.D., Sayı:2, s. 7-8.
[6] Bayyiğit, *a.g.m.,* s. 47.
[7] 6. En'am, 38.
[8] 2. Bakara, 31.
[9] 17. İsrâ, 70.
[10] 2. Bakara, 29.

Ancak, insan tabiattan istifade hakkına sahip olurken sorumsuz değildir.[1] Orada bozgunculuk yapmak ve tabiat dengelerini bozma hakkına sahip değildir. *"Yeryüzü insana geçici bir süre,[2] imtihan için[3] emanet olarak[4] musahhar kılınmıştır. İnsana emaneti en iyi şekilde koruması öğütlenmiş, fiziksel ve toplumsal hayatta fesat çıkarmaması, bozgunculardan olmaması istenmiştir."*[5]

Kur'an da bu konuda şöyle buyrulmaktadır: *"Dünya hayatına dair konuşması senin hoşuna giden, pek azılı düşman iken, kalbinde olana Allah'ı şahit tutan, işbaşına gelince, yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeye çabalayan insanlar vardır. Allah bozgunculuğu sevmez."*[6]

Allah aşağıdaki ayetlerde görüleceği üzere kâinatta bir tabii ve ekolojik dengenin[7] var olduğuna dikkatlerimizi çekerek arkasından bunu koruyun demekle; aksi halde insanlığın istenmeyen durumlarla karşılaşabileceği belirtilmektedir.

"*Göğü Allah yükseltti ve mizanı (dengeyi) O koydu. Sakın dengeyi bozmayın."*[8]

"Şüphesiz biz her şeyi belirli bir ölçüde yaratmışızdır."[9]"*İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde bozulma (fesat) çıkar: Allah da belki geri dönerler diye yaptıklarının bir kısmını kendilerine tattırır."*[10]

Görüldüğü üzere insanın tabiat üzerine üstünlüğü egemen olma şeklinde değil, emanet kabul etme şeklindedir. "İnsanın tabiatı algılama biçiminde meydana gelen bu farklılaşma çevre sorunlarının da başlangıcı olmuştur. Çünkü insanın tabiata egemen olma anlayışı, insan ile yaşadığı çevre arasındaki uyumu bozmuş, sınırsız ve sorumsuz bir şekilde tabiatı ve tabii kaynakları sömürmesine dönüşmüştür. Bunun altında yatan temel sebepse tabiatı her türlü değerden soyutlayarak nesneleştirmesi ve hammadde kaynağı bir meta haline getirmesidir."[11] Küreselleşme sürecinin önemli bir niteliği olarak insanın doğaya ve tabiata bakışında faydacı, istismar edici bir bakışın

---

[1] Atik, *Kur'an ve Çevre*, s. 135.
[2] 2. Bakara, 36.
[3] 11. Hûd, 37.
[4] 33. Ahzab, 72-73.
[5] Bayyiğit, *a.g.m.*, s.49.
[6] 2.Bakara, 204-205.
[7] Bayrakdar, *İslam ve Ekoloji*, s. 40.
[8] 55.Rahmân, 7-8.
[9] 54. Kamer, 49.
[10] 30. Rum, 41.
[11] Bayyiğit, *a.g.m.*, s. 42.

yaygınlaşması, bir kısım canlıların neslinin tükenmesi, varlıkların tamamen ortadan kalkmasını, canlıların ve doğanın istismarını beraberinde getirmektedir.[1]

4.1.3. Hz. Peygamber' in Tabiatla Münasebetleri

Hz. Peygamber, getirdiği dinin tabii çevreye, kurulu düzene ve var olan ekolojik dengeye gösterdiği hassasiyeti, temel bir felsefe bir bakış açısı olarak özümsemiş ve kendi içindeki, varlığa sonsuz derece şefkat ve muhabbet duyma zenginliği ile birleştirerek canlı ve cansız varlıklar içinde bir rahmet unsuru olduğu gerçeğini, tüm hareketlerine yansıtmıştır. "Hz. Peygamber kendi devrinde çevreciliği bir siyaset haline getirmiştir."[2]

Hz. Peygamber ağacın ve ormanın kıymetine binaen otlak olarak bulunan kimi boş arazilerin ormanlaştırılmasını emretmiştir. Pek çok defa ağacın kıymetinden bahseder, ağaç dikenleri över. Elinde ağaç fidanı olanın, kıyamet kopmaya başlasa bile eğer onu dikecek kadar vakti varsa mutlaka dikmesini tavsiye etmiş,"[3]Kim ağaç dikerse, Allah o ağaçtan elde edilen ürün miktarınca ona sevap yazacağı müjdesini vermiştir.[4]

Ağaç dikmeye ödül vaat ettiği gibi, ağaçlara zarar verenlere de ceza vaat etmiştir *"Kim bir sidre ağacını keserse, Allah' da onun başını cehenneme uzatır."*[5]

Hz. Peygamber Mekke bölgesinin[6] olduğu gibi Medine bölgesini de doğal sit alanı ilan etmiş[7] ve orda kurulan canlı varlıklara dokunulmasını yasaklamıştır.

"*Ya Rabbi! Hz. İbrahim Mekke'yi haram kıldığı gibi ben de Medine'yi haram kıldım. Onun iki kayalığı arası haram bölgesidir. Ağaçları kesilmez, hayvanları avlanmaz, otu yolunmaz, ağaçlarının yaprağı koparılmaz."*[8]

Yine Taifliler, Müslüman olarak Hz. Peygamber'e geldiklerinde şehirlerinin sit alanı ilan edilmesi teklifini Hz. Peygamber'e sunmuşlar; o da bu teklifi kabul etmiştir. Onlara bir beyanname göndermiştir. Bu beyannamede şöyle denmektedir:

---

[1] Durak, *"Küreselleşme Ve Değerler: Küreselleşme Sürecinde Bazı Ahlaki Problemler Ve İslam Ahlakı*", S.D.Ü.İ.F. VII. Kutlu Doğum Sempozyumu, Tebliğler, s. 155.
[2]Bayrakdar*, İslam ve Ekoloji*, s. 50.
[3]Buharî *Edeb-ül Müfred*, s.168; Heysemî, *el-Mecmau'z-Zevaid*, IV, 63.
[4] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 415.
[5] Ebû Dâvud, Edeb, 171.
[6] Buhârî, İlim, 37; Cezâu's-Sayd, 8, Megazî, 50; Müslim, Hacc, 446.
[7] Buhârî, Fezailu'l-Medine, 1, Cizye, 10, 17, Ferâiz, 21, îtisam, 5; Müslim, Hacc, 467, Tirmizî, Velâ ve'l-Hibe, 3.
[8] Buhârî, Cihad, 71; Müslim, Hacc, 458, 464; Ebû Dâvud, Menâsık, 96, 99.

"Vâc vadisinin ne dikenli ağaçları ne de fundalıkları kesilip çıkarılacaktır. Av hayvanları öldürülmeyecektir. Böyle bir fiili işleyip yakalanan kimseler kamçı cezasına çarptırılacak ve üzerlerinden elbiseleri alınacaktır. Kim ki bu fiili ısrar edip tekrarlarsa, şahsen yakalanıp Rasûlüllah Muhammed'in huzuruna getirilecektir."[1]

Hz. Peygamber toprağın bakımsızlığa terk edilmesinden hoşlanmamış, toprağı ekip dikerek onu yeniden canlandıranı o toprakla mükâfatlandırmıştır. Ürve ibnu Zübeyr' den gelen bir rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:*"Kim bir ölü araziyi ihya ederse, bu yere o, herkesten ziyade hak sahibi olur."*[2]

4.2. Dünya Malına Bakışı

"*Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in servete ve kazanca karşı tutumu apaçık bir tarzda müspettir. Bizzat Hz. Peygamber meslek olarak bir tacir idi. Ve bi'setinden sonra bile ticareti tamamen terk etmemiştir.*"[3] Hz. Peygamber'in hiçbir yerde çalışıp kazanmayı, zenginliği yasaklayıcı bir tutumuna rastlamamaktayız. Ancak o servetin yalnızca bir araç olarak kullanmasını hoş görmekte onun hayatın gayesi haline getirilmesi yadırgamaktadır.

O'nun hayatına baktığımızda ve yaptığı harcamaları gözden geçirdiğimizde hiçbir zaman dünya malına (eşya veya para) tama' göstermediğini, hırsla mala sarılmadığını görmekteyiz. O, ne gençlik devresinde -ki bu devre dünyaya karşı hevesatın en canlı olduğu zaman dilimidir- ne de olgun yaşlarda dünya zevklerine düşkünlük göstermiştir. Nitekim risalet görevinin başında kendisine teklif edilen makam, mevki, kadın, para, mal, mülk teklifleri karşısındaki tavrı ile kalbinde menfaat sevgisi ve dünyaya karşı ihtiras taşımadığını açık bir şekilde ortaya koymuş bulunmaktadır.

4.2.1.Zahidâne Yaşayışı ve Kanaatkâr Tutumu

Hz. Peygamber sahip olduğu imkânları kullanmaktan geri durmazdı. Fakat O, bu imkânların çoğunu kendi şahsı ya da ailesi için harcamaz zahidane bir hayat sürerdi.

---

[1] Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 501.
[2] Ebû Dâvud, Haraç, 37; Tirmizî, Ahkam, 38; Malik b. Enes, *Muvatta',* Akdiye, 26;
[3] Fazlurrahman, *İslamiyet ve İktisadi Adalet Meselesi*, s. 9.

Onun zühdünü şu sözleri anlatmaktadır: *"Dünya ve dünyalıklardan yüz çevir ki Allah seni sevsin; halkın elinden olandan yüz çevir ki insanlar seni sevsin."*[1]

Fakat onun zühdü zenginliğe karşı düşmanlık ya da fakirliğe sevgi içermiyordu. O, zenginliği Allah'a şükredilecek bir nimet sayıyordu. Zira Allah insanlara lütfettiği nimetler vasıtası ile kendi hoşnutluğunu aramalarını istemektedir. Yani Allah zenginliği insana verir, o fert bundan hoşnut olur ve bununla Allah'ın rızasını kazanmaya çalışır, malını hayır yolunda harcar. Bu da ancak malı asıl gaye olmaktan çıkarıp vasıta haline getirmekle mümkün olur. Kalbini mal sevgisi ile dolduran kişiyse asla malını bu seviyede harcayamaz. Allah bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Allah'ın sana verdiği her şeyde ahiret yurdunu ara; bu arada dünyadan da nasibini unutma. Allah) sana ihsan ettiği gibi sen de(insanlara) iyilik et."[2]Nitekim "gerçek zahid dünyalığa sahip olup, onu eline alıp kalbine sokmayan kimsedir". [3]

Hz. Peygamber dünyanın ve dünya malının asıl gaye haline getirilmeye değmeyecek kadar önemsiz olduğunu defalarca anlatmış, araç olmaktan çıkarılıp amaç haline getirilmemesi için arkadaşlarını uyarıp durmuştur.

Cabir'den rivayet edildi ki; "*Peygamber, yayla köylerinden birinden şehre girerken pazara uğradı. Halk etrafındaydı. Derken küçük kulaklı ölmüş bir oğlağın yanından geçti. Kulağından tutup: "Hanginiz bunu bir dirheme alır?" diye sordu. Onu ne yapacağız? Onun diri olsa bile bu kusuru nedeniyle bir kıymeti olmaz, dediklerinde şöyle buyurdu: Vallahi, Allah katında dünyanın bunun kadar bile değeri yoktur."*[4]

Yine başka yerde şöyle rivayet edilmektedir: *"Uyanık olunuz! Şüphesiz dünya değersizdir. Dünyalıklar da kıymetsizdir."* [5]

Aşağıdaki olay Hz. Peygamber'in dünyayı nasıl gördüğünü açıklamaktadır: İbn Mesud şöyle rivayet etmiştir; *"Allah Resûlü bir hasır üzerinde uyudu, sonra ayağa kalktı. Hasırın izleri yan tarafına çıkmıştı. Ya Rasûlüllah sana bir yatak temin etsek dedik. Şöyle buyurdu; Dünyayı ben neyleyeyim? Bana göre dünya, bir ağacın altında oturup dinlendikten sonra kalkıp orayı terk eden bir süvari gibidir."*[6]

---

[1] İbn Mâce, Zühd, 1.
[2] 28. Kasas, 77.
[3] Kardavî, *Fukaralık ve İslam*, s. 10.
[4] Müslim, Zühd, 3.
[5] Tirmizî, Zühd, 14; İbn Mâce, Zühd,3.
[6] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 391.

Başka bir zaman da şöyle demişti: *"Dünya nimetlerinden istifadeyi nasıl düşünebilirim ki, İsrafil suru eline almış, Cenab-ı Hakkın emrini beklemektedir. Böyle bir durumda olan insan, dünya nimetlerinden nasıl gelişi güzel istifade eder ki?"*[1]

Allah da dünyanın asli kıymetini şöyle açıklamaktadır:*"Dünya menfaati önemsizdir. Takva ehli için ahiret daha hayırlıdır."*[2] *"Bu dünya hayatı bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ahiret yurdu ise, doğrusu işte gerçek hayat odur; eğer bilselerdi!"*[3]

Ebu Hureyre'den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber rabbinden rızk isterken şöyle dua ederdi *: "Allah'ım, Muhammed ailesinin rızkını, onlara belini doğrultacak kadar bir azık kıl."*[4]

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber bazı zamanlarda bütün imkânlara sahip olmasına rağmen bunlardan gelişigüzel istifade etmemiştir. Çünkü fazilet, ancak kanaatinden dolayı fakir gibi yaşamaktır.[5] Elinin altından bunca mal gelip geçiyordu fakat o ve ailesi beraber, gecelerce akşam yemeğinden mahrum olarak vakit geçirirlerdi. Yedikleri ekmeğin çoğunu da arpa ekmeği oluştururdu.[6] Hz. Peygamber ve ailesi onun Medine' ye geldiği günden vefat ettiği güne kadar üç gün arka arkaya buğday ekmeğiyle karnını doyurmadı.[7] Çoğu zaman açlıktan karnına taş bağladığı olurdu.[8]

Hz. Ömer anlatıyor: "*Allah'a yemin ederim ki, ben Rasûlüllah'ın sabahtan akşama kadar kıvrandığını bilirim. Zira hurmanın en kötüsü olan, (dakl) denen hurmayı dahi bulup karnını doyuramıyordu."* [9]

Rasûl-ü Ekrem vefat ettiğinde ise demirden yapılma zırhı bir Yahudi'nin elindeydi. Ailesinin geçimini sağlamak için aldığı otuz ölçek arpa karşılığında zırhını ona rehin bırakmıştı.[10]

Hz. Peygamber kanaatkâr bir hayat sürdü. Etrafına da malın asgarisi ile iktifa etmeyi tavsiye etti. Bir yerde şöyle buyurmuştur: *" İnsanın içinde oturacağı bir evi,*

---

[1] Tirmizî, Kıyâme, 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 36, III, 7.
[2] 4. Nisa, 77.
[3] 29. Ankebut, 64.
[4] Buhârî, Rikak, 17; Müslim, Zekât, 126.
[5] Bayraktar, *Çeşitli Yönleriyle Hz. Peygamber*, s. 27
[6] Tirmizi, Zühd, 38; İbn Mâce, Et'ime, 49.
[7] Buhârî, Et'ime, 1, 23, 27, Rikak, 17, Eyman, 22; Müslim, Zühd, 20, 22; Nesâî, Dahâya, 37, İbn Mace, Et'ime, 48, 49.
[8] Tirmizi, Zühd, 39.
[9] Müslim, Zühd, 36; İbn Mace, Zühd, 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 24, 50; Tirmizi, Zühd, 39.
[10] Buhârî, Cihad, 89, Megâzi, 86, Buyu', 33, Selem, 5, 6; Müslim, Müsâkât, 11, 12.

bedenini örtecek bir elbisesi, bulduğu kuru bir ekmek parçası ve içeceği su ona yeterlidir."[1]

Hz. Peygamber'in kanaat (malın asgarisi ile iktifa) tavsiyesi kişiyi zenginleşmek gayretinde, itidale sevk etme gayesini gütmektedir. Yoksa bunda uyuşukluğu ve meskeneti övme yoktur.[2] Çünkü insan ancak bununla nefsinde ve hayatında ölçülü olabilir. İnsan hırs ve tamahın seline kapılmaya terk edilirse; hem kendi nefsine hem de toplumuna tehlikeli olur. Onun tamahının daha üstün değerlere, daha ölmez manalara ve daha devamlı rızıklara yöneltilmesi gerekir.[3]

"Kanaatte Allah'ın taksimine rıza vardır. Fakat bunun manası hiçbir zaman fakirlerin geri bir yaşayışa sefil bir hayata razı olmalarını sağlamak değildir. Zira Hz. Peygamber' in kimi yerde Allah' tan zenginlik istediğini de biliyoruz. Kanaat doymaz hırs sahibi olmamak ve haset etmemektir." Bu konuda şu ayet inmiştir: *"Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri özlemeyin*[4]*".*

İnsan tabiatı icabı dünyaya karşı hırslıdır ve aşırı isteklidir Hz. Peygamber Ubey 'den gelen bir rivayette insandaki mal sevgisini şöyle anlatmaktadır: "*Eğer Âdemoğlunun bir vadi dolusu malı olsa ikincisini ister, ikincisi olsa üçüncüsünü ister. Âdemoğlunun içini (gözünü)ancak toprak doldurur."*[5]"*Âdemoğlu yaşlı iken, iki şey hususunda genç sayılır; mal hırsı ve yaşama hırsı."*[6]

Kur'an'da insanın Rabbine karşı nankörlüğünün de altında yatan temel sebep olarak aşırı mal sevgisinin bulunduğu şöyle anlatılmaktadır:*"Yemin ederim ki insan, Rabbine karşı pek nankördür. Şüphesiz buna kendisi de şahittir. Ve o mal sevgisine de aşırı derece de düşkündür."*[7]

4.2.2. Mal Biriktirmeye Bakışı

Müslüman, sadece ruhani yahut yalnız maddi bir insan değildir. O hem dünya hem de ahiret saadetini nefsinde toplayan bir insandır. Dünyaya hiç ölmeyecekmiş gibi

---

[1] Tirmizî, Zühd, 30.
[2] Ebû Zehra, *İslam'da Sosyal Dayanışma*, s. 137.
[3] Kardavi, *Fukaralık ve İslam*, s. 24, 25.
[4] 4. Nisa, 32.
[5] Buhârî, Rikak, 10. Tirmizî, Buyû, 7; Nesâî, Buyû, 58, 83; İbn Mâce, Rühûn, 1.
[6] Buhârî, Rikak, 5; Müslim, Zekât, 115.
[7] 100. Âdiyat, 6, 8.

sarılmak aynı zamanda yarın ölecekmiş gibi hazır bulunmak emredilmektedir.[1] Hâsılı çalışıp kazanmak yasaklanmamakta aksine teşvik edilmekte ancak mal mülk yığmayı mutlak olarak iyi ve en büyük gaye kabul eden servet peşine düşme ve servetle iktidarların kötüye kullanımı yasak olarak Hz. Peygamber'in dünya anlayışında belirmektedir. *"Maddi kazanç sağlama çabası insanın bütün faaliyetlerinin tek hedefi olduğu müddetçe gerçek huzuru tatmak mümkün olmayacaktır. Çünkü gerçek huzur bedenin değil ruhun tadabileceği bir keyfiyettir."*[2]

Mal mülk yığma ve servet peşinde dolaşıp durmanın çirkin olduğu, malın insana dünyada ebedi kalma zehabı vermesinin ne kadar aldatıcı olduğu şu ayette de belirtilmektedir:

"Arkadan çekiştirmeyi yüze karşı eğlenmeyi ve ayıplamayı adet edinen kimsenin vay haline ki o malı yığıp onu tekrar tekrar sayandır. Malın hakikaten dünyada ebedi hayat vereceğini sanır o."[3]

Hz. Peygamber hiçbir zaman mal biriktirme hevesine kapılmamıştır. Hâlbuki isteseydi, bulunduğu konum itibarıyle, hadsiz bir servete sahip olabilirdi. Çünkü kendisine gerek Müslümanlardan gerekse hariçten devamlı surette siyasi nitelikli hediyeler gelmekteydi.[4] Bunların bir kısmını bile biriktirmek kendisine zenginlik olarak yeterdi.[5] Fakat o hediyelerin hiç birine şahsı ve ailesi adına dokunmamış, tez elden tasadduk ederek dağıtmış hatta onların dağıtımı bitene kadar gönül rahatlığı ile evine bile girmemiştir.

Hz. Peygamber kendi tercihinde ihtiyacından fazlasını yanında tutmamaya özen gösterdiği gibi arkadaşlarını da bu tutuma alıştırmaya çalışmıştır. Bu konuda Ebu Said el-Hudri'den gelen rivayet şöyledir: *"Rasûl-ü Ekrem ile yolculuk yapıyorduk. Bu sırada devesine binmiş bir adam çıkageldi. Kendisine bir şey verilmesini umarak sağa sola bakınmaya başladı. Bunun üzerine Rasûl-ü Ekrem, "Yanında ihtiyacından fazla binek hayvanı olanlar, bineği olmayanlara versin. Fazla azığı olanlar, azığı olmayanlara versin" buyurdu. Hz. Peygamber daha bunun gibi pek çok mal çeşidi*

---

[1] Akseki, *Peygamberimiz Hz. Muhammed ve Müslümanlık,* s. 135.
[2] Sert, *a.g.e.* s. 227.
[3] 104. Hümeze, 1–3.
[4]; Müslim, Hacc, 473, Tirmizî, Daavat, 53; Malik b. Enes, *Muvatta,* Cami, 2.
[5] Yeniçeri, *Hz. Muhammed ve Yaşadığı Hayat*, s. 258, 261.

saydı. İşte o zaman, ihtiyacından fazla bir şeyi kimsenin yanında bulundurmaya hakkı olmadığını anladık."[1]

Allah Rasûlü yaşamı boyunca servet edinmediği gibi vefatından sonra da geriye ne bir altın, ne bir gümüş, ne bir köle, ne bir cariye, ne de başka bir şey bıraktı. Yalnızca bindiği beyaz katırını, silahını ve yolcular için vakfettiği araziyi bırakmıştır.[2]

Allah servet peşinde koşup bu zenginlikleri yığıp çoğaltmaktan başka bir şey düşünmeyen mal düşkünlerini, bu kötü ahlakları yüzünden acı bir azapla tehdit etmektedir:

"Altın ve gümüşü yığıp ta Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele. (Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün onlara denilir ki, İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz şeylerin (azabını) tadın."[3]

İslam hukukunda miras bırakılan malın çok sayıda insan arasında paylaştırılması, servetin tek elde yığılmasını engellemek ve sürekli dağılımını sağlamak amacıyla öngörülmüştür. Kur'an da şöyle buyrulur: "… Ta ki (o mallar), içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın…"[4]

İslam'da çok nadir durumların dışında (hiç akrabası kalmayan birisi gibi) miras tek kişiye kalmaz. Böylesi durumlarda bile mirastan bir yakınlığı olmasa da yoksullara verilmesi emredilmektedir.[5] Kur'an da şöyle buyrulur:" *(Mirastan payı olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunursa bundan onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin".*[6]

4.2.3. Haksız Kazanca Bakışı

İnsanoğlundaki mal sevgisi malın kötüye kullanılmasına sebep olmaktadır. Mal sevgisi kimi yerde yetimin hakkını yeme şeklinde ortaya çıkarken kimi yerde de helal haram demeden mirasa saldırma şeklinde kendini göstermektedir. Mala aşırı düşkünlük neticede zulüm getirmektedir. Servete düşkünlüğün, mal çoğaltma hırsının zulme

---

[1] Müslim, Lukata, 18; Ebû Dâvud, Zekât, 32; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 34.
[2] Buhârî,Vesaya, 1, Cihad, 61, 86, Farzu'l-humus, 3, Megâzi, 84.
[3] 9, Tevbe, 34, 35.
[4] 59, Hasr, 7.
[5] Fazlurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, III, 409.
[6] 4. Nisâ, 8.

dönüştüğü bir araç olarak faizi görüyoruz. Hz. Peygamber cahili toplumun süregelen uygulamalarından biri olan faizi yasaklamış ve toplumu bu illetten kurtulmaya çağırmıştır. *"*Zira cahiliye devrinde faizciliğin çok ileri gittiğini görmekteyiz*"*.[1] "Riba, Peygamber devri Arabistan'ın da faizli bir istismar sistemi idi. Bu sistemin temel hususiyeti, belli bir borç paranın çok kısa vadede kat kat çoğalması idi.[2] Kur'an şöyle diyor: *"Ey Müminler, ribayı kat kat artırılmış olarak yemeyin"*.[3] Faizle ödünç vermek suretiyle, servet fazlalıklarından faydalanılmakta, bu da daha ileri hayat şartlarını elde etmek için kullanılmaktadır.[4] Yani bu da mal biriktirmede kullanılan bir araçtır. Zengin zenginliği bir şekilde artarken fakir de gittikçe fakirleşmektedir.

4.2.4.Malı Temizleme Vasıtaları

Allah'ın bu dünyadaki nimetleri insan ihtiyacını karşılamak için yarattığı açıktır. Bu bakımdan şayet bir fertte ihtiyacının çok üstünde "hayat vasıtası" varsa, başkalarının payına tecavüz etmiş demektir. Bu payı elinde tutmaya devam etmek isterse haset, kıskançlık vs. gibi kötü duygularla çatışma meydana gelecektir.[5]

Servet, bolluk ve refah değildir. Böyle olsaydı her servet sahibi, toplum içerisinde fakir fukarayı gözetir, yoksul ve kimsesizlere yardım elini açardı.[6] Toplumda huzur ve refahı sağlamak fertleri infaka alıştırmakla mümkün olur. İnfak; sahip olunan mal ve diğer şeylerin insanların hayrı ve iyiliği için Allah yolunda harcanması, sarf edilmesidir.[7] İnfak umumiyetle karşılıksız yardımlar için kullanılır.[8]

Hz. Peygamber toplumdaki gelir dağılımında adalet sağlamak için zekât ve sadaka müessesesini kurmuştur. Bu sistem her zenginin malında fakirlerin bir hakkı olduğu temel kabulüne göre çalışır. Zira Allah şöyle buyurmaktadır: "*Mallarında muhtaç ve fakirlerin de bir hakkı vardır."*[9]

---

[1] Ateş, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, s. 494.
[2] Fazlurrahman*, a.g.e.*, s. 26.
[3] 3. Âl-i İmrân, 130.
[4] Mevdûdî*, İslam Nizamı*, s. 211.
[5] Mevdûdî*, a.g.e.*, s. 210.
[6] Pusmaz, *a.g.m.*, s. 49.
[7] Pusmaz, "Kur'an-ı Kerim'de İnfak Kavramı", *Diyanet İlmi Dergi*, V, 4.
[8] Çağırıcı, "İnfak", md., T.D.V.İ.A., XXII, 290.
[9] 51. Zâriyat, 19.

Zekât fakrı zaruret yarasını saran en şifalı merhem olmasının yanı sıra, aynı zamanda manevi bir sigortadır da.[1]Çünkü fert zekât ve sadaka sayesinde mal biriktirme hırsından temizlenip vermeye alışmaktadır. Böylelikle mal sahibi olmayanlardan yönelecek haset dolu bakışlar da engellenmiş olmakta zekât ve sadaka yoluyla infak etmek suretiyle de mal temizlenmiş olmaktadır.

[1] İz, *Din ve Cemiyet*, s. 48.

SONUÇ

Hz. Peygamber en güzel ahlakı tamamlamak için gönderilmiştir. Bunun için onun ahlakı en mükemmel ahlaktır. Zira o bir emniyet insanıdır. Kendisine risalet gelmeden önce de "emin" olarak tanınıyor ve insanlara güven telkin ediyordu. İnsanlar kedisine en kıymetli eşyalarını teslim etmekten çekinmiyorlardı.

O sözüne inanılır, vadine sadık bir insandı kimse O'nun verdiği sözden döndüğünü görmemiştir.

İnsana karşı büyük bir sevgi duyardı. İnsana insan olduğu için önem verir başka bir değer hükmü aramazdı. Onda, insanlara hakikati tanıtma arzusu bir karasevda gibiydi. İman etmemeleri karşısında duyduğu üzüntü ile neredeyse kendini helak edecek duruma geldiği olurdu.

O, müminlere çok düşkündü, onların sıkıntıya uğraması ona çok ağır gelirdi. Müminler de ona karşı sevgi hisleriyle dopdoluydu. Hiçbir kimse bir diğerini, Hz. Muhammed'in ashabının onu sevdiği kadar sevmemişti. O, sevgiyi toplumun mayası kabul etmiş ve toplumun bütün fertlerinin de birbirlerine aynı sevgi hisleriyle bağlanmalarını ve herkesin bir diğerini canlı bir bünyenin bir uzvu gibi görmesini istemiştir.

Hz. Peygamber hilm insanı idi. O'nun insanlarla münasebetinin en belirgin özelliği buydu. O, hiçbir şart altında hilmi terk etmedi. Baskı altında bulunduğu zaman da, en sevdiği insana en çirkin ithamda bulunulduğunda da hilm ve teenni ile hareket etmekten vazgeçmedi. Hiçbir durumda öfkesine yenilmediği gibi bunu sağlamak için müminlere karşı olan duygularını dahi muhafazaya çalışmak amacıyla, yanında ashabı hakkında menfi konuşulmamasını istemekteydi. Kaba, kötü karakterli ve cahil kimselere bile yaptıkları nezaketsizlikler karşısında mülâyemetle muamele etmekten başka bir yol tutmadı. Ashabına da her zaman böylesi bir tavrı tavsiye etti.

Hz. Muhammed'in önemli hayat düsturlarından biri de affediciliği ve hoşgörüsüdür. Onun bu yönü sayesinde insanlar etrafında kenetlenerek benzeri görülmemiş bir kardeşlik müessesesi kurmuşlardır. İnsanların onun davetine bölük bölük, koşmalarında affediciliğinin ve özellikle intikama muktedir olduğu zaman da affetmesinin olağanüstü tesiri olmuştur. Onda af, emsaline az rastlanır nitelikteydi. Zira

o, kendisinin ve sevdiklerinin canına ve hatta iffetine yapılan taarruzları bile affedebilmiştir.

Onun hoşgörüsü farklı din mensuplarına kadar uzanmış ve bu yönü sayesinde çok farklı düşünce ve inanç sahibi grupları Medine'de tek bir çatı altında birleştirebilmiştir.

Hz. Peygamber her ne kadar insanları hakikate ulaştırmak gayesinde sonsuz bir aşka sahip olsa da hiç kimseyi tercihinden ötürü yargılamıyordu. Zira onun mesajında kişinin hür iradesi tercihte bulunması kıymet ifade etmekteydi. Bu bakımdan hiç kimseye zorlamada bulunmak söz konusu değildi.

Hz. Peygamber herkesi bulunduğu konumu itibariyle kabul ediyor, herkesle anlaşmak ve birlikte huzur içinde bulunmak için her türlü müsamahayı gösteriyordu. Ortak bir kelime etrafında toplanmak için çaba sarfediyor, Müslümanlara karşı kıskançlıkları ve hainlikleri ile bilinen Yahudilere karşı bile en güzel şekilde mukabelede bulunuyordu.

Hz. Peygamber lideri bulunduğu toplum içindeki her ferde fikir ve ifade hürriyeti tanımaktaydı. Bir devlet başkanı ve bir ordu komutanı olarak verdiği kararları bile eleştiriye açık tutuyordu.

Allah Rasûlü beşeri halleri ile irşat vazifesinin gereklerini birbirine karıştırmıyor, kendi şahsi görüşünün uygulanması neticesi meydana gelen olumsuz bir durumda kendi fikrinin terk edilmesinde bir sakınca görmüyordu.

Hz. Muhammed lider bir kişiliğe sahiptir. Güçlü ve köklü bir hareketle yeni bir sistem kurmasında ve insanları kendi etrafında toplamasında hitabet gücü, üstün zeka vb. gibi etkili liderlik özelliklerinin katkısı büyüktür. Bir lider olarak Hz. Peygamber'e itaat onun kişilik özelliklerine ve aldığı ilahi vahye dayanmaktadır. Bu da onun karizmatik bir lider olduğunu kanıtlar. Karizma bir bireyin değerleri, hedefleri, ihtiyaçları ve umutları üzerinde değişiklik yaratabilir. Hz. Muhammed kendisine itaat eden ashabının hayatının bütününde, inanç ve düşünce sistemleri üzerinde meydana getirdiği köklü değişiklikler, onun karizmatik bir lider olduğunu göstermektedir.

Hz. Muhammed yetim bir çocuk olarak büyümüştür ancak özsaygısını ve benlik bilincini etkileyecek şekilde yetimliğin yalnızlığını, itilmişlik ve dışlanmışlığını yaşamamıştır. Çünkü doğup yetiştiği çevrenin akrabalık bağları ana-baba yokluğunu hissettirmeyecek ölçüde güçlüydü ve bir diğer yönden de mensup olduğu kabile şehrin

en itibarlı kabilesi, kendisini himaye eden kişiler de çevrelerinin sözü dinlenen en itibarlı kimseleriydi.

Hz. Peygamber çocuklarla muamelesini sevgi ve merhamet yörüngesine oturtmuştu. Her fırsatta onların sevilme ihtiyacını karşılar, sevgisini apaçık bir şekilde ifade ederdi. Onların temel ihtiyaçlarına önem verir, oyunlarını bozmaz, ağlamalarına kayıtsız kalmazdı. Çocuklar arası adalete önem verir, kız çocuklarını erkek çocukları ile aynı seviyeye getirmeye çalışırdı. Çocuklara değer verir, kendisine teklifsizce yanaşabilecekleri ortamı hazırlardı.

Hatalı davranışta bulunan çocuğu hemen cezalandırma yoluna gitmez; çocuğu dinler, yapmaması gerekenler üzerinde değil; yapması gerekenler üzerine vurgu yapardı. Her konuda olduğu gibi çocukları eğitme konusunda da insani değerlere önem vermiş, kişisel gelişimlerini tamamlama konusunda onlara yardımcı olmuştur.

Hz. Peygamber kadınları haklar ve sorumluluklar açısından da değer açısından da erkeklerle eşit görmüş onlara nezaketle yaklaşmış ve kadına uygulana gelen şiddeti ashabını eğiterek kaldırmaya çalışmıştır.

Hz. Peygamber'in dünyevi zenginliklere bakışında da itidal göze çarpar. O zenginliği yasaklamamış ancak mal biriktirme hırsını tasvip etmemiştir. Çünkü mala karşı aşırı sevgi onun kötüye kullanılmasına neden olmaktadır. Oysaki servet, biriktirip saklamak için değil ihtiyaç sahiplerine harcamak içindir. Hz. Peygamber'in hayatına baktığımızda da elinin altından çokça mal geçtiğini fakat bunların hiç birini biriktirme yoluna gitmediğini görmekteyiz. İsteseydi sınırsız bir servete sahip olabilirdi. Çünkü Müslümanlardan ve hariçten devamlı surette hediyeler gelmekteydi.

Hz. Peygamber'in tabiata, canlı ve cansız varlıklara yaklaşımında da rahmet peygamberi oluşunun tesirini görmekteyiz. O, varlığa yaklaşımıyla onu anlamsızlıktan kurtararak, kendileriyle Allah'a kulluk noktasında birleşmiş olma felsefesiyle yaklaştığı varlığa değer yüklemiştir.

Netice itibariyle diyebiliriz ki Hz. Muhammed kendisiyle ve çevreyle barışık bütünleşmiş bir kişilik ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

Adler, Alfred (1998), *İnsan Tabiatını Tanıma,* (çev.: Ayda Yörükan), b.y.y.:Türkiye İş Bankası Yay.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed (1982), (v. 241/855); *Müsned*, (I-IV), İstanbul: Çağrı Yay.

Akarsu, Bedia (1975), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Akseki, Ahmet Hamdi (1991), *Ahlâk İlmi ve İslam Ahlâkı* (sdl. Dr. Ali Arslan Aydın), Ankara: Nur Yay.

Aksu, Ali (2004), "İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. VIII, Sayı: 1, Sivas.

Algül, Hüseyin (2005), *Peygamberimiz' in Şemâili Ahlâk ve Âdâbı,* İstanbul: Işık Yay.

Arkonaç, Sibel Ayşen (1998), *Psikoloji Zihin Süreçleri Bilimi*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Arslan, Ali (trz.), *Hülasâtü'–Tefâsir (Büyük Kur'an Tefsiri)* İstanbul: Okusan Yay.

Aslan, Ömer (2001), "Hoşgörü ve Tolerans Kavramlarına Etimolojik Açıdan Bir Yaklaşım"*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. V, Sayı: 2, *Sivas*.

Atav, Nephan (1991), "Şahsiyetin Gelişiminde Aile Çevresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkileri*", Birey Kişilik ve Toplum* (Derleyenler: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem) Aile Yazıları 3, *Ankara*: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Ateş, Ali Osman (1996), *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, İstanbul: Beyan Yay.

.....(2000), *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın,* İstanbul: Beyan Yay.

Ateş, Süleyman (trz), *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, XII, İstanbul: Yeni Ufuklar Yay.

……(1977), Kur'an Ansiklopedisi, İstanbul: Kuba Vakfı Yay.

Atik, M. Kemal (1992), *Kur'an ve Çevre*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay.

Atkinson, Rita L.- Atkinson, Richard C.-Hilgard, Ernest R.(1995), *Psikolojiye Giriş*, (I-II) İstanbul: Sosyal Yay.

Ayhan, Halis (1986), *Eğitime Giriş ve İslamiyet'in Eğitime Getirdiği Değerler,* İstanbul: Damla Yay.

Aytaç, Serpil (2000), *İnsanı Anlama Çabası,* Bursa: Ezgi Kitabevi Yay.

Baymur, Feriha (1994), *Genel Psikoloji*, 2. Baskı, İstanbul.

Bayrakdar, Mehmet (2002), *"*Çevre Problematiği ve Din*", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 14, *Konya*.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn (1414/1994), (v. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ,* (I-X), (thk. Muhammed Abdü'l-Kadîr Atâ), Mekketü'l-Mükerreme: Mektebetü Dâri'l-Ba'z.

Bilmen, Ömer Nasuhi (trz.), *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, İstanbul: Akpınar Yay.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (1982), (v. 256/869), *el-Câmi'u's-Sahîh*, (I-VIII), İstanbul: Çağrı Yay

…...……(1979), el-*Edebü'l-Müfred* (Terc. ve Şerh: A.Fikri Yavuz) İstanbul: Sönmez Yay.

Buladı, Kerim (2005), *Peygamber Gibi Yaşamak*, İstanbul: Kayıhan Yay.

Burger, Jerry M.(2006), *Kişilik,* İstanbul: Kaknüs Yay.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (trz.), (I-XXIV), İstanbul: İnterpress Basım Yayım.

Canan, İbrahim (1993), *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* (I-XVIII), İstanbul: Akçağ Yay.

……...(1991), *Sulh Çizgisi*, İzmir: T.Ö.V. Yay.

……...(2004), *Peygamberimiz' in Sünnetinde Terbiye*, İstanbul: İpek Yay.

Cüceloğlu, Doğan (1996), *İnsan ve Davranışı*,(6. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.

……(2005), *İçimizdeki Biz*, (39. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Derveze, İzzet (1998), *et-Tefsiru'l-Hadis (Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri)* (çev.: Ş.Karataş-A. Çelen-M.Çelen), İstanbul: Ekin Yay.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân (1982), (v. 255/869), *Sünen***,** (I-II), İstanbul: Çağrı Yay.

Dikmen, Hamit (2003), "Hz. Peygamber'de Hoşgörü ve İnsan Sevgisi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. III, Sayı: 2, s.129–138, *Adana.*

Durak, Nejdet (2006**),** , "Küreselleşme ve Değerler: Küreselleşme Sürecinde Bazı Ahlaki Problemler ve İslam Ahlakı", S.D.Ü.İ.F. VII. *Kutlu Doğum Sempozyumu, Tebliğler* (19 Nisan 2004) s. 149-164.

Draz, M. Abdullah (1983), *İslam'ın İnsana Verdiği Değer*, (Terc.: Nureddin Demir), b.y.y. Kayıhan Yay.

Ebu Ya'la, Ahmed bin Ali el–Mavsılî (1984), *Müsned,* Şam: Dar'ül–Memun Li't-Turâs

Ebu Zehra, Muhammed (1969), *İslam'da Sosyal Dayanışma*, İstanbul: Yağmur Yay.

Eraslan, Sadık–Keleş, Ekrem (2003), *En Güzel Örnek Hz. Peygamber*, Ankara: T.D.V. Yay.

Eskicioğlu, Osman (1996), *İslam Hukuku Açısından Hukuk ve İnsan Hakları,* İzmir: Anadolu Matbaacılık.

Fazlurrahman (1996), *Ana Konuları ile Kur'an*, (Çev.: A. Açıkgenç) Ankara: Ankara Okulu Yay

……...(1996), *Sîret Ansiklopedisi* (I-VI), İstanbul: İnkılap Yay.

……...(1976), *İslamiyet ve İktisâdî Adâlet Meselesi* (Terc.: Doç. Dr. Yusuf Ziya Kavakçı), Erzurum: Atatürk Ü. Yay.

Gökmenoğlu, Hüseyin Tekin (1996), *İslam'da Şahsiyet Hakları*, Ankara: T.D.V. Yay.

Gülçür, Mûsa Kâzım (1994), *Kur'an'da Karakter Eğitimi*, İzmir: Işık Yay.

Güneş, Abdulbâki (2005), "Kur'an Işığında Şiddet Sorununa Bir Bakış", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. V, Sayı 3, s. 7-28.

Güney, Salih (2000), *Davranış Bilimleri* (2. Baskı), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

el-Halebî, Burhânuddin (1916), *Keşfu'l-Hasis Ammen Ruviye bi-vad'il-Hadîs*, Beyrut: Alemü'l Kütüb.

Hâkim, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbûrî (1990), (v. 405/1014), *el-Müstedrek*, A*le's-Sahihayn* (I-IV), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Hamidullah, Muhammed (1996), *İslam'a Giriş*, Ankara: T.D.V. Yay.

……(2003), *İslam Peygamberi* (I-II), (çev.: Salih Tuğ), Ankara: İmaj İç ve Dış Ticaret.

Heysemî, Hâfız Nûreddîn Ali b. Ebi Bekr (1994), (v. 807/1404) *Mecmau'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid,* (I-X), (Tahk.: Abdullah Muhammed Derviş), Beyrut: Dar'u'l-Fikr Matbaası.

Hizmetli, Sabri (1995), *İslam Tarihi*, Ankara: Yeni Çizgi Yay.

Hodgson, Marshall G.S. (1995), *İslam'ın Serüveni*, (çev.: Alp Eker ve Arkadaşları.) İstanbul: İz Yay

Hökelekli, Hayati (1995), *"Hz. Peygamber'in Çocuk ve Gençlere Yaklaşımı*", *Hz. Muhammed ve Gençlik* (Kutlu Doğum Haftası:1992), Ankara.

İbn Hacer , Şihabüddîn Ahmed b. Ali el–Askalânî (1996), (v. 852/1448) *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut: Dârül-Marife

……(h. 1379), *Fethu'l-Bâri bî Şerhi'l-Buhâri (I-XIII)* (Tahk. M. F. Abdülbaki), Beyrut: Dâru'l- Marife.

……(h. 1412), *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut: Dâru'l–Cîl.

İbn Hıbban, Ebu Hatim Muhammed b. Hıbban et-Temimî el-Büstî (1993), (v. 354), *Sahih* (I-XVIII), 2. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risale.

İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdûlmelik b. Hişam (1994), (v. 213/828), *es-Siretü'n-Nebeviyye*, (I-IV), (Terc.: Hasan Ege), İstanbul: Kahraman Yay.

İbn İshak b. Yesar, Muhammed (1981), (v. 151/768), *es-Sîretü İbn İshak*, (Tahkik ve Talik: Muhammed Hamîdullah), Riyad: Dâru'l-Hânî.

İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail (1994), (v. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)*, (I-XV), (Terc.: Mehmet Keskin), İstanbul: Çağrı Yay.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (1413 / 1992), (v. 275/888), *Sünen, (* I-II), 2. baskı*,* İstanbul: Çağrı Yay.

İbn Manzûr , Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükerrem **(**1994), (v. 711/1311) *Lisân'ul-Arab*, (I-XV) Beyrut: Dâr-u Sâdır.

İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed (trz.), (v. 230/ 844), *et-Tabakâtü'l- Kübrâ,* (I-VIII), Beyrut: Dar-u Sâdır

İz, Mahir (1973), *Din ve Cemiyet,* İstanbul: İrfan Yay.

Kardâvî, Yusuf (1976), *Fukaralık ve İslam*, (Terc.: Avni İlhan), İzmir: Akyol Matbaası.

Kavaklıoğlu, Mahmut (2003), "*Sahabe-i Kiram'ın İstek , Öneri ve İtirazları Karşısında Hz. Peygamber",Ekev Akademi Dergisi*, Erzurum:Yıl:7, Sayı:15, (s.43-67).

Kazancı, Ahmet Lütfi (1980), *Peygamber Efendimiz'in Hitabeti*, İstanbul: Marifet Yay.

Kerschensteiner, G. (1977), *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*, (Terc.: H. Fikret Kanad), Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Kesler, Fatih (1993), *Kur'an'da Yahudiler ve Hristiyanlar*, Ankara: T.D.V. Yay.

Koçkuzu, Ali Osman (2002), "Hz. Peygamber'in Mizacı ve Hadiste İşâri Tefsir", S.D.Ü.İ.F. IV. Kutlu Doğum Sempozyumu, Tebliğler, 19–20 Nisan 2000, Isparta.

Köksal, M. Asım (1981), *İslam Tarihi (Medine Devri, Hz. Muhammed ve İslamiyet,* (I-XI), İstanbul: Şâmil Yay.

Köknel, Özcan (1986)**,** *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik,* İstanbul: Altın Kitaplar Yay.

Kutub, Seyyid (1968), *Fîzilal'il-Kur'an*, (I-XVI), (Terc.: M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa), İstanbul: Hikmet Yay.

Lahbâbî, M. Aziz (1972), *İslam Şahsiyetçiliği*, (Çev.: İsmail Hakkı Akın), İstanbul: Yağmur Yay.

Lings, Martin (2006), *Hz. Muhammed'in Hayatı*, (Çev.: Nazife Şişman) (41. Baskı), İstanbul: İnsan Yay.

Mâlik b. Enes, el- İmâm (1981), (v. 179/795), *el-Muvattaa* (I-II), İstanbul: Çağrı Yay.

Mehmedoğlu, Ali Ulvi (2004), *Kişilik ve Din*, İstanbul: Dem Yay.

el-Mevdûdî, Ebu'l Âlâ (1996), *Tefhimu'l-Kur'an (Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*), (I-VII), (Terc.: Muhammed Han Kayanî, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bansal, Ali Ünal, Hamdi Akta), İstanbul: İnsan Yay.

…….(1978), *İslam Nizamı*, (2. Baskı), İstanbul: Hilâl Yay.

el-Mizzî, Cemâluddîn Ebû'l- Haccac Yûsuf (1994), (v. 742/1341), *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Rical*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale.

Morgan, Clifford T. (1993), *Psikolojiye Giriş* (Terc.: Hüsnü Arıcı ve Arkadaşları), (12. Basım), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yay.

Muhsin, Amine Vedûd (1997), *Kur'an ve Kadın* (Terc.: Nazife Şişman), İstanbul: İz Yay.

Münâvî, Şemsuddîn Muhammed Zeynüddîn Abdurraûf (h.1356), *Feyzu'l-Kadir Şerhu Camiu's- Sağir (I-VI) ,*Mısır: Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübra.

Müslim, Ebu'l- Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el- Kuşeyri (1981), (v. 261/874), *el-Câmiu's- Sahih,*(I- III), İstanbul: Çağrı Yay.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Ali b. Şuayb, (1992), (v. 305/915), Sünen, İstanbul: Çağrı Yay.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Şerefüddîn (1964), (v. 676/1277), *Riyazu's-Salihin ve Tercemesi*, (I-II), (çev.: Kıvamudddin Burslan, Hasan Hüsnü Erdem), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

……..(h. 1392), *Şerhü'n- Nevevî Alâ Sahihu Müslim, (I-XVIII),* Beyrut: Dar'u İhya'it-Turasi'l-Arabî.

Öcal, Mustafa (1989), "Çocuk Terbiyesi ve Peygamberimizin Eğitim Metodu" Diyanet Dergisi Peygamberimiz Özel Sayısı, c. XXV, Sayı: 4, *Ankara*.

…….. (1995), "Hz. Muhammed'in Çocuk Eğitimindeki Metodu", *Hz. Muhammed ve Gençlik* (Kutlu Doğum Haftası: 1992), Ankara.

Robbins, Anthony (1993), *Sınırsız Güç* (çev.: Dr. Mehmet Değirmenci), (10. baskı), İstanbul: İnkılap Kitabevi.

……...(1991), *İçindeki Devi Uyandır* (çev.: Belkıs Çorakçı), İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Salih, Ahmet (1999), *İslam Dünyasının Bugünkü Durumu Problemleri ve Çözümü* Bursa: Dialog Yay.

Sami, Şemseddîn (trz), *Kamus-u Türkî,* İstanbul.

Sarıçam, İbrahim (2000), *Hz. Muhammed'in Çağımıza Mesajları*, Ankara: T.D.V. Yay.

……. (2001), *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: T.D.V. Yay.

Suyûtî, Celâluddîn b. Ebî Bekr (1981), (v. 911/1505), *el-Câmiu's-Sağîr fi Ehadisi'l-Beşîri'n-Nezir*, (I-II), Beyrut: Dar'ü'l-Kütüb'il-İlmiyye.

Şiblî Nûmânî, Mevlâna (2005), *Son Peygamber Hz. Muhammed (Sîretü'n-Nebî)* İstanbul: İz Yay.

Şenver, Mehmet (2004), "Kur'an'ın Muhatabıyla Diyalog Kurma Sürecinde Ortak Değerlerin Yeri Ve Rolü", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. c.XIII, Sayı: 2, Bursa.

Sağlam, İsmail (2002), "Hz. Peygamber'in Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* c. XI, Sayı 2, Bursa.

Sinanoğlu, Mustafa (2000), T.D.V. *İslam Ansiklopedisi, 'İslam' maddesi*, XXIII, 2, İstanbul: T.D.V. Neşriyat.

Şentürk, Habil (trz.), *Psikoloji Açısından Hz. Peygamber'in İbadet Hayatı*, İstanbul: Bahar Yay,

Özbek, Abdullah (1997), *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, (5. Baskı), İstanbul: Esra Yay.

et-Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyub (1985), (v. 360/971) *Mu'cemu's-Sağir,* Beyrut: el Mektebetü'l-İslamî.

et-Taberî, İbn Cerîr (1995), (v. 310/922) *Camiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dar'ül-Fikr.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed bin İsâ (1981), (v. 279/892), *Süren* (I-VI), İstanbul: Çağrı Yay.

Uğur, Mücteba (1980), *Hicri I. Asırda İslam Toplumu*, İstanbul: Çağrı Yay.

Uğurel, Refia (1980), *Gençlik Psikolojisi*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay.

Usal, Alparslan–Aslan, Zeynep, (1995), *Davranış Bilimleri Sosyal Psikoloji,* İzmir: Barış Yay.

Uysal, Veysel (1996), *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*, İstanbul: M.Ü. İFAV Yay.

…….(1994), *Psikososyal Açıdan Oruç*, Ankara: T.D.V. Yay.

Ünal, Cevat (1983), *Eğitim Psikolojisi*, Ankara: A.Ü.D.T.C.F. Yay.

Ünal, İsmail Hakkı (2002), "İnsani Değerler Açısından Hz. Muhammed'i Doğru Anlamanın Değeri", *Yeni Bir Geleceğe Açılırken İnsan ve Din Sempozyumu*, V. Oturum, Adana: *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*.

el-Vâhidî, Ebu Hasen Ali bin Ahmed (1994), *Esbâbu'n-Nüzul*, Beyrut: Dâr'u'l-Kütübi'l Arabî

Weber, Max (1996), Sosyoloji Yazıları, (çev. Taha Parla), İstanbul, İletişim Yay.

Yapıcı, Asım,(2006), "Algısal Açıdan Müslüman Kimliği ve Dindarlık", Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi (Editörler: Ünver Günay-Celaleddin Çelik), Adana: Karahan Kitabevi.

Yardım, Ali (2004), *Peygamberimiz'in Şemaili,* İstanbul: Damla Yay.

Yavuzer, Haluk (2003), *Ana-Baba ve Çocuk*, (16. Basım), İstanbul: Remzi Kitabevi.

……..(1997), *Çocuk Eğitimi El Kitabı*, (5. Basım), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi (trz.), *Hak Dini Kur'an Dili* (sdl: İsmail Karaçam, Emin Işık, Nureddin Bolelli, Abdullah Yücel), (I-X), İstanbul: Azim Dağıtım.

Yeniçeri, Celâl (2000), *Hz. Muhammed ve Yaşadığı Hayat*, İstanbul, M.Ü. İ.F.V. Yay.

Yıldırım, Celâl (trz.), *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri* (I-XIV), İzmir: Anadolu Yay.

Yörükoğlu, Atalay (1998), *Çocuk Ruh Sağlığı*, (23. Basım), İstanbul: Özgür Yay.

Yüksel, Emrullah (2000), *"Evren Bilime İlişkin Bazı Kur'an Öğretileri",* İstanbul *Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Sayı:2, İstanbul.

ez-Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Osmân et-Türkmânî(1995), (v. 748/1347), *Mîzânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, Beyrut: Dâru'l–Kütübi'l-İlmiyye.

ez-Zebîdî, Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Latif (1972), (v. 893/1487) *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi* (Terc.: Kâmil Miras), Ankara: D.İ.B. Yay.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı **:** Nadibe GÜL

Telefon **:** Ev : 0-322-2345739

: Cep : 0-505-5448542

Doğum Tarihi **:** 01.06.1978

Medeni Durumu **:** Evli

e-posta **:** N.gul78@hotmail.com

EĞİTİM DURUMU

2003-2007 Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı- Adana.

1994-1999 Lisans, Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Adana.

1988-1994 Mersin İmam Hatip Lisesi

İŞ DENEYİMİ

2000–2002; Girmeli İ.Ö.O. Sınıf Öğretmenliği- Nusaybin (Mardin)

2002–2003; Nurhak İ.Ö.O. Sınıf Öğretmenliği-Nurhak (Kahramanmaraş)

2003–……; Ertuğrul Gazi İ.Ö.O. Sınıf Öğretmenliği -Adana

YABANCI DİL **:** İngilizce, Arapça.

BİLGİSAYAR BİLGİSİ **:** Word, excel, powerpoint, internet uygulamaları.